

ΕΚ ΤΗΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗ ΖΩΗΣ ΕΝΟΣ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ
ΡΙΧΑΡΔΟΥ Γ. ΚΡΥΓΕΡ

Krauger

ΕΚΤΙΘΕΜΕΝΗΣ ΥΠΟ ΤΗΣ ΣΥΖΥΓΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΒΑΠΤΙΣΤΙΝΗΣ ΚΡΥΓΕΡ

Baptistin

ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΙΚΑΡ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΑΝΤΙΣΣΑΝΤΕΣ
 4927
 16.7.1959
 Λεπτομέρεια
 Νο. 940.5121ΚΡΥ

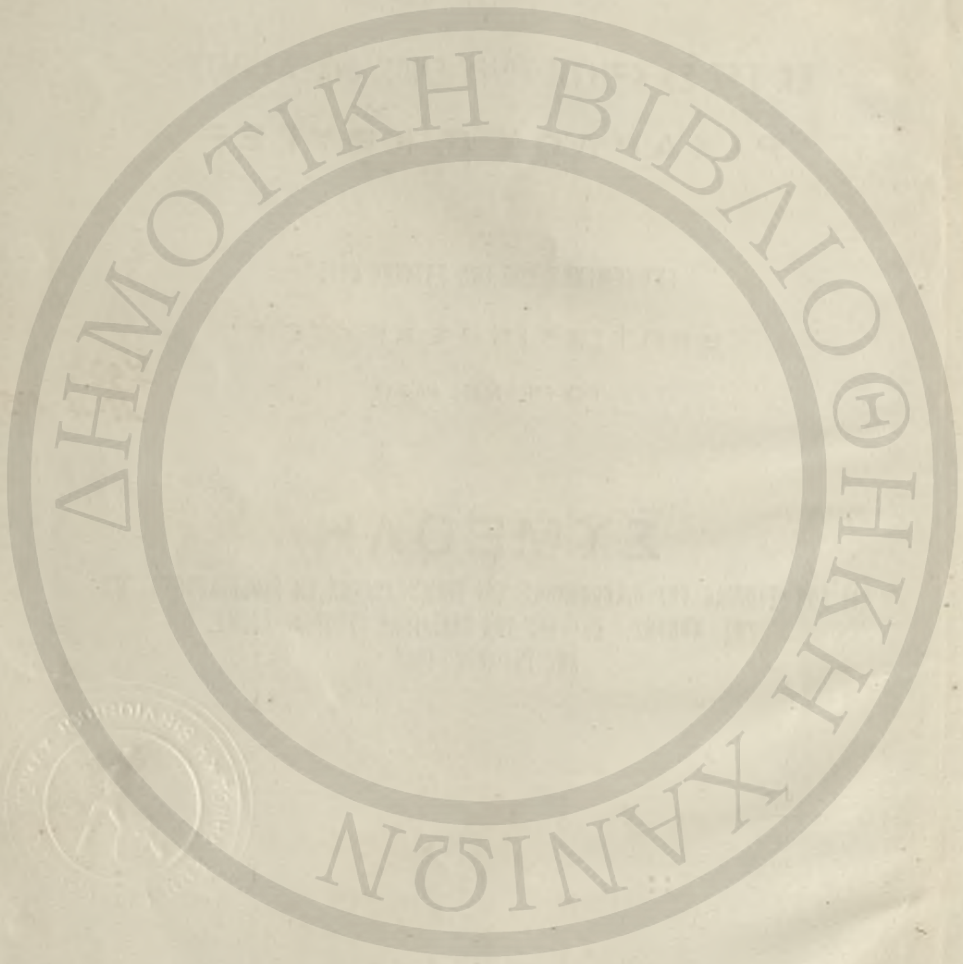
ΣΥΜΒΟΛΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΕΝ ΓΕΝΕΙ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ
 ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ, ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΑΥΤΗΣ.
 ΑΠΟ ΤΟΥ 1870 - 1930

ΕΝ ΧΑΝΙΟΙΣ
 ΤΥΠΟΣ Α. ΜΠΟΡΤΟΛΗ
 1931

940.542

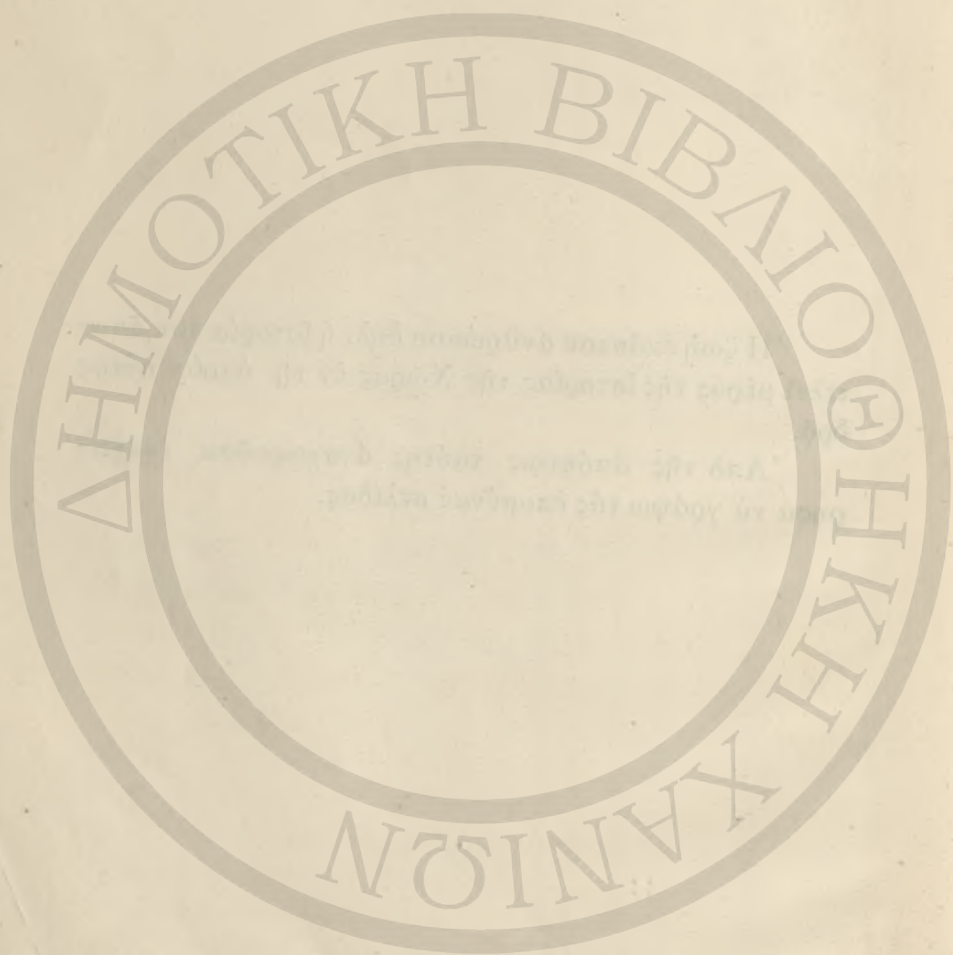
KRM

Ἡ ζωὴ ἐκάστου ἀνθρώπου δηλ. ἡ ἱστορία του, ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἱστορίας τῆς Χώρας ἐν τῇ ὁποίᾳ οὔτος δρᾷ.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἀναχωροῦσα, ἐπεχείρησα νὰ γράψω τὰς ἐπομένους σελίδας.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τώρα πλέον, ὅτε ἔχουσι διαρρεύσει πλέον τῶν δέκα ἑτῶν ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ κοσμοϊστορικοῦ πολέμου, καὶ ὅτε ἀφέθη ἐλευθερία εἰς τὴν σκέψιν καὶ τὴν συνείδησιν, καὶ ἐπιτρέπεται εἰς πάντα ἄνθρωπον νὰ πλησιάσῃ τὸν ὅμοιον του καὶ συμπολίτην του, χωρὶς νὰ διεγείρῃ ὑποψίας ἢ νὰ προκαλῆ παρεξηγήσεις, καὶ ὅτε ἐκόπασαν τὰ πάθη καὶ δὲν συνταράσσουν πλέον τὰς ψυχὰς θὰ ἐπιχειρήσω διὰ τῶν ἐπομένων σελίδων νὰ ἐκθέσω μίαν περίοδον ἐκ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνδρός μου, τὸν χρόνον δηλονότι, τὸν ὅποιον διήλθεν οὗτος ὡς ἔμπορος εἰς τὴν ὠραίαν, τὴν τόσον δαψιλῶς ὑπὸ τῆς φύσεως προικισθεῖσαν Νῆσον τοῦ Μίνωος.

Ἐκ τῆς ἐκθέσεως ταύτης, ἡ ὁποία θὰ εἶναι συνοπτικὴ καὶ ξηρὰ τῆς ἀληθείας παρὰστασις, γίνεται φανερόν εἰς πάντα νουνεχῆ καὶ ἀμερόληπτον ἀναγνώστην Κρήτα, ὁπόσῃν ἐπίδρασιν ἔσχεν ἐπὶ τῆς βιομηχανικῆς καὶ οἰκονομικῆς προόδου τῆς Νήσου καὶ ἐπὶ τῆς ἐν γένει ἀναπτύξεως τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἢ ἐπὶ ἡμῖσι σχεδὸν αἰῶνα δράσις τοῦ ἀνδρός μου ἀλλὰ καὶ ἐμοῦ ἐν Κρήτῃ.

Τελευταίως, κατὰ τὴν περίοδον τῶν μεγάλων πολεμικῶν γεγονότων, καὶ τῆς τόσης ἐξάψεως τῶν πνευματικῶν, ἐδέχθημεν ἀπὸ τινων σημείων, τινὰ ὀδυνηρὰ βέλη —εἶναι ἡ περίοδος αὕτη, ἡ τῶν πολιτικῶν ἐκείνων ἐπιτροπῶν αἱ ὁποῖαι τόσον συνεσκότισαν τὰ πνεύματα καὶ τόσον βαθέως ἐπηρεάσαν τὰς ψυχὰς ἐπὶ τόσον χρόνον,

Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν δύναμιν ν' ἀφιερῶσθαι ὁλόκληρον τὴν ζωὴν του εἰς τὴν ἔξυπνητέτησιν ἑνὸς σκοποῦ, εἰς τὴν προαγωγὴν, διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῆς βιομηχανικῆς καὶ οἰκονομικῆς καθ' ὅλον δυνάμεως, ἢ ὁποῖα εἶναι ὁ κύριος μοχλὸς τῆς προόδου, ἔχει τὴν δύναμιν, περὶ τὰς δυσμὰς τοῦ βίου του, νὰ παραμείνῃ ἀμνησικακος, καὶ νὰ συμπληρῶσθαι τὸν κύκλον του ἄνευ παραπόνου.

Αἱ ὀλίγαι αὗται σελίδες, δέον νὰ τύχωσι τῆς δεούσης προσοχῆς σήμερον, διότι θὰ διελευκάνωσιν, ὕστερον ἀπὸ τόσον χρόνον, σημεῖα τινὰ ἀμαυρὰ καὶ θὰ διασκεδάσωσιν ἐπισιμάζοντα τινὰ νέφη, ὅπερ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἐνωρίτερον ὑπὸ μίαν τόσον ζοφεράν ἀτμόσφαιραν, τόσων φυσικῶν καὶ τεχνιτῶν παραγόντων. Ἄλλως τε τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἐν αὐταῖς ἐκτίθενται δύνανται ν' ἀποτελέσωσι, συμβολὴν τινα εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης, καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἐν γένει ἀνάπτυξιν αὐτῆς, διὰ τὰ ὁποῖα βεβαίως θὰ ἐνδιαφέρεται πᾶς Κρήτης, καὶ μάλιστα προκειμένου νὰ ἐκτεθῶσι τινὰ μεταξὺ αὐτῶν τὰ ὁποῖα ἔρχονται τό πρῶτον εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας.

Ἡ συγγραφεὺς

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄.

Πρὸ τοῦ γάμου μας

Πρὶν ἢ ἐπεχειρήσω τὴν βιογραφίαν τοῦ ἀνδρός μου Ριχάρδου Γ. Κρύγκερ, θὰ δώσω βιογραφικὰς σημειώσεις περὶ τοῦ πατρός μου. Ποῖος ἦτο τοῦτέστι, ποῖα ἡ δράσις του, καὶ ποῖος ὁ σκοπὸς τῆς καθόδου του ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ πατὴρ τῶν προγόνων μου, εἶναι ἡ Προβηγγία, ἡ μυθικὴ ἐκείνη, μὲ τόσον λαμπρὸν οὐρανὸν, Χώρα τῆς δυτικῆς Γαλλίας. Ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ μου, ὅπως καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν δηλοῦσιν, Ἰκάρ καὶ Ἀρνόλδ, εἶναι Γοτθικῆς καταγωγῆς. Μετοικήσαντες εἰς τὰ μέρη ταῦτα τοῦ Ἰσλ καὶ Τόρ, πλησίον τοῦ Ἀβινιόν, οἱ πρόγονοί μου, ἐκαλλιέργησαν κτήματα μεγάλα καὶ κατεσκεύασαν ὑδρομύλους, πλησίον τοῦ ὀραίου ποταμοῦ Σόργκ. Οἱ ἄνδρες καθὼς καὶ αἱ γυναῖκες τῆς φυλῆς μου, ἦσαν ὄραιότατοι, ξανθοί, καὶ ὑψηλοῦ ἀναστήματος ἄνθρωποι. Ἐκ τοῦ ἀναστήματος καὶ τῆς ὄψεως αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀποκριβῆ ἢ ἐκ Βορρᾶ καταγωγή των, ἐκ τῆς Γερμανικῆς φυλῆς τῶν Βυσσιγότθων.

Οὐχὶ μακρὰν τοῦ Ἀβινιόν, ἐν τῷ χωρίῳ Βορλὺς, **Κ** ἔχει ὁ ποταμὸς Σόργκ ἀπὸ μίαν τρομερὰν ὀπήν, τὴν πηγὴν του. Ἐδῶ ἔψαλλεν ὁ μέγας ποιητὴς Πετρᾶρχης κα-

τὰ τὸν 14ον αἰῶνα τὴν ὠραίαν Προβηγγιακὴν Λάου-
ράν του.

Πλησίον τῆς ρωμαντικῆς ταύτης περιοχῆς, ἐν Ἰσλ,
ἐγεννήθη καὶ ἐγώ. Ὀλόκληρος ἡ Ἐπαρχία Προβηγγία
εἶναι ἡ ἐφοροτέρα χώρα τῆς Γαλλίας, πλουσίως ἀρδευο-
μένη ὑπὸ τῶν ποταμῶν Ρόνε καὶ Ντυράνς. Ὀνομαστὴ
ἐν τῷ παρελθόντι, πολλάκις ἀνεγράφη ὡς πατρίς τοῦ
Τρωβαδούρου τοῦ ποιητοῦ καὶ ψάλτου τοῦ ἔρωτος τοῦ
Μεσαίωνος. Ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ κάτοικοι τῆς Προ-
βηγγίας εἶναι πεπρωτισμένοι διὰ ποιητικῶν καὶ μουσι-
κῶν ταλάντων. Καὶ ἐγὼ ἡ ἰδία ἀπὸ τῆς νεότητός μου,
ἔχω μίαν ἀκατάσχετον κλίσιν πρὸς τὴν μουσικὴν καὶ τὰ
ἄσματα. Εἰς τὰς φλέβας μου, φαίνεται, κυκλοφοροῦσι
σταγόνες τινὲς ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ ποιητοῦ ἐκείνου Τρω-
βαδούρου.

Ὁ διάσημος Γάλλος ποιητὴς Μιστράλ, ὅστις ἐτιμή-
θη διὰ τοῦ βραβείου τοῦ Νόμπελ, διὰ τὸ ἀξιοθαύμαστον
ποίημα αὐτοῦ Μιρέϊγγ, γραφὲν εἰς Προβηγγιακὴν γλῶσ-
σαν, ἐγεννήθη ἐπίσης ἐν τῇ Προβηγγίᾳ. Ὁ ποιητὴς οὗ-
τος θεωρεῖται ὡς ὁ Ὀμηρος ἢ ὁ Βιργίλιος τῆς Χώρας
του. Εἶναι ἱστορικῶς γνωστὸν, ὅτι τὸ Ἀβινιὸν κατὰ
τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, ἰδρῦθη ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ
ἐγένετο ἀποικία αὐτῶν, ἐκ Μασσαλίας προελθόντων.
Οὗτοι ὠνόμασαν τὴν ἀποικίαν αὐτῶν Ἀβίνιον. Μετὰ
ταῦτα ἦλθον οἱ Ρωμαῖοι, ἀργότερον πάλιν οἱ Βυσιγότ-
θοι καὶ Βουργούνδιοι καταλαβόντες τὰ μέρη ταῦτα.

Ὁ πατὴρ μου Λουκιανὸς Ἰκάρ ἦτο μηχανικὸς, ἐ-
στάλη δὲ ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως ἐν Ἑλλάδι ἐν
ἔτει 1862 μὲ τὴν ἐντολὴν ὅπως ἰδρῦση ἐργοστάσια πρὸς

κατασκευὴν ἀλεύρων καὶ ζυμαρικῶν, καθ' ἣν ἀκριβῶς ἐποχὴν εἶχον ἀποσταλεῖ ἐκ Γαλλίας καὶ ἄλλοι τεχνῆται ὅπως διδάξουν τὴν καρεκλοποιεῖαν καὶ ἄλλα εἶδη τῆς ξυλουργικῆς τέχνης.

Κατελθὼν οὗτος ἐν Ἑλλάδι, ἴδρυσε τὸ πρῶτον εἰς Πειραιᾶ ἐργοστάσιον ἀλεύρων καὶ ζυμαρικῶν «Λαμπίρη». Τότε ἐγὼ εἶχον τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἡλικίας μου. Πλὴν τούτου ὁμως ἐπεχείρησε τὴν ἴδρυσιν καὶ ἄλλων ἐργοστασίων.

Δυστυχῶς ὁμως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐξεργάγη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐπηκολούθησεν ἡ ἔξωσις τοῦ Βασιλέως Ὀθωνος, τῇ ὑποκινήσει τῆς Ἀγγλίας, ἡ ὁποῖα διέβλεπεν ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ, πάντοτε, τὴν κατὰ τῶν πολιτικῶν σχεδίων τῆς ἀντίδρασιν.

Ἐν ἔτει 1863 προσεκλήθη ἐπειγόντως ὁ πατὴρ μου ἐν Σύρῳ ὅπου ἤκμαζεν τόσον τὸ ἐμπόριον καὶ ὅπου διοιγήγετο δι' αὐτὸν εὐρὸν στάδιον.

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπῆρχον βεβαίως Ἐργοστάσια, ἀλλὰ λίαν ἀτελῆ καὶ περιορισμένα καὶ μὲ λίαν στενὸν κύκλον ἐργασιῶν. Ἐπὶ τούτων, ἀνέλαβεν ὁ πατὴρ μου, νὰ ἐπιφέρῃ μεγάλας μεταρρυθμίσεις ἵνα ἐπεκτείνῃ τὴν ἀκτῖνα τῆς ἐνεργείας των.

Καὶ πρῶτον ἴδρυσε τὸ ἐργοστάσιον Σταύρου Σταυρήλ ἀνεγείρας τοῦτο ἐκ θεμελίων.

Ὅπως δὲ προμηθευθῇ τὰς ἀναγκαίας μηχανὰς ἐταξείδευσεν εἰς Γαλλίαν, Ἀγγλίαν καὶ Γερμανίαν, ἐνῶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀπουσίας του, ἐκτίζετο τὸ κτίριον κατὰ τὰς ὑποδείξεις καὶ τὸ σχέδιον τοῦ πατρός μου καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Σταυρήλ.

Τὸ ἐργοστάσιον τοῦτο κατηρτίσθη ἐκ δύο τεραστίων πατωμάτων ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐτοποιητήθησαν τὰ μηχανήματα ὅπως ἐπίσης καὶ ἐκ μεγάλων ἀποθηκῶν. Ὁκοδομήθη δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν οὕτως ὥστε νὰ δύνανται τὰ πλοῖα νὰ ἐκφορτώνουν τὸν σῖτον ὁ ὁποῖος δι' ἰδιατέρων μηχανημάτων μετεφέρετο εἰς τὰς ἀποθήκας. Τὸ ἐργοστάσιον ἐλειτούργει διὰ πέντε ζευγῶν μυλοπετρῶν διὰ τὰ ἄλευρα, δι' ἄλλων μηχανημάτων διὰ τὰ ζυμαρικά, δι' ἑτέρου μηχανήματος ἀρτοποιείας. Περιελάμβανε χυτήριον, σιδηρουργεῖον, ἰδιατέρας μηχανὰς πρὸς ἄλεσιν φλοιοῦ πεύκων χρησιμοποιουμένου πρὸς χρῆσιν τῶν Βυρσοδεψείων, ὅπως ἐπίσης καὶ ἰδιατέραν ἐγκατάστασιν πρὸς καθαρισμὸν βάμβακος.

Τὸ ὄλον τοῦτο οἰκοδόμημα μετὰ τῶν ποικίλων ἐγκαταστάσεων αὐτοῦ, ἐστοίχισεν ἄνω τῶν 3.000.000 φραγκῶν χρυσῶν.

Ἄμα τῇ ἀποπερατώσει καὶ συμπληρώσει αὐτοῦ οὐδεὶς εὐρέθη ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν. Ὁ πατὴρ μου ὑπήκων εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Σταυροῦ ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐργοστασίου μὲ λίαν ἱκανοποιητικὸν μισθὸν καὶ ἄλλας ἀποδοχάς, παρέμεινε δὲ διευθύνων ἐπὶ 12 ὀλόκληρα ἔτη. Κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο ἐπέβλεπεν ἐπίσης καὶ τὰ ἄλλα ἐργοστάσια ἐν Σύρῳ.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχεν ἀνακηρυχθῆ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος Γεώργιος ὁ Α΄. Ὀλίγον μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάρρυσίν του ἐπεχείρησεν ὁ Βασιλεὺς περιοδεῖαν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ βεβαίως μεταξὺ τῶν πρώτων ἐπεσκέφθη τὴν Σῦρον ἣτις ἤκμαζεν τότε τόσον,

Τὸ ἐργοστάσιόν μας εἶχε τὴν τιμὴν νὰ δεχθῆ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ νέου Βασιλέως. Ὁ πατὴρ μου ὡς διευθυντὴς ἐχρησίμευσεν ὡς ὁδηγὸς εἰς τὸν Βασιλέα, τὸν ὁποῖον περιέφερον εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα, ἐξηγῶν τὴν χρῆσιν καὶ τὴν λειτουργίαν ἐκάστου μηχανήματος. Ὅταν ἐφθασαν εἰς τὸ διαμέρισμα τῶν βαμβακερῶν, εὔρον τοῦτο κεκλεισμένον διότι ὅπως ἦτο καὶ γεγραμμένον ἄνωθεν «ἀπαγορεύετο ἡ εἴσοδος εἰς πάντα». Πλὴν ὅμως, τῇ διαταγῇ τοῦ πατρός μου, αἱ θύραι ἠνοίχθησαν ἀμέσως, ἀποτεινόμενος δὲ πρὸς τὸν Βασιλέα λέγει «Περάσετε Μεγαλειότατε» Ὅταν δὲ ὁ Βασιλεὺς διαπορῶν παρετήρησε, «πῶς ἐνῶ ἀπαγορεύεται ἡ εἴσοδος εἰς πάντα ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὸν», ὁ πατὴρ μου εὐσεβῶς ἀπήντησε «τίποτα Μεγαλειότατε δὲν ἀπαγορεύεται εἰς ἓνα βασιλέα». Ὁ Βασιλεὺς εἰσῆλθεν εἰς τὸ διαμέρισμα καὶ μετὰ μεγάλης προσοχῆς παρηκολούθησε καὶ μετ' ἐνδιαφέροντος ἤκουσε παρὰ τοῦ πατρός μου τὰ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ βάμβακος. Ὅταν ὅμως ἐξῆλθεν, εἶδε μετ' ἐκπλήξεώς του, ὅτι αὐτὸς καὶ ἡ ἀκολουθία του ἦσαν κατάλευκοι ἐκ τῶν νηματιδίων τοῦ βάμβακος. Τὸ πρᾶγμα τοῦ ἐπροξένησε τὸν γέλωτα καὶ στραφείς πρὸς τὸν πατέρα μου τοῦ λέγει. «Κύριε Ἰκάρ, μόνον εἰς Γάλλος δύναται νὰ κάμῃ εἰς ἓνα Βασιλέα τὸ ἀστεῖον τοῦτο, τὸ ὁποῖον θὰ ἐνθυμοῦμαι καὶ γέρον ἀκόμη.»

Ἐσπευσαν καὶ ἐκαθάρισαν τὸν Βασιλέα καὶ τοὺς λοιποὺς συνοδοὺς του, ἐξερχόμενον δὲ τοῦ ἐργοστασίου προσέφερον ἐγὼ ἢ ἰδίᾳ μίαν ἀνθοδέσμην εἰς τὴν θύραν. Ὁ Βασιλεὺς ἐδέχθη τὸ δῶρον μου μὲ εὐχαρίστησιν, μὲ ἐθώπευσε καὶ μοῦ ἀνταπέδωσεν ἓνα φιλὶ εἰς τὸ παιδικόν μου μάγουλον,

Κατὰ τὸ 1869 ἀπέθανεν ἡ μήτηρ μου ἀπὸ καλπάζουσαν φυματίωσιν ἡ ὁποία ἐπηκολούθησεν ἀπὸ μίαν ὀξεϊαν βρογχοπνευμονίαν εἰς ἡλικίαν 28 ἐτῶν, καθ' ὃν χρόνον ὁ πατήρ μου, ἦγε τὸ 35ον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ὁ θάνατος τῆς μητρός μου ἐλύπησεν αὐτὸν τόσον ὥστε ὀλίγον ἔλειψε νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ μετ' ὀλίγον εἰς τὸν τάφον. Περιέπεσεν εἰς μίαν καταθληπτικὴν μελαγχολίαν καὶ περιῆλθεν εἰς ἓνα τοιοῦτον μαρασμὸν ὥστε οἱ νοσηλεύοντες ἰατροὶ ἀπώλεσαν πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας.

Ὁ γάμος αὐτῶν ἐγένετο κατόπιν σφοδροῦ ἔρωτος ἐξηκολούθησε δὲ μετὰ τὸν γάμον ὁ ἴδιος ἔρως νὰ συνδέῃ τὰς ψυχὰς των καὶ ἡ ἴδια θέρμη τῆς ἀγάπης νὰ συγκρατῇ τὰς καρδίας των. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παρηγορηθῇ, εἶχεν περιέλθει εἰς μίαν ἀπόγνωσιν. Εὐτυχῶς κατὰ τύχην τότε διήρχετο ἐκ Σύρου, προερχόμενος ἐκ Παρισίων, εἰς ἰατρός. Τοῦτον, ἀνελθὼν ὁ Σταυρήλ ἐπὶ τοῦ πλοίου προσεκάλεσεν νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν πατέρα μου. Ὁ Ἴατρος ἐδέχθη, ἐπεσκέφθη τὸν ἀσθενῆ καὶ ἀνέλαβε τὴν θεραπείαν τὴν ὁποίαν ἐθεώρησε προβληματικὴν. Κατόπιν ὁμως ἐπιμονῆς τοῦ ἱατροῦ καὶ τῶν περιποιήσεων τῶν ὁποίων ἔτυχε, ἤρχισε νὰ βελτιοῦται ἡ κατάστασις του, ἤρχισε ν' ἀναλαμβάνῃ θάρρος καὶ ν' ἀνακτᾷ βαθμὴδὸν τὸ ἠθικόν του. Εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην τοῦ ἐπροτάθη νὰ κάμῃ ἀλλαγὴν τοῦ κλίματος καὶ νὰ κατέλθῃ εἰς Χανία τῆς Κρήτης. Ὁ πατήρ μου συμμορφωθεὶς πρὸς τὰς ὑποδείξεις τοῦ ἱατροῦ, ἦλθεν εἰς Χανία ὅπου καὶ παρέμεινεν ἐπὶ ἓνα μῆνα. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο καὶ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐνταῦθα διαμονῆς

του, παρετήρησεν ὅτι ἡ ἀρτοποιεῖα εὐρίσκετο εἰς τὰ σπάρ-
γανα καὶ εἰς ἀθλίαν κατάστασιν.

Ἐσκέφθη λοιπὸν, ὅτι θὰ ἔπρεπε ν' ἀναλάβῃ τὴν
βελτίωσιν τῆς ἀρτοποιίας, καὶ ὅτι ἦτον καλὸν νὰ ἐγκα-
τασταθῇ μονίμως ἐν Χανίοις.

✕ Σημειωτέον, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ἦτο
ὅπως σήμερον. Ξενοδοχεῖα δὲν ὑπῆρχον οὐδαμοῦ καὶ ὑ-
πεχρεώθη νὰ ζητήσῃ καὶ νὰ εὕρῃ φιλοξενίαν εἰς τὴν
Μονὴν τῶν Δυτικῶν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πάντες οἱ παρασκευά-
ζοντες ἄρτον ἐν Χανίοις ἦσαν Ἡπειρώται, παρεσκευά-
ζον δὲ ἄρτον μέλανα τὸν ὁποῖον ὠνόμαζον Γκιράγια,
ἀλλὰ ἐκτὸς τούτου καὶ ἓνα ἄλλο εἶδος τὸ ὁποῖον ἐμπε-
ριεῖχε ἄχυρα καὶ ἀκαθάρτους ὕλας, αὐτὰ δὲ τὰ ἄλευρα
ἦσαν μίγμα σίτου καὶ σεσηπότων ὀσπρίων ἐξ' οὗ καὶ ἡ
ιδιάζουσα ὀσμὴ τοῦ ἄρτου. / /

Ἐπιστρέψας ὁ πατὴρ μου εἰς Σῦρον ὕστερον ἀπὸ
ἓνα μῆνα, ὅπου παρέμεινεν εἰς Χανία, ὑπέβαλεν εἰς τὸν
Σταυρήλ τὰς παρατηρήσεις του καὶ τὰ σχέδια τὰ ὁ-
ποῖα συνέλαβε διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ἀρτοποιίας ἐν Χα-
νίοις συγχρόνως δὲ καὶ τὴν παραίτησίν του. Ὁ Σταυ-
ρήλ ἐδέχθη, ἀλλὰ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ παραμένῃ ὁ πατὴρ
μου διευθύνων τὸ ἐργοστάσιον ἐπὶ ἓν ἔτος ἀκόμη, μέχρι
τῆς ἐξευρέσεως τοῦ καταλλήλου προσώπου τὸ ὁποῖον
θ' ἀνελάμβανε τὴν διεύθυνσιν ἀντ' αὐτοῦ. Ἠρξισε λοι-
πὸν τότε νὰ γράφῃ εἰς τὰ διάφορα ἐργοστάσια καὶ νὰ
ζητῇ μηχανικὸν κατάλληλον, ὕστερον δὲ ἀπὸ ἐνὸς ἔτους
ἀλληλογραφίαν ἐξευρέθη εἰς ὄνοματι Φορμάζ.

Ὁ Φορμάζ ἦτο μὲν μηχανικὸς ὄχι ὁμως καὶ μυλω-

θρός, και δὲν ἦτο κάτοχος τῶν εἰδικῶν ἐκείνων γνώσεων αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦνται διὰ τὰ ἐξελέγχῃ καὶ ἐπιτηρῇ τὴν ποιότητα τοῦ σίτου καὶ τῶν ἀλεύρων. Ὡς ἐκ τούτου, ὡς εἶναι ἐπόμενον, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πατρός μου, ὅλα τὰ ἐργαστάσια ἐν Σύρῳ ὑπέστησαν σημαντικωτάτας ζημίας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Φορμαῆς τὸ δὲ ἐργαστάσιον τοῦ Σταυρῆλ μετὰ δύο—τρία ἔτη ἐχρεωκόπησε κατασχεθὲν ὑπὸ μιᾶς Τραπέζης.

Ὅταν ἐξῆλθον τῆς Σχολῆς τῶν Καλογραφῶν τῆς Τήνου συνοδευομένη ὑπὸ τῆς Μητροῖας μου (ὁ πατήρ μου ἐν τῷ μεταξύ ἐνυμφεύθη καὶ πάλιν) διήλθομεν ἐκ τῆς Σύρου. Εἶχον τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ ἐργαστάσιόν μας.

Εὔρον τὸν Σταυρῆλ καταβεβλημένον, χωρὶς ἠθικὸν κατόπιν ἐνὸς τοιούτου οἰκονομικοῦ ναυαγίου καὶ παραπονούμενον, ὅτι ὁ πατήρ μου ἀποχωρήσας ἐκ τοῦ ἐργοστασίου του ἐπῆρε μαζί του καὶ τὴν εὐτυχίαν του. Ὁ Σταυρῆλ ὕστερον ἀπὸ ἓν ἔτος ἠτύχησεν!

Ὁ πατήρ μου ἐκλέξας τὰ Χανία ὡς τόπον διαμονῆς του καὶ ὡς κέντρον τῶν νέων ἐπιχειρήσεών του ἦλθεν εἰς συνεγγοήσεις μετὰ τινος Μαζίνου ὀνομαζομένου μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ συνεταιρίσθη.

Καὶ πρῶτον ἵδρυσαν ἀλευρόμυλον εἰς θέσιν Τζεζαῖρικλοῦ ἐν τῷ ἐργοστασίῳ τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν ἐκεῖ καὶ τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν εἰς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν κατόπιν προηγουμένης μετ' αὐτῆς συνεννοήσεως. Μετὰ δύο μηνῶν ἐπισκευὰς καὶ μεταρρυθμίσεις εἰς τὸ κτίριον τὰς ὁποίας ἐπέφερον οὗτος, ἤρχισεν ἡ λειτουργία τοῦ ἀλευρομύλου μετ' ἀπόδοσιν ἱκανοποιητικωτάτην. Πρὸς

εὐρυνσιν δὲ τοῦ κύκλου τῶν ἐργασιῶν, προσετέθη καὶ κλίβανος μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων πρὸς παρασκευὴν ἄρτου λευκοῦ, ἀνοθεύτου, τὸν ὁποῖον ἐπὶ 25 ἔτη ὁ κόσμος προετίμα παντὸς ἄλλου.

Ὁ ἄρτος οὗτος ἔλαβε τὸ ὄνομα «ψωμὶ τῆς φάμπρικας» Οὕτω πῶς τὸν διελάλουν οἱ ἄρτοποιοὶ καὶ ἄρτοπῶλαι ἐννοοῦντες τὸν ἄρτον τοῦ πατρὸς μου.

Τοιοιυτοτρόπως ὁ λαὸς τῶν Χανίων ηὐτύχησε νὰ τρώγῃ ἄρτον εὐγεστον, καθαρὸν, ὑγιεινὸν ἕνεκεν τοῦ ὁποῖου ηὐξήθη ἡ παραγωγὴ αὐτοῦ τόσοσιν ὥστε ἡμερησίως παρεσκευάζετο καὶ κατηναλίσκετο δεκάκις καὶ πλέον περισσότερος.

Δυστυχῶς ὁ Μαζίνος ἀπέθανεν ὄλως αἰφνιδίως, ὅποτε ὁ συνεταιρισμὸς ἀνενεώθη μετὰ τὸ πατρὸς μου καὶ τῶν κληρονόμων υἱῶν τοῦ Μαζίνου, οἱ ὁποῖοι ἐκάλεσαν ἐκ Σιύρνης ἕνα λογιστὴν Δεπόρτον καλούμενον Ἴταλόν, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ἀνέθηκαν τὰ βιβλία τοῦ ἐργοστασίου. Ὁ Δεπόρτος ἦτο ἄνθρωπος δόλιος καὶ κακῆς πίστεως προσδοκῶν δὲ κέρδη καὶ ὠφελήματα τίς οἶδεν, συνεβούλευσε τοὺς υἱοὺς Μαζίνου νὰ ἐκδιώξουν τὸν πατέρα μου τοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ ν' ἀναλάβουν μόνοι τὴν τὰς ἐργασίας τοῦ ἐργοστασίου. Εἰς τοῦτο ἀποβλέπων λοιπὸν ὁ Δεπόρτος ἤρρισε νὰ πλαστογραφῇ καὶ νὰ ἐξαφανίσῃ τὰ διπλότυπα καὶ τὰς ἀποδείξεις τῶν πληρωμῶν τῶν ἀποστελλομένων φορτίων σίτου ἐκ Σύρου, εἰς τρόπον ὥστε, ἐντὸς ὀλίγου, περιέφερε τὸ ἐργοστάσιον εἰς μίαν τοιαύτην θέσιν ὥστε ἐχρεωκόπησεν. Κατὰ τὰς γενομένας δὲ ἀνακρίσεις εἰς τὸ Γαλλικὸν καὶ Ἴταλικὸν Προξενεῖον, ἀπεδείχθη, ὅτι ὄντως ὁ Δεπόρτος

ἦτο ἔνοχος πλαστογραφήσεως καὶ ἐξαφανίσεως διπλοτύπων καὶ λογαριασμῶν, πλὴν ὅμως, κατώρθωσε νὰ διαφύγη τὴν τιμωρίαν, δραπετεύσας ἐν καιρῷ νυκτὸς καὶ ἐγκατασταθεὶς εἰς Σμύρνην. Οἱ ἀδελφοὶ Μαζίνο καίτοι ἔνοχοι, ἀφέθησαν ἐλεύθεροι καὶ ἀκαταδίωκτοι, τῇ παρακλήσει τοῦ πατρὸς μου, θεωρήσαντος αὐτοὺς ὡς παρασυρθέντας ἀπὸ τὸν δόλιον λογιστὴν των, καὶ ἀνέλαβον μόνοι των καὶ διὰ λογαριασμόν των τὸ ἐργοστάσιον, ἀποχωρήσαντος τοῦ πατρὸς μου καὶ λαβόντος 30.000 φράγκα χρυσᾶ εἰς τὸ μερίδιόν του.

Οἱ ἀδελφοὶ Μαζίνο ἐξηκολούθησαν ἐργαζόμενοι μόνοι ἐπὶ ἓν ἔτος ἀκόμη, ἀλλὰ ἄπειροι ὄντες καὶ ἄνευ πρακτικοῦ πνεύματος, ἐχρεωκόπησαν, δραπετεύσαντες ἐν καιρῷ νυκτὸς, ἀφίσαντες μάλιστα καὶ τὰς κλείδας εἰς τὰς θύρας τοῦ ἐργοστασίου.

Ἐπεὶ ὁ πατήρ μου ἐμίσησε τότε εἰς θέσιν Ἁγιά τὸν μῦλον παρὰ τοῦ Νουρῆ Βέη Καουράκη, ὅπως καὶ δύο κλιβάνους πρὸς κατασκευὴν ἄρτου. Ἡ ἐργασία ἤρχισεν. Ὁ πατήρ μου κατέβαλεν πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως εὐδοθῇ τὸ ἔργον. Πράγματι τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν ἀνώτερα τῶν προσδοκιῶν μας. Ὁ μῦλος δὲν προελάμβανε ἢ ἀλέθῃ, οἱ κλιβανοὶ νὰ παρασκευάζουν ἄρτον. Ὅμως τὰ βάσανα τοῦ πατρὸς μου δὲν εἶχον φαίνεται τελειώσει. Οἱ ἐλώδεις πυρετοὶ οἱ ὁποῖοι ὑφίστανται πάντοτε εἰς τὸν τόπον ἐκείνον μᾶς ἐρήμαξαν κυριολεκτικῶς εἰς τρόπον ὅστε ὑπεχρεώθημεν ἢ ἀλλάξωμεν θέσιν καὶ νὰ μεταφέρωμεν τὰς ἐργασίας μας εἰς Πλατανιά.

Ἐκεῖ εἰς κατάλληλον θέσιν ἠγοράσαμεν οἰκόπεδον καὶ οἰκοδομήσαμεν ἐργοστάσιον ἀλευροποιίας μὲ πέντε

ζεύγη πετρῶν. Ἐκαλλιεργήσαμεν τὸ ἔδαφος, ἐφυτεύσαμεν δένδρα, ἄνθη, ἀμπέλους. Πλὴν, καὶ ἐκεῖ μᾶς εὔρον ἄλλαι συμφοραί.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ περιγράψω τὸ τι ὑπεφέραμεν ἐκ τῶν κακοποιῶν στοιχείων. Ἐξεριζῶνον τὰ δένδρα μας, κατέστρεφον τοὺς κήπους μας, ἄφιναν τὰ ζῶα καὶ εἰσῆρχοντο εἰς τὰς ἀμπέλους διὰ νὰ τρώγουν τὰ φύλλα, κατέστρεφον τοὺς μυλαύλακας, ἔκλεπτον τὰς δοκοὺς τὰς ὁποίας εἶχομεν τοποθετήσει εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ ποταμοῦ καὶ τὰς ἐπώλουν πάλιν εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους εἰς διπλὴν ἀξίαν. Πλὴν τούτων ὅμως, μᾶς κατέστρεψαν καὶ τρία ζεύγη μυλοπετρῶν τὰς ὁποίας ὁ πατήρ μου εἶχε φέρει ἐκ Γαλλίας, ἀντὶ 16.000 φράγκων χρυσῶν. Ἦλθον ἐν καιρῷ νυκτὸς καὶ ἀφοῦ τὰς κατέθραυσαν μὲ σφύρας τὰς ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἦτο δὲ εὐκόλον τοῦτο εἰς τὰ κακοποιᾶ στοιχεῖα, διότι μέχρι τοποθετήσεως, εἶχομεν ἀφήσει τὰς πέτρας ἔξω, ὅπου καὶ τὰς εὔρον καὶ εἰς τὰς ὁποίας ἔδειξαν ὅλας τὰς ἀγρίας καὶ ἀπολιτίστους διαθέσεις των.

Τὰ τεμάχια ταῦτα, ἐκ τῆς θαλάσσης, περιέσωσεν ὁμοῦς ὁ πατήρ μου, κατασκευάσας σκάφανδρα καὶ ἀνασύρας καὶ συναρμολογήσας μετὰ μεγάλης τέχνης καὶ δεξιότητος.

Τοὺς δράστας τῶν ἀκατανομάστων τούτων πράξεων ἀνεκαλύψαμεν, ὅμως δὲν τοὺς καταγγείλαμεν, ἀπειναντίας, τοὺς προσεκάλεσεν ὁ πατήρ μου καὶ τοὺς ὑπέδειξε τὸ κακὸν τὸ ὁποῖον διέπραξαν καὶ τὸ ὁποῖον ἀντανακλᾷ εἰς ὅλον τὸν τόπον, τοὺς συνεβούλευσε νὰ γίνουν καλοὶ ἄνθρωποι, οὗτοι ὅμως ἀντὶ νὰ συναιτι-

σθοῦν, μὲ πολλὴν αὐθάδειαν, ἀφοῦ ὁμολόγησαν τὰς πράξεις των, ἠπείλησαν ὅτι καὶ θὰ φονεύσουν τὸν πατέρα μου. Ὅταν δὲ ὁ πατὴρ μου τοὺς παρετήρησεν, ὅτι ἡμεῖς εἰς τὸν τόπον τοῦτον, εὐεργετοῦμεν μόνον ὅλους τοὺς κατοίκους καὶ ἀκόμη καὶ τοὺς ὀσθινοὺς, πάσχοντας ἐξ ἐξανθημάτων (ὁ πατὴρ μου ἐγνώριζε τὴν θεραπείαν τούτων) καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ συμπεριφέρονται πρὸς τοὺς ξένους τοιοῦτοτρόπως, αὐτοὶ ἀπήντησαν, ὅτι ἡ παρουσία αὕτη τὴν ὁποίαν ἔχομεν, θὰ ἔπρεπε ν' ἀνήκη οὐχὶ εἰς τοὺς ξένους ἀλλὰ εἰς τοὺς ἐντοπίους, ἀφίνοντες νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι ὅ,τι ἔπραττον εἶχεν ἐλατήριον τὸν φθόνον καὶ τὸ μῖσθος ἐναντίον παντὸς ξένου. Ὁ πατὴρ μου μὲ ὅλην τὴν καλοκαγαθίαν, ἣ ὁποῖα τὸν ἐχαρακτήριζεν, ἔδωσεν εἰς αὐτοὺς συμβουλὰς πατρικὰς καὶ Χριστιανικὰς προτρέψας αὐτοὺς νὰ ἐργασθοῦν, νὰ καλλιεργήσουν τὴν γῆν των μὲ ζῆλον καὶ ἐπιμονὴν διότι ἡ γῆ αὕτη εἶναι τόσο γόνιμος, τόσο πλουσία εἰς ἀπόδοσιν, ὅσον ὀλίγαι, καὶ, ὅτι ἐὰν ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἐδάφους ἀντὶ νὰ κάθωνται διαρκῶς ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν δένδρων, θὰ εὐτυχήσουν, θὰ ἀποβοῦν πλούσιοι. Αἱ συμβουλαι τοῦ βαθμηδὸν ἐκαρποφόρησαν, διότι πράγματι μετ' ὀλίγον ἐπεδόθησαν εἰς τὴν καλλιέργειαν. Σήμερον δὲ ὅλαι αἱ ἐκτάσεις αἱ περὶ τὸν Πλατανιᾶ αἱ τόσο πλούσιαι εἰς ἀμπελῶνας καὶ ἐλαιῶνας, χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀκριβῶς καὶ εἶναι ἀποτελέσματα ἐνὸς παραδείγματος ζωντανοῦ, τῆς καλλιεργουμένης μετὰ τόσης ἐπιμελείας καὶ ἐπιμονῆς γῆς μας, τὸ ὁποῖον παράδειγμα, ἐν ἀρχῇ, μεταξὺ ἀπολιτίστων καὶ ἀμορφῶτων ἀνθρώπων, γίνεται κάρφος εἰς

τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὅμως βαθμηδὸν, ἀποβαίνει ἐλαττήριον πρὸς πρόοδον, καλλιέργειαν καὶ ἐξημέρωσιν, ὄχι μόνον τῆς γῆς ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἀκόμη.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, εἶχε κατέλθει ὡς Γενικὸς Διοικητὴς τῆς Νήσου ὁ Ρεοῦφ Πασσᾶς Αὐστριακὸς τὴν καταγωγὴν καὶ θρέμμα τοῦ μεγάλου Βεζίρου, με-
γάλης μορφώσεως καὶ πνεῦμα προόδου ἀπεριόριστον.

Μίαν ἡμέραν περιοδεύων ἦλθεν εἰς Πλατανᾶ συνοδευόμενος μάλιστα καὶ ὑπὸ τῶν Δικαστικῶν Ἀρχῶν. Ἐξήτασαν τὸ ἐργαστάσιον ἐπισταμένως, εἶδον τὰ νερά, εἶδον τὰς ἀνάγκας του καὶ ἀπεφάσισαν νὰ μᾶς παραχωρήσουν δωρεὰν τὸ ἀναγκαιοῦν ὕδωρ ἀπὸ τὸ ρέον ἐκ τῶν μύλων τῆς οἰκογενείας Ἡσυχάκη καὶ τὸ ὅποιον ἔξακολουθεῖ, μὴ μεταβληθέντων τῶν ὄρων, ν' ἀνήκη ἀκόμη εἰς ἡμᾶς.

Ὁ Ρεοῦφ Πασσᾶς βλέπων τὴν μεγάλην λειψυδρίαν τῆς πόλεως Χανίων, ἐξ ἄλλου δὲ τὴν ἀφθονίαν τῶν ὑδάτων εἰς Ἀγυῖαν καὶ τὴν ἀσκοπον ἀπώλειαν αὐτῶν, συνέλαβεν ἓν μέγα σχέδιον, νὰ διοχετεύσῃ τὰ ὕδατα ἅπαντα ταῦτα, καὶ νὰ τὰ μεταφέρῃ μέχρι Κλαδισοῦ, ὅπου θὰ ἰδρύνοντο ἐργαστάσια ἐργαζόμενα διὰ τῶν ὑδάτων ἐκείνων.

Πλὴν τούτου, συνέλαβε καὶ ἕτερον σχέδιον ἀκόμη τολμηρότερον. Νὰ ἐνώσῃ τὸν λιμένα Σούδας μετὰ τοῦ λιμένος Χανίων, μέσφ διώρυγος τὴν ὁποίαν θὰ ἦνοιγε εἰς τὴν πεδιάδα, ἣ ὁποῖα ἐνώνει τὴν πόλιν μὲ τὴν Σούδαν.

Διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ σχεδίου του τούτου, προσεκάλεσε τὸν πατέρα μου, ὅπως καὶ τὸν Λιγ-

κούνην, μηχανικούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνέθηκε τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ σχεδίου καὶ τὸν καταρτισμὸν τοῦ προϋπολογισμοῦ. Ἐν Χανίοις ὑπῆρχον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην 12.000 Τούρκοι στρατιῶται. Τούτους ἐπρότεινεν ὁ Ρεοῦφ Πασσᾶς, ὅτι θὰ ἐχρησιμοποίει ὡς ἐργάτας διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν τεραστίων ἔργων, τοὺς ὁποίους διένειμεν ὡς ἐξῆς: 6.000 διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ἔργων πρὸς διοχέτευσιν τῶν ὑδάτων τῆς Ἀγυιάς εἰς Κλαδισόν, καὶ 6.000 διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς διώρυγος πρὸς ἔνωσιν τῶν δύο λιμένων. Πρὸ πάσης ὁμως ἐπιχειρήσεως ἀπητεῖτο ἄδεια τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ταύτην ζητήσας ὁ Ρεοῦφ Πασσᾶς ἔλαβε, μαζὶ δὲ μὲ αὐτὴν ἔλαβε συγχρόνως καὶ ἅπαντα τὰ ἀπαιτούμενα ἐργατικά εἶδη καὶ ἐργαλεῖα, εἰς τρόπον ὥστε τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα. Προκαταρκτικῶς μάλιστα εἶχον ἀρχίσει ἐκ τοῦ κόλπου τῆς Σούδας τὴν διώρυγα τὴν ὁποίαν καὶ ἐπροχώρησαν εἰς ἰκανὸν μῆκος. Εἶναι αὕτη, ὁ νῦν ποταμὸς λεγόμενος τῆς Σούδας.

Δυστυχῶς ὅλα τὰ σχέδια ταῦτα ἐματαιώθησαν. Ὁ Λιγκούνης ἀποβλέπων, ἀγνοῶ καὶ ἐγὼ εἰς τί, διέδωκεν ἐπιτηδεῖως, ὅτι τὰ ἔργα ταῦτα ὄχι μόνον θὰ ὠφελήσουν ἀλλὰ καὶ θὰ ζημιώσουν μεγάλως τὰ συμφέροντα τῆς πόλεως. Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν διαδόσεων τούτων ἦτο, νὰ τρομοκρατήσουν τοὺς κατοίκους καὶ πρὸ πάντων τοὺς ἰδιοκτῆτας, οἱ ὅποιοι συνελθόντες συνέταξαν μακροσκελὲς τηλεγράφημα πρὸς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν παριστάνοντες τὰ πράγματα τίς οἶδεν πῶς, εἰς τρόπον ὥστε μετ' ὀλίγον ἦλθε διαταγὴ ἐκ μέρους αὐτῆς, ὄχι μόνον τὰ ἔργα νὰ σταματήσουν καὶ νὰ ματαιωθοῦν ὀρι-

στικῶς, ἀλλὰ καὶ ὁ Ρεοῦφ Πασᾶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Νῆσον ἀνακαλούμενος καὶ τιθέμενος εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Κυβερνήσεώς του.

Τοιοῦτοτρόπως ἐγκατέλειψε τὴν Νῆσον ὁ φιλοπρόοδος καὶ πεπολιτισμένος οὗτος ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος εἶχε δεῖξει τόσῃν πατρικὴν στοργὴν διὰ τοὺς κατοίκους τῆς νήσου καὶ τόσῃν δραστηριότητα, ὅπως ὠθήσῃ τὴν μεγαλόνησον πρὸς τὸν ἀληθῆ πολιτισμὸν διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς Γεωργίας, τοῦ Ἐμπορίου καὶ τῆς Βιομηχανίας.

Φαντασθῆτε, ἐὰν δὲν εἰσεχώρουν αἱ ῥαδιουργαὶ θύματα τῶν ὁποίων ἔπεσαν ἄνθρωποι ἀμαθεῖς καὶ ἐστερημένοι τοῦ κοινοῦ νοῦ, τὰ ὕδατα τῆς Ἀγυιάς θὰ ἔρρεον σήμερον πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως, ἐργαστάσια δὲ πανύψηλα καὶ τεράστια θὰ ἐκόσμουσαν τὴν πόλιν, ὅπου θὰ κατεσκευάζοντο παντὸς εἴδους εἶδη, χρήσιμα εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ βίου μας καὶ εὐθηνότατα.

Μία διώρυξ θὰ ἦγανε τὸν λιμένα μας πρὸς τὸν λιμένα τῆς Σούδας, βραχυτάτης ἀποστάσεως, ὅποτε τὸ λιμενικὸν ζήτημα θὰ ἦτο λελυμένον, τοιοῦτοτρόπως ὥστε διὰ τῆς ἀποκτήσεως λιμένος μεγάλου καὶ ἀσφαλούς, αἱ λιμενικαὶ Ἐπιτροπαὶ δὲν θὰ ἠσχολοῦντο μὲ λιμενικὰ ζητήματα, ἡ πόλις τῶν Χανίων θὰ ἐδιπλασιάζετο εἰς ἕκτασιν καὶ πληθυσμὸν, ἡ γεωργικὴ παραγωγὴ θὰ ἦτο πολὺ μεγαλυτέρα, τὸ Ἐμπόριον καὶ ἡ Βιομηχανία θὰ εἶχον γιγαντιαίας προόδους. Μὲ μίαν δὲ ὑδροηλεκτρικὴν ἐγκατάστασιν, θὰ εἶχομεν φωτισμὸν ἄπλετον, ὁ δὲ Δῆμος δὲν θὰ ἦτο ὑποχρεωμένος καὶ βεβαρυμένος μὲ 40.000.000 δραχ. τὰς ὁποίας πληρώνει σήμερον διὰ

τὰ ὑδροηλεκτρικὰ ἔργα τῆς Ἀγυαῖς.

Τὶς οἶδεν μὲ πόσην πικρίαν ἐγκατέλειπεν ὁ ἄνθρωπος οὗτος τὸ ἔδαφος τῆς Νήσου, καὶ πόσον ἦτο βεβαρυμένη ἡ ψυχὴ του, ἐναντίον ἐκείνων οἱ ὅποιοι τόσον σατανικῶς ἀντέδρασαν εἰς τὴν ἐξημέρωσιν καὶ τὴν εὐημερίαν τοῦ τόπου.

Ἐν ἔτει 1878 ἐξεργάγη ἐπανάστασις ἐν Κρήτῃ, ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Κυδωνίας αἰμίμηστος Χατζημιχάλης Γιάνναρης, ἔγραψεν εἰς τὸν πατέρα μου παρακαλῶν αὐτὸν, ὅπως μεταφέρῃ τὴν ἐξ Ἑλλάδος ἀλληλογραφίαν καθὼς καὶ τὰ ἀποστελλόμενα χρηματικὰ ποσὰ εἰς τοὺς Ἐπαναστάτας. Ὁ πατὴρ μου, Φιλέλλην, ἐδέχθη νὰ προσφέρῃ μίαν τοιαύτην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ὅταν ὁ Χατζημιχάλης ἔλαβε, γνῶσιν τῆς προσφορᾶς τοῦ πατρὸς μου, τόσον ἐνεθουσιάσθη, ὥστε ἀσπαζόμενος αὐτὸν, τῷ ὑπεσχέθη, ὅτι θὰ ἐνεργήσῃ παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ Κυβερνήσει ὅπως ἀπονεμηθῇ εἰς αὐτὸν τὸ παράσημον «Τίμιος Σταυρὸς» τῇ συνεννοήσει καὶ τοῦ Ἑλλήνος Προξένου.

Ὁ πατὴρ μου δεχθεὶς νὰ προσφέρῃ μίαν τοιαύτην ὑπηρεσίαν, ὄφειλε βεβαίως, νὰ καταστήσῃ τοῦτο γνωστὸν καὶ εἰς τὸν Γάλλον πρόξενον ἐν Χανίοις. Ὁ Πρόξενος δὲν ἠρνήθη μὲν, ἐσύστησεν ὅμως εἰς τὸν πατέρα μου τὸ λίαν ἐπικίνδυνον καὶ παράτολμον μᾶς τοιαύτης ἐνεργείας, εἰπὼν ἐπὶ λέξει τὰ ἐξῆς «Κύριε Ἰκάρ, σᾶς δίδω τὴν ἄδειαν, ἀλλὰ προσέξτε πάρα πολύ, διότι ἐὰν τυχὸν σᾶς ἀνακαλύψουν, τότε ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις θὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἐξορίαν σας ἀφεύκτως, ἐγὼ δὲ κατ' ἀνάγκην θὰ ὑποκύψω».

Ὁ πατήρ μου μὴ πτοηθεῖς καὶ μὴ μεταπεισθεῖς ἤρχισε μεταφέρων εἰς τοὺς Ἐπαναστάτας τὴν ἀλληλογραφίαν καὶ τὰ χρήματα ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου. Καὶ ἡ μὲν μεταφορὰ τῶν χρημάτων ἐγένετο ἐντὸς σάκκων ἐκ πιτύρων, ἡ δὲ ἀλληλογραφία, ἐντὸς ἐφαπλώματος. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Ἐπανάστασις διήρκεσε καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιῶμεν διαρκῶς τὰ ἴδια μέσα μεταφορᾶς, ἐκρίναμεν καλὸν, ὅπως ἀλλάξωμεν τὸ σύστημα τῆς μεταφορᾶς διὰ νὰ προλάβωμεν πᾶσαν ὑπόνοιαν τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως.

Τοιουτοτρόπως ἐπὶ ὀρισμένον χρονικὸν διάστημα διενεργεῖτο δι' ἐμοῦ καὶ τῆς Μητρυᾶς μου. Ὅχι δὲ μόνον τὴν ἀλληλογραφίαν μετεφέρομεν ὑπὸ τοιαύτας ἐπικινδύνους συνθήκας, ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἐπαναστάτας ἐτροφοδοτοῦμεν δι' ἀλεύρων, διὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἐδέχθημεν οὐδὲ ὀβολὸν ὡς πληρωμὴν.

Οἱ Ἐπαναστάται εὐρέθησαν μετ' ὀλίγον εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀποσυρθῶσιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Νήσου χάριν μεγαλυτέρας ἀσφαλείας, κατόπιν μεγάλων ἐνισχύσεων τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων. Δυστυχῶς ὅμως, φεύγοντες, τινὲς ἐξ αὐτῶν, ῥέποντες πρὸς τὸ κακὸν, κατέστρεψαν τὰ μηχανήματά μας καὶ ἐλθρήσθησαν τὸ ἐργοστάσιον ἐντελῶς, ἀποδόσαντες οὕτω κακὸν ἀντὶ καλοῦ καὶ ἀνταμείψαντες οὕτως σκληρῶς ἡμᾶς διὰ τὰς πρὸς τὸν τόπον ὑπηρεσίας μας, τὰς ὁποίας προσεφέραμεν μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς μας. Ὁ πατήρ μου διεμαρτυρήθη πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Ἐπανάστασεως Χατζημυγάλην ὁ ὁποῖος ὅμως, δυστυχῶς, ὄχι μόνον δὲν μᾶς ἱκανοποίησεν, ἀλλὰ καὶ στωϊκώτατα ἀπήνησε πρὸς

τὸν πατέρα μου «Αἴ! αὐτὰ ἔχει ἡ Ἐπανάστασις!»

Ἡ Ἐπανάστασις ἔληξεν, ὁ δὲ πατὴρ μου ἔθεσε πάλιν εἰς λειτουργίαν τὸ ἐργοστάσιον, μεταφέρον ἐξ Εὐρώπης νέα μηχανήματα, πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν θραυσθέντων, ὑποβαλλόμενος οὕτως εἰς θυσίας μεγίστας. Πλὴν τὰ κακοποιὰ στοιχεῖα δὲν ἔπαυσαν συνεχίζοντα τὴν βάνανσον πρὸς ἡμᾶς διαγωγὴν των, ἡ ὁποῖα τόσον πολὺ μᾶς ἐξημίου, ἡ ὁποῖα ὅμως ἀπέβαιναν καὶ πρὸς ζημίαν ὀλοκλήρου τοῦ τόπου. Ἀλλὰ δὲν μᾶς ἐξημίωσαν μόνον οἱ Ἐπαναστάται, ἐπίσης ὑπέστημεν ζημίας καὶ ἀπὸ τοὺς φιλησύχους καὶ εἰρηνικοὺς λεγομένους ἀνθρώπους.

Ἐνθυμοῦμαι τὸ ἐξῆς. Ὅταν ὁ πατὴρ μου ἴδρυσεν τὸ ἐργοστάσιόν του καὶ κατεσκεύασεν τοὺς ὑδραύλακας ἀπὸ τοὺς μύλους τοῦ κ. Ἡσυχάκη μέχρι τοῦ παραθλασίου ἐργοστασίου μας, ὅλοι ἠπόρουν ἀποκαλοῦντες τὸν πατέρα μου κουτὸν καὶ λέγοντες, πῶς αὐτὸς ὁ Φράγκος θὰ κατορθώσῃ νὰ ἀναβιβάσῃ τὸ ρέον ὕδωρ εἰς τὸ ὕψος τοῦτο τοῦ αὐλακος. Ὅταν ἐτελείωσαν αἱ ἐργασίαι καὶ ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια οἱ κάτοικοι προσῆλθον ἅπαντες σχεδὸν ἀνερχόμενοι εἰς 3.000 περίπου, ἔχοντες τὴν περιέργειαν νὰ ἴδουν τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον θὰ εἰσῆρχετο τὸ νερὸ ἐντὸς τοῦ αὐλακος. Τὸ πρᾶγμα ἐθεώρουν ἀπολύτως ἀδύνατον ἔχοντες ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ αὐλαξ εὐρίσκετο πολὺ ὑψηλότερον τῆς ἐπιφανείας εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ὕδωρ ἔρρεεν. Δὲν εἶχον οἱ ἀφελεῖς ὑπ' ὄψει, ὅτι ὁ πατὴρ μου εἰργάζετο ἐπὶ τῇ βάσει μηχανικῶν καὶ ὑδραυλικῶν ὑπολογισμῶν. Ὅταν ὅμως εἶδον, ὅτι τὸ νερὸ ἐπήδησε καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸ αὐλάκι ἐθαύμασαν καὶ χει-

ροκρότησαν, τινές ὅμως ἔμειναν ἄναυδοι ἀφίσαντες νὰ ζωγραφισθῆ εἰς τὴν ὄψιν των ἕνα μῖσος καὶ εἰς φθόνος ἀσυγκράτητος. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν καὶ οἱ Ἑπειρῶται ἀρτοποιοί. Εἰς μάλιστα ἐξ αὐτῶν, Μάντιζος καλούμενος ἐν καιρῷ νυκτὸς δωροδοκήσας χωρικὸν, ἔστειλε καὶ ἐτρώπησε τὸν αὐλακα, ὁπότε τὸ νερὸ ἐκχυθὲν ἐπλημμύρισε τὸν ἀγρὸν ἐνὸς Φ ὀνομαζομένου. Ὁ Φ οὔτος ἦλθε πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ με ἀπειλὰς ἐζητήσεν ἀποζημίωσιν. Ἀλλὰ πρῶτον, ἡμεῖς, δὲν εἴμεθα ὑπαίτιοι τῆς ζημίας, δεύτερον δὲ, ζημία δὲν ἐγένετο εἰς αὐτὸν οὐδεμία, καθόσον ὁ ἀγρὸς του δὲν περιεῖχε παρὰ μόνον ἄμμον.

Ὑπεβλήθημεν πάλιν εἰς θυσίας καὶ ζημίας πολλὰς καὶ διορθώσαμεν πάλιν τὸν αὐλακα καὶ τὸ ἐργοστάσιον ἤρχισε νὰ λειτουργῇ.

Ἐνθυμοῦμαι καὶ ἄλλο πάθημά μας τὸ ὁποῖον δὲν ἐγένετο ἀπὸ ἀντάρτιας καὶ τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει μέχρι τοῦ σημεῖου φθάνει ἢ ἀγνωμοσύνη τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς τὸ ἐργοστάσιόν μας εἰργάζοντο 25 ἄτομα ἀπὸ τὰ πλησιόχωρα. Εἰς ἐξ αὐτῶν ὀνομαζόμενος Ἀντώνιος Ναξιώτης εἶχε συνάψει ἰδιαιτέρας φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ πατρὸς μου πρὸς ὄφελός του πάντοτε, ἐννοεῖται. Λόγω τῶν ἰδιαιτέρων τούτων συμπαθειῶν του, ἐθεώρησε καλὸν νὰ ἔρχηται μεσημβρίαν καὶ ἑσπέραν νὰ γευματίζῃ μαζὶ μας. Πλὴν τούτου, ἐλάμβανεν εἰς τὸ τέλος τῆς ἐβδομάδος 10 ὀκ. ἀλεύρου διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας του, καθὼς καὶ ἐνδύματα, ὑποδήματα κ. λ. π. ἐπίσης ἐλάμβανε καὶ σῖτον διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκίας του.

Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, τοιοῦτοτρόπως εὐεργετούμενος ἦλθε μίαν ἡμέραν εἰς τὸ ἐργοστάσιόν μας καθ' ἣν στιγμήν ἢ μητρυῖά μας, ὀργιζομένη ἐναντίον μας, ἐμοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου, μᾶς ἔκαμνε δρυμείας παρατηρήσεις, καὶ καλέσας αὐτὴν ἰδιαιτέρως τῆς λέγει :

«Τὶ τὰ θέλεις αὐτὰ τὰ παιδιὰ Μαντάμα, δὲν τὰ ξεμπερδεύεις νὰ γλυττώσῃς ἀπὸ αὐτὰ μιὰ γιὰ πάντα; Δῶσε μου πέντε λίρες ἀμοιβήν, νὰ τὰ πάω εἰς τὸ δάσος τοῦ Πλατανιά νὰ τὰ ρίξω εἰς τὸ ποτάμι, καὶ θὰ ποῦμε, ὅτι ἐπνίγησαν». Ἡ Μητρυῖά μου ἦτο ἰδιότροπος σκληρά, πολλάκις ὀργίλος, — δύναμαι νὰ εἶπω, ὅτι μᾶς ἐτυράννει καμμίαν φορὰν — ὅμως δὲν ἦτο ἐγκληματικὴ φύσις. Ἡ πρότασις αὕτη τῆς ἐπροξένησε τὴν φρίκην. Ἐγένετο ἐκτὸς ἐαυτῆς. «Τὶ εἶναι αὐτὰ τὰ πράγματα, Ἄντωνη, τοῦ λέγει. Ἐσὺ τολμᾶς καὶ προτείνῃς νὰ φονεύσῃς, ἢ νὰ φονεύσῃς ἐσὺ, τὰ παιδιὰ ἐνὸς ἀνθρώπου, ὃ ὁποῖος σὲ τρέφει, καὶ σὲ ἐνδύει καὶ ἐσένα καὶ τὰ παιδιὰ σου!! Νὰ φύγῃς ἀμέσως ἀπ' ἐδῶ, νὰ μὴ σὲ ξαναἰδῶ πλέον. Ὁ ἄνθρωπος ἔφυγεν ἀμέσως, ἐπειδὴ δὲ τὰ ἔμαθεν ὅλα ὁ πατὴρ μου, δὲν ἐτόλμησε νὰ πλησιάσῃ πλέον εἰς τὸ κατάστημά μας. Οὗτος ἦτο ὀδηγημένος νὰ προβῇ εἰς ἓνα τοιοῦτον ἐγκλημα, ἵνα πλήξῃ τὸν πατέρα μου τόσον καιρίως, ὥστε νὰ ὑποχρεωθῇ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐπιχειρήσιν του καὶ νὰ φύγῃ.

Ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη καὶ τὸ ἐξῆς. Εἰς Μανώλης Μυλωνᾶς καλούμενος ἦλθε μίαν ἡμέραν εἰς τὸ ἐργοστάσιον καὶ ἐζήτησε 100 φράγκα εἰδ' ἄλλως θὰ ἐφόνευε τὸν πατέρα μου. Ὁ πατὴρ μου ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ ἀνθρώπου τούτου καὶ τοῦ λέγει. Ἐγὼ Μανώλη θὰ

σοῦ δώσω τὰ 100 φράγκα, ὄχι διότι σὲ φοβοῦμαι ἀλλὰ διότι θέλω διὰ τοῦ παραδείγματός μου νὰ σὲ διδάξω πῶς πρέπει κάθε ἄνθρωπος νὰ φέρεται πρὸς τὸν ὅμοιον του ἄνθρωπον. Ὁ πατήρ μου ἦτο καλοκάγαθος ἄνθρωπος, πάντοτε, στηρίζων τὰς ἐλπίδας του εἰς τὸν Θεόν. Πάντοτε ἐζήτηι νὰ παρακάμψῃ τὸ κακόν, οὐχὶ δι' ἀντιστάσεως εἰς αὐτό, ἀλλὰ διὰ τῆς πειθοῦς. Ἦθελε νὰ καταβάλῃ τὸ κακόν διὰ τῆς ἀκτινοβολίας τῆς ἀγαθότητός του. Πόσον ὅμως εἶναι δύσκολον νὰ καταβληθῇ οὕτως τὸ κακόν! Πονηρὰν φύσιν μεταβαλεῖν οὐ ράδιον, ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες.

Ἄλλ' ὅμως εὔρομεν ἀπὸ τὰ κακὰ στοιχεῖα καὶ προστασίαν, παραδόξως, καὶ ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω τοῦτο. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀκριβῶς, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸ τελευταῖο τοῦτο ἐπεισόδιον, εἶχομεν τὴν τιμὴν νὰ δεχθῶμεν εἰς τὸ ἐργοστάσιόν μας τὴν ἐπίσκεψιν ἑνὸς διαβοήτου ληστοῦ τῆς Κισσάμου «Τριαμάτη» καλουμένου, ὡς ἐκ τῆς μεγάλης πονηρίας καὶ ἐφυῖας του. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν του ταύτην, ἠρώτησε τὸν πατέρα μου, ἂν πράγματι οἱ Πλατανιανοὶ τὸν παρηνογλοῦν, ὡς μανθάνει. Ὁ πατήρ μου διηγήθη εἰς αὐτόν τὰ παθήματά μας καὶ τὰ περιστατικά, ὀλίγα ἐκ τῶν ὁποίων ἀνωτέρω ἀνέφερον. Ὁ Τριαμάτης τότε ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν πατέρα μου λέγει «Διατὶ ἀφεντικὸ δὲν ἦλθες νὰ ἐγκατασταθῆς εἰς τὴν Κίσσαμον ποῦ θὰ σὲ σηκώναμε εἰς τὰ χέρια μας, μόνον ἦλθες ἐδῶ ποῦ δὲν γνωρίζουν τὴν ἀξίαν σου; Ἄλλὰ μὴ στενοχωρεῖσαι ἐγὼ θὰ τοὺς μαλώσω καὶ ἂν μποροῦν ἄς σὲ ξαναπειράξουν. Δὲν θᾶμαι πλιὰ Τριαμάτης ἂν σοῦ ξανακόψουν πλιὰ ἓνα φύλλο ἀπὸ τὰ δένδρα

σου». Τὴν ἐρχομένην Κυριακὴν ἦλθε πάλιν εἰς Πλατα-
νια ὁ Τριαμάτης ἔφιππος ἕνα λευκὸν ἄλογον ὄπλισμέ-
νος ὡς ἀστακός, φοβερός εἰς τὴν ὄψιν. Μετὰ τὸ πέρας
τῆς λειτουργίας συνεκάλεσε τοὺς κατοίκους τοῦ Πλατα-
νια εἰς ἕνα καφενεῖον διὰ νὰ τοὺς ὁμίλησῃ κάτι σπου-
δαῖον, ὅπως ἔλεγε. Τοὺς ὠμίλησεν ὡς ἐξῆς: «Διαδίδεται
εἰς τὴν Κίσαμον, ὅτι ἐδῶ κακομεταχειρίζεσθε νὰι ζη-
μιώνετε τὸν Φράγκο, ἀντὶ νὰ τὸν σέβεσθε καὶ νὰ δοξά-
ζετε τὸν Θεὸν ποῦ σᾶς ἔστειλε ἕνα τέτοιο ἄνθρωπο διὰ
νὰ κερδίζετε τὸ ψωμί σας, καὶ νὰ σᾶς θεραπεύῃ ἀπὸ
τὰ βγαρτιά σας. Ἐπρεπε νὰ τὸν προσέχετε σᾶν τὰ μάτια
σας καὶ ὄχι νὰ τόνε βλάφτετε. Νὰ γνωρίζετε, ὅτι ἀπὸ
τώρα κι ὕστερα, ἐπῆρα ὑπὸ τὴν προστασίαν μου αὐτὸν
τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἂν ἀκούσω ἄλλη μιὰ φορὰ ὅτι τὸν
κακομεταχειρίζεσθε Τοῦρκος ν' ἀποθάνω, ἂν δὲ κάψω
τὸ Χωριό σας ἀπὸ τὰ τέσσαρα καντουνία. Ἄν δὲ τὸ
κάμω νὰ μὴ μὲ λένε Τριαμάτη».

Ταῦτα τὰ εἶπεν ἀληθῶς, ἐνώπιον τοῦ συνηγμένου
πλήθους ἔξωθι τοῦ καφενεῖου, ἐπληροφορήθημεν
δὲ περὶ τούτου παρὰ τινος Νικολάου Καβροῦ ἐγκατα-
στεστημένου εἰς Πλατανια καὶ ὄχι ἐκτοῦ ἰδίου Τρια-
μάτη, διότι ἂν τὸ ἔλεγεν εἰς ἡμᾶς ὁ ἴδιος, ἴσως νὰ μὴ τὸ
ἐπιστένομεν ἢ ἴσως ἠθέλομεν ἐκλάβει τὰς ἐκδουλεύσεις
ταύτας, ὅτι εἶχον ἐλατήριον διάφορον ἐκείνου τὸ ὁ-
ποῖον τὸν ὤθησε νὰ συμπεριφερθῇ τοιοῦτοτρόπως.

Οἱ λόγοι του οὔτοι εἶχον τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματά
των, διότι ἀληθῶς ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης, ἔπαυσαν πρα-
γματικῶς νὰ μᾶς ἐνοχλοῦν καὶ νὰ μᾶς ζημιώνουν. Ση-
μειωτέον, ὅτι ὁ Τριαμάτης δὲν ἦτο φύσει δολοφόνος ἢ

ληστής, μᾶλλον ἦτο κλέπτης. Ἐπὶ κεφαλῆς μᾶς συμμορίας ἐπροξένει μεγάλας φθορὰς εἰς τὰ ποίμνια ἀρπάζων πρόβατα, βόδια κ.λ.π. τὰ ὅποια μεταφέρων διὰ πλοιαρίων εἰς τὴν παλαιὰν Ἑλλάδα, τὰ ἐπώλει. Ἡμέραν τινά, κατὰ σύμπτωσιν, συνήντησε τὸν πατέρα μου πρὶν ἢ ἀναλάβει τὴν προστασίαν του, εἰς θέσιν τινὰ μεταξὺ Πλατανιᾶ καὶ Ἀγυῖας Μαρήνης, μετὰ τῆς συμμορίας του, ἐνεδρεύων ποίμνια, τὰ ὅποια εἶχε πληροφορίας, ὅτι θὰ διήρχοντο, προσερχόμενα ἐκ Ρεθύμνης. Ἐπλησίασε πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν ἠρώτησε ἂν εἶδε πρόβατα καθ' ὁδὸν πολλά. Ὁ πατήρ μου ἀπήντησεν ἀρνητικῶς, τότε ὁ Τριαμάτης ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ καπνὸν ἔτυχε δὲ ὅλως τυχαίως νὰ κρατῆ πέντε πακέτα τσιγαρέτα τὰ ὅποια εὐχαρίστως τοῦ τὰ προσέφερε. Ὁ Τριαμάτης τὰ ἔλαβε καὶ τὸν εὐχαρίστησε θερμότατα.

Ὁ Τριαμάτης, κατόπιν τῆς φιλίας τὴν ὁκοίαν ὡς ἄλλος ἱππότης μᾶς προσέφευγεν, ἤρχετο καὶ μᾶς ἐπισκέπτετο συχνώτατα εἰς Πλατανιᾶ, τοῦ ἤρесеεν ὑπερβολικὰ νὰ ἀκούῃ τὸν πατέρα μου διηγούμενον διαφόρους ἱστορίας, καὶ διάφορα περιστατικὰ τοῦ βίου του καθὼς καὶ διάφορα ἦθη καὶ ἔθιμα τῆς Εὐρώπης, τὰ ὅποια παρηκολούθει μὲ παιδικὴν ἀφέλειαν καὶ μὲ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον.

Μίαν ἡμέραν ἠρώτησεν ὁ πατήρ μου τὸν Τριαμάτη, ὅταν πλέον εἶχον ἀποκτήσει ἀμοιβαίαν ἐμπιστοσύνην, πῶς ἐξέλεξεν ἓνα τοιοῦτον ἐπάγγελμα, ὃχι καὶ τόσον τιμητικόν. «Ἐγὼ ἀφεντικὸ, ἀπήντησεν ὁ Τριαμάτης ἔμεινα ὄρφανὸς εἰς μικρὰν ἡλικίαν, ἐκληρονόμησα δὲ ἀπὸ τὸν πατέρα μου χίλια τάλληρα, ταῦτα

ὡς νέος καὶ ἄπειρος τοῦ κόσμου τὰ ἐδάνεισα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ἀλλὰ κανεῖς δὲν μοῦ τὰ ἐγύρισεν ὀπίσω. Διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ κάνω τὸ ἐπάγγελμα αὐτό, ἕως ὅτου ἠμπορέσω καὶ συνάξω τὸ ποσὸν τοῦτο, τὰ χίλια τάλληρα, τὸ κεφάλαιον ποῦ μοῦ ἄφισε ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας μου. Ἄμα τὸ συνάξω, θὰ παραιτήσω, θὰ ἠσυχάσω καὶ θὰ γίνω καὶ ἐγὼ ἓνας καλὸς ἀνθρώπος! διότι ἐπὶ τέλους σκέπτομαι καὶ τὴν παροιμίαν «Πάει πᾶσι ἡ λαΐνα στὸ νερό, μὰ μιὰ μέρα θὰ πάη μὰ δὲ θὰ γυρίση». Ἐν ἔτει 1889 ἐξερράγη νέα Ἐπανάστασις κατὰ μῆνα Ἰούνιον. Ὁ πατήρ μου μὲ ἀπέστειλε τότε εἰς Χανία ὅπως μεταβῶ εἰς τὸ Γαλλικὸν Προξενεῖον καὶ ζητήσω παρὰ τοῦ Προξένου τὴν ἄδειαν νὰ ὑψώσωμεν ἐπὶ τοῦ ἐργοστασίου μας Γαλλικὴν σημαίαν, καὶ τοῦτο ἵνα εὐρισκώμεθα εἰς μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν καὶ ἵνα τεθῶμεν καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Προξενείου. Ὁ Πρόξενος ὁμως παραδόξως ἠρνήθη μίαν τοιαύτην προστασίαν, ἦτο ὁ κ. Μπλάν.

Τὸ ἐργοστάσιόν μας τότε παρεσκεύαζεν ἄλευρά πρὸς τροφοδοσίαν τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ, διὰ τοῦτο δὲ παρέμενον πάντοτε 15 Στρατιῶται πρὸς φύλαξιν τοῦ σίτου. Ἡ ἐπανάστασις ἐξερράγη ὅλως ἀπροσδοκίτως, ἐντὸς 24 ὥρῶν, εἰς τρόπον ὅστε δὲν μᾶς ἐδόθη καιρὸς νὰ σώσωμεν τὰ ἐν τῷ ἐργοστασίῳ πράγματα. Ἐτυχε μάλιστα νὰ ἔχωμεν καὶ ποσότητα τινα οἴνου ἐκ Κισσάμου πρὸς οἰκιακὴν χρῆσιν, τὴν ἡμέραν δὲ τῆς ἐκφορτώσεως, καὶ μεταφορᾶς του εἰς τὸ ἐργοστάσιον, εἶχον συρρεύσει καὶ οἱ Ἐπαναστάται οἱ ὅποιοι εἰσῆλθον 700 περίπου ἐντὸς τοῦ Καταστήματος, ἠνοιξαν τὸ βαρέλι

καὶ ἄρχισαν νὰ πίνουν ἕως ὅτου ἐμέθυσαν ἐντελῶς. Ἐν τῇ μέθῃ των δὲ συνέλαβον δύο ἐργάτας Τούρκους τοὺς ὁποίους ἐτοιμάζοντο νὰ σφάξωσιν. Ἐσώθησαν ὁμοῦ τῇ ἐπεμβάσει τοῦ πατρὸς μου, ὁ ὁποῖος σπεύσας ἔκαμνε δρυμείας παρατηρήσεις, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ὁ μὲν εἰς ἐδραπέτευσε καὶ τρέχων ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐσώθη, ὁ δὲ ἄλλος παρλειφθεὶς ἀπὸ τὸν Πρωϊμάκην ἐκρῦβη εἰς τὴν οἰκίαν του, ὅπου καὶ διεσώθη.

Οἱ Ἐπαναστάται ἀφοῦ ἔχασαν τὴν λείαν των, θέλοντες νὰ ἐκδικηθοῦν, ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ πατρὸς μου, τὸν ὁποῖον ἀφοῦ ὕβρισαν ἔσπρωξαν τόσον βιαίως ὥστε ἔπεσεν ἐπὶ ἐνὸς βαρελίου πλαγίως, καὶ κτυπήσας ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ἰσχυρῶς ἐλειποθύμησεν. Ἡ Μητροιά μου ἔντρομος, ἤρχισε νὰ κραυγάζῃ καὶ νὰ ζητῇ βοήθειαν. Ὁ Πρωϊμάκης τότε ἔτρεξεν εἰς βοήθειαν, συγχρόνως δὲ ἔστειλε κατεσπευσμένως ἔριππον εἰς Κολυμβάρι, ὅπως παραγγείλῃ καὶ σταλῇ λέμβος εἰς Πλατανιά ἵνα παραλάβῃ τὴν οἰκογένειάν μας καὶ τὴν μεταφέρῃ ἐκεῖ, τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο.

Εἰς Κολυμβάρι εὐρίσκετο Ἰταλικὸν ἀλιευτικὸν πλοίαριον, τοῦτο ἐναύλωσεν ἡ Μητροιά μου ἀντὶ διακοσίων φράγκων ὅπως μεταφέρῃ τὴν οἰκογένειάν μας εἰς Χανία καὶ ὅπως νοσηλεύσωμεν τὸν δυστυχῆ πατέρα μου, ὅστις εὐρίσκετο εἰς ἀθλίαν θέσιν. Ὅταν διηρχόμεθα ἔξωθι τοῦ Πλατανιά, ὁ πατήρ μου ἀντελήφθη, ὅτι ἡ Μητροιά μου ἔκλαιεν, ὑποπτευθεὶς δὲ ὅτι κατὰ συμβαίνει εἰς τὸ ἐργοστάσιόν μας, ἠρώτησε νὰ μάθῃ τί συμβαίνει, ἐκείνη ὁμοῦ δὲν ἀπήντα. Τότε ἤγειρε τὴν κεφαλὴν του νὰ ἴδῃ, καὶ ἀμέσως προσέπεσεν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς

του ή ζωηρά κίνησις τῶν ἐπαναστατῶν λεηλατούντων καὶ διαρπαζόντων τὸ ἐργοστάσιον καὶ μετ' ὀλίγον καὶ αἱ φλόγες. Οἱ ἐπαναστάται μετὰ τὴν διαρπαγὴν ἔθεσαν πῦρ καὶ κατέκαυσαν, πᾶν ὅ,τι μὲ τόσους κόπους καὶ μόχθους εἶχομεν ἀποκτήσει καὶ μὲ τόσας πικρίας εἶχομεν διατηρήσει καὶ περισώσει.

Μόλις ἀντελήφθη ὁ πατὴρ μου, ὅτι ἐπυρπολεῖτο ἡ παρουσία του ἐλειποθύμησε καὶ πάλιν.

Τὸ ἀλευτικὸν πλοιάριον ἔφθασεν εἰς Χανία ὁ δὲ πατὴρ μου ἀναίσθητος μετεφέρθη εἰς τὴν οἰκίαν μας. Ἀμέσως προσεκλήθησαν πέντε ἰατροὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἐνθυμοῦμαι τὸν μακαρίτην Πέτρον Φανδρίδην, οἱ ὅποιοι ἐξετάσαντες διέγνωσαν πῶσιν τοῦ νεφροῦ καὶ μετατόπισιν τῆς καρδίας. Περιῆλθεν εἰς μίαν κατάστασιν ἀπελπιστικὴν. Οἱ ἰατροὶ ἤρχιζον ν' ἀπελπίζονται. Ἡ κατάστασις τοῦ ἀσθενοῦς ἀκόμη ἐχειροτέρευσε, πᾶσα δὲ ἐλπίς σωτηρίας ἐξέλειπεν. Τὴν ἰδίαν ἀπελπιστικὴν γνώμην ἔδωσε καὶ εἰς Γάλλος ἰατρὸς ἐκ τῆς ἐν Σούδα κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας εὐρισκομένης μοίρας τοῦ Γαλλικοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος συνεβούλευσε μάλιστα νὰ μεταφέρωμεν αὐτὸν μετὰ θάνατον, εἰς τὴν Γαλλικὴν γῆν, πρὸς ταφὴν.

Τὴν 15ην Αὐγούστου τοῦ 1889 ἐγκατελείψαμεν τὴν Νῆσον, ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν πατρίδα μας, φέροντες μαζί μας καὶ τὸν ἐτοιμοθάνατον πατέρα μου, ἐρείλια οἰκονομικὰ καὶ ἠθικά, φέροντες τὴν ὀδύνην εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν πικρίαν εἰς τὰ χεῖλη. Ἀνθρώποι τοὺς ὁποίους εὐεργετήσαμεν, καὶ τοὺς ὁποίους ἐθρέψαμεν, ἐνεδύσαμεν, τοὺς ὁποίους πάσχοντας ἐθεραπεύσαμεν,

πρὸς τοὺς ὁποίους ἐπεδείξαμεν τὴν πλέον θερμὴν στοργὴν καὶ τὴν πλέον εὐλικρινῆ ἀγάπην, μᾶς κατέστρεψαν τὴν περιουσίαν, καὶ τὴν ζωὴν μας.

Πλὴν ὁ πολυεύσπλαγχνος Θεὸς δὲν μᾶς ἐγκατέλειπεν ἀπροστατεύτους.

Ὁκτὼ ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μας εἰς τὴν Πατριίδα μας, προσεκλήθη ἐγὼ εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Καλογραιῶν ὅπως παραδίδω μαθήματα κλειδοκυμβάλου μὲ μνηστικὸν μισθὸν 150 φράγκων. Ἐπίσης εἰς τὸ Δημοτικὸν Παρθεναγωγεῖον ὅπου εἶχον δέκα μαθητριάς, ἀμοιβομένη ἀντὶ 4 φράγκων τὴν ὥραν διὰ τὸ μάθημα κλειδοκυμβάλου ἐπίσης. Ὁμοίως ἔδιδον μαθήματα τοιαῦτα ἐξωτερικὰ εἰς εἴκοσι μαθητριάς πρὸς 4 φράγκα ἐπίσης τὴν ὥραν: Βουλευτῆς δὲ τις Μαρκήσιος Ντὲ Πουρκερὶ ντὲ Μπουά Σερίν μὲ συνέστησεν εἰς μίαν θέσιν Διευθυντριάς τῶν Τ.Τ.Τ. εἰς μίαν μικρὰν πόλιν μὲ ἐτήσιον μισθὸν 3.000 φράγκων μετὰ κατοικίας, θερμάνσεως καὶ φωτισμοῦ δωρεάν. Ὁμως ἐγὼ δὲν ἐδέχθην διότι ὁ πατήρ μου εὐρισκόμενος εἰς ἐλεεινὴν θέσιν εἶχεν ἀνάγκην τῶν περιποιήσεών μου. Δὲν ἤθελον νὰ ἐγκαταλείψω αὐτὸν ἐτοιμοθάνατον ὄντα εἰς τὰς χεῖρας ἄλλων οὐδὲ τῆς μητριῶς μου ἀκόμη. Ἦθελον νὰ προσφέρω εἰς αὐτὸν, τὸν τόσον πικρανθέντα ἐν τῇ ἀγαθότητι του, ὅ,τι ἠδυνάμην, εἰς τὰς τελευταίας του στιγμὰς. Ἦθελον νὰ ἀπέθνησκεν εἰς τὰς χεῖρας μου καὶ νὰ κλείσω ἐγὼ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀντίκρυσαν τόσην ἀδικίαν καὶ τόσην σκληρότητα.

Δύο ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου του μὲ ἐζήτησε καὶ μοῦ ἔδωσε τὰς εὐχὰς του. Περὶ τὰ ἐξημερώματα τῆς τρίτης ἡμέρας τοῦ Πάσχα ἀπέθανεν.

Ἐνῶ δὲ ἔσβυνε τὸ πνεῦμα του ἡρέμα συνεχώρει τοὺς ἐχθρούς του ὡς ἄλλος Ἰησοῦς ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἔσβυσεν ἡ ζωὴ του, ἀφοῦ, ἐμαρτύρησε τόσον σκληρῶς εἰς μίαν χώραν τὴν ὁποίαν ἠγάπησε τόσον, ἐνῶ συγχρόνως ἔσβυνε καὶ μία ἐνεργητικὴ ὄθησις, ἡ ὁποία ἦτο ὀλόκληρος ἡ ψυχικὴ δραστηριότης τοῦ πατρός μου, ὄθησις πρὸς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἐξημέρωσιν τῆς Νήσου.

Ὁ ἄνθρωπος ἔπεσε θῦμα τῆς ἀμαθείας καὶ τοῦ Θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ. Ματαίως ἀντέτασσε τὴν χριστιανικότητα τῆς ψυχῆς του καὶ τὴν ἀγαθότητα τῆς καρδίας του εἰς τὸ μῖσος καὶ τὸν φθόνον. Τὸ κακὸν ἐνίκησε καὶ κατέβαλε τὸ Ἄγαθόν.

Ἐὰν δὲν συνέβαινε τοῦτο, ἡ Κρήτη θὰ εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ τὰ μεγαλύτερα ἐργαστάσια ἐν τῇ Ἀνατολῇ διότι ὁ μακαρίτης ὁ πατὴρ μου εἶχε σκοπὸν νὰ ἐπεκτείνῃ τὸν κύκλον τῶν ἐργασιῶν του, νὰ ιδρύσῃ καὶ ἕτερα ἐργαστάσια, ν' ἀναπτύξῃ τὴν βιομηχανίαν μεγάλως, νὰ ἀναπτύξῃ τὴν Γεωργίαν ὁμοίως, διὰ τῶν ὁποίων ἐσκόπει νὰ ὠθήσῃ τὴν Κρήτη εἰς τὴν πρόοδον.

Δι' ὅσων ἐξέθεσα ἄς μὴ ἐκλάβῃ τις ὅτι ἤθελον νὰ θίξω ὅλους τοὺς κατοίκους τοῦ Πλατανιά, ὅτι ὅλοι συμπεριφέρθησαν πρὸς ἡμᾶς μὲ τόσῃν βαναυσότητα καὶ διέπραξαν καθ' ἡμῶν τόσας βιαιοπραγίας. Ὑπῆρχον βεβαίως καὶ ἄνθρωποι καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ καὶ εἰρηνικοὶ τοὺς ὁποίους δὲν ἔτυχε νὰ γνωρίσωμεν, αἱ γραμμαὶ μου αὐταὶ ἀφοροῦν τὰ κακοποιὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς ὑπάρχουσιν, οὔτε θέλω νὰ θίξω τὸν Ἀρχηγὸν Χατζημιχάλην, ὅτι ἐν γνώσει αὐτοῦ ἢ τῇ ὑποκινή-

σει ἢ τῇ ἀνοχῇ οἱ ὑπ' αὐτὸν Ἐπαναστάται διέπραξαν καθ' ἡμῶν τὰς βαρβαρικὰς ἐκείνας ἀδικοπραγίας.

Εἶναι ἀληθὲς, ὅτι ἐν καιρῷ Ἐπαναστάσεων, ὅτε αἴρεται ὁ χαλινὸς τοῦ Νόμου, ὁ ἀνθρώπος ἀποθηριοῦται καὶ δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ χαλιναγωγηθῇ. Θὰ ἔπρεπεν ὁμως νὰ εἶχε συστήσει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας προσεφέρομεν ἐν τῇ Ἐπαναστάσει καὶ εἰς τὸν τόπον ἐν γένει, ἡ ὁποία θὰ μᾶς εἶχε ἴσως στείλει τὸ ὑλάχιστον Εὐχαριστήριον ἢ θὰ εἶχε συστήσει καμμίαν προστασίαν. Τίς οἶδεν, ἴσως νὰ μὴ ἐλάβομεν μίαν τοιαύτην τύχην ἐν τῇ Νήσῳ. Ὁ Ἀρχηγὸς ὁμως φαίνεται ὅτι ἐμέριμνα περισσότερον διὰ τὸν ἑαυτὸν του παρὰ διὰ τοὺς ἄλλους οἱ ὁποῖοι προσέφερον ἄλλοι μὲν τὴν ζωὴν ἄλλοι δὲ τὴν περιουσίαν εἰς εὐδῶσιν τοῦ ἀναληφθέντος ἔργου.

Οὐδὲ θέλω νὰ θίξω διὰ τῶν ἄνω γραμμῶν τὸν Κρητικὸν Λαὸν οὐδὲ τὸ Ἑλληνικὸν αἶσθημα. Δὲν ἐπιθυμῶ διὰ τῶν ἄνω παραδειγμάτων νὰ ῥίψω οὐδένα λίθον ἐπὶ τοῦ γενικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ. Τὰ γεγοτα ταῦτα ἀποτελοῦσιν ἔνδειξιν μόνον ὅτι στοιχεῖα τινὰ κακοποιὰ ὑπὸ τὴν νωθρὰν Τουρκικὴν διοίκησιν καὶ ὑπὸ τὴν ἀνεπάρκειαν τῆς Τουρκικῆς Χωροφυλακῆς εὗρισκον τὴν εὐκαιρίαν νὰ προσβάλωσι νὰ κακοποιῶσι καὶ νὰ ζημιῶσι νομοταγεῖς καὶ φιλειρηνικοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἀνυπολόγιστον ζημίαν τῶν γενικῶν συμφερόντων τῆς χώρας.

Ἡ ἔλλειψις αὕτη τῆς ἀσφαλείας τῆς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας, ὑφίσταται δυστυχῶς ἀκόμῃ καὶ σήμερον διότι ἡ Χωροφυλακὴ καὶ Ἀγροφυλακὴ εἶναι ἀνεπαρκεῖς εἰς ἀριθμὸν, ὥστε νὰ προστατεύσωσι μίαν ὀρκούντως εὐρείαν καὶ ὀρεινὴν ἔκτασιν.

Κατὰ τὰς διαφόρους ἐκδρομὰς τὰς ὁποίας ἐπεχειρήσαμεν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Νήσου, ἐγὼ μετὰ τοῦ συζύγου μου, ἐτύχομεν δαψιλῶν περιποιήσεων καὶ ἐκ μέρους τῶν ἀρχῶν καὶ ἐκ μέρους τῶν Μονῶν ἀλλὰ ἰδιαιτέρως καὶ ἐκ τῶν κατοίκων. Ἡ φιλοξενεῖα εἶναι μία ἐκ τῶν ἀρετῶν τῆς Ἀριατικῆς φυλῆς καὶ τοῦ λαοῦ τῶν Ἑλλήνων. Δράττομαι τῆς εὐκαιρίας, ὅπως καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης, ἐκφράσω τὰς πλέον ἐγκαρδίου εὐχαριστίας πρὸς τοὺς γενναίους καὶ μεγαλοψύχους ἐκείνους ἀνθρώπους πλησίον τῶν ὁποίων εὖρομεν τόσην προστασίαν, καὶ τόσην εὐχαρίστησιν.

Ἴνα καταστήσω καταφανέστερον πόσον ἡ ἔλλειψις ἐπαρκοῦς ἀγροτικῆς ἀσφαλείας ἐπιδρᾷ ὀλεθρίως εἰς τὴν γεωργίαν καὶ ἐπὶ τῶν πλουτοπαραγωγικῶν ἐν γένει δυνάμεων τῆς Νήσου, θὰ ἀναφέρω τὰ ἐξῆς λίαν χαρακτηριστικὰ.

Πολλάκις κατὰ τὰς ἐκδρομὰς μας, μᾶς ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν ἡ ἔλλειψις κήπων περιποιημένων μετ' ἀνθέων, ὅπως καὶ δενδροφυτειῶν καλλιεργημένων παρὰ τὰ ἄφθονα ὕδατα τὰ ὁποῖα ἔχει εὐτυχῶς ἡ Νῆσος, καὶ πολλάκις ἐρωτήσαμεν τοὺς διαφόρους ἰδιοκτῆτας διὰ ποῖον λόγον δὲν διατηροῦν τὰ δένδρα καὶ τοὺς κήπους ὅπως γίνεται εἰς ὅλας τὰς πεπολιτισμένας χώρας. Πανταχόθεν ἐλαμβάνομεν τὴν τυπικὴν ἀπάντησιν «Δὲν ἔχομεν ἀσφάλειαν, Κυρία, Ἐὰν καλλιεργήσωμεν κήπους ἐὰν φυτεύσωμεν δένδρα, ἐν καιρῷ νυκτός, ἔρχονται αἱ αἶγες ἢ οἱ ὄνοι τῶν γειτόνων καὶ τὰ καταστρέφουσιν ὀλοτελῶς. Ἐὰν δὲ κάμωμεν τὴν παρατήρησιν εἰς τοὺς κατόχους τῶν ζώων λαμβάνομεν τὴν ἀπάντησιν «Κύριε

ἐάν σᾶς ἀρέσῃ» ἐάν δὲν σᾶς ἀρέσῃ, ἰδοὺ τὰ Δικαστήρια.
« Ὑπὸ τοιούτους ὄρους πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ καλλιεργήσωμεν κήπους καὶ δένδρα; ».

Τὸ πρῶτον μέλημα τῆς Κυβερνήσεως θὰ ἔπρεπε νὰ ἦτο. οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ καταρτισμὸς σώματος Χωροφυλακῆς καὶ Ἀγροφυλακῆς, ἀρκετοῦ εἰς ἀριθμὸν ἀλλὰ καὶ ἰκανοῦ καὶ καταλλήλου ὅπως καταστῆ δυνατὸν νὰ λάβῃ ἀνάπτυξιν ἡ Γεωργία ἀρκοῦσαν καὶ σταθῆ εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν, θέσιν αὐτῆς, τὸ ὁποῖον βεβαίως μετὰ τῆς συγκοινωνίας, ἐξασφαλίζει τὸν πλοῦτον μᾶς χώρας. Τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον μέλημα πάσης πεπολιτισμένης χώρας.

Ποτὲ σχεδὸν, εἰς τὴν ζωὴν δὲν ἔρχεται, ἐν δυστύχημα μόνον, πάντοτε, σχεδὸν, παρακολουθεῖται τοῦτο, ἀπὸ γεγονότα εὐάρεστα.

Τοῦτο ἀκριβῶς συνέβη καὶ εἰς ἡμᾶς εἰς Πλατανιά.

Μὲ ὅλα τὰ δεινοπαθήματά μας καὶ τὰ δυσάρεστα περιστατικὰ τὰ ὁποῖα ἐπὶ τόσον χρόνον ἐπίκρανον τὴν ζωὴν μας, διήλθομεν καὶ εὐχαρίστους ὄρας ἐκεῖ εἰς τὴν ἐξοχὴν ἐν τῷ μέσῳ τῆς φύσεως.

Ὑστερον ἀπὸ τὴν σκληρὰν ἐργασίαν τῆς ἡμέρας, ἐν τῇ ἐπιστάσιᾳ τοῦ μύλου, ἐκαθίζομεν πρὸς τὸ ἑσπέρας καὶ πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης, εἴτε ἐντὸς τοῦ κήπου μας, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἐκαλλιεργούσαμεν, ὑπὸ τὰ δένδρα τὰ ὁποῖα ἡμεῖς εἴχομεν φυτεύσει, περικυκλούμενοι ἀπὸ τὰ κατοικιδιά μας ζῶα, σκύλους, ἄλογα, ὄρνιθας, περιστερὰς, χήνας τὰ ὁποῖα ὅλα, ἡμεῖς οἱ ἴδιοι εἴχομεν ἀναθρέψει εἰς μέγαν ἀριθμὸν, ἐν τῷ μέσῳ βλαστήσεως πλουσιω-

τάτης, ἀνθέων παντὸς εἴδους θαυμασίων, τὰ ὅποια ὅλα ὡς ἐκ τῆς ἀφθόνου ἀρδεύσεως, εἰς τὸ Κρητικὸν ἔδαφος καὶ τὸ Κρητικὸν κλίμα εὐδοκιμοῦσι καὶ αὐξάνουσι τόσον μεγαλοπρεπῶς. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκφράσῃ τις ὁποῖον εὐάρεστον συναίσθημα γεννᾶται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου εὕρισκομένου οὕτως πλησίον πρὸς τὴν φύσιν, τὴν μητέρα ἣτις μᾶς ἐγέννησεν.

Μία ἐκ τῶν πλέον εὐχαρίστων ἀναμνήσεων ἐπίσης ἐκ τῆς διαμονῆς μας ἐπὶ τόσον χρόνον εἰς Πλαταναῖα, εἶναι καὶ ἡ γνωριμία μας μετὰ τῆς γνωστῆς, ἐπιφανοῦς οἰκογενείας Ἑσυχάκη ἡ ὅποια, πλησίον τοῦ κτήματός μας κατεῖχε καὶ αὕτη, ἐπίσης ὑδρομύλον καὶ οἰκίαν.

Καὶ οἱ δύο υἱοί, Γιάγκος ὁ πρεσβύτερος καὶ Μίνως κατὰ δύο ἔτη νεώτερος ἦσαν πολὺ μορφωμένοι νέοι, ὀλίγα ἔτη μεγαλύτεροι ἐμοῦ.

Συνήψαμεν μίαν ἀγνὴν καὶ εἰλικρινῆ φιλίαν, πρὸ πάντων μετὰ τοῦ Γιάγκου, ὁ ὅποιος ὠμίλει καλῶς τὴν Γαλλικὴν, ἡ ὅποια διετηρήθη θερμῆ ἐπὶ μακρὰ ἔτη, καὶ ἡ ὅποια ἀκόμη καὶ σήμερον διαρκεῖ πάντοτε ἡ ἴδια.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β΄

Ὁ Γάμος μας. — Ἡ ἀπὸ κοινοῦ δράσις μας πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ, πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου, τῆς Γεωργίας καὶ τῆς ἐν γένει οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Νήσου.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1892, ἔκαμα τὴν γνωριμίαν, μέσω τοῦ Βαπτ. Ἀνσέλμη ἐκ Σὰν Ρέμο τῆς Ἰταλίας καταγομένου, μετὰ τοῦ ἀνδρὸς μου Ριχάρδου Γ. Κρῦγκερ ἐκ Τάρνοβιτς τῆς Συλεσσίας (Γερμανίας). Ὑστερον ἀπὸ τόσας φροντίδας καὶ στενοχωρίας τὰς ὁποίας ὑπέφερον ἐκ τῆς ἀσθενείας τοῦ πατρός μου καὶ ὕστερον ἀπὸ τόσας πικρίας τὰς ὁποίας ἐδοκίμασα ἐκ τῆς ἀπωλείας τῆς περιουσίας μας, ἐπέπρωτο νὰ ἴδω καλλιτέρας ἡμέρας καὶ νὰ ζήσω εὐτυχῆς παρὰ τὸ πλευρὸν ἑνὸς εὐπαιδεύτου, ἰδεολόγου δραστηρίου ἀνθρώπου. Ὁ σπάνιος οὗτος καὶ καλοκάγαθος ἄνθρωπος ἐγνώριζε τὸ μυστικὸν τῆς τέχνης τοῦ μεταχειρίζεσθαι τοὺς ἀνθρώπους. Πάντοτε καθοδηγούμενος ὑπὸ τῆς φωτεινῆς διανοίας του καὶ ὑπὸ τῆς θερμῆς καρδίας του, ἐγνώριζε νὰ παραμερίζῃ καὶ νὰ ὑπερπηδᾷ ὅλας τὰς δυσκολίας αἱ ὁποῖαι μᾶς παρουσιάσθησαν εἰς τὸν βίον μας, εἰς τρόπον ὥστε, ἠτύχησα νὰ διέλθω μέχρι σήμερον ἐπὶ 40 ἔτη, μαζί του ἕνα βίον ἐγκαρδίου συμφωνίας καὶ ἀρμονικότητος.

Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ ζωὴ μας, ὅπως συμβαίνει εἰς μίαν ξένην χώραν, δὲν ἐβάδισε δρόμον ἐστρωμένον

πάντοτε ὑπὸ ρόδων, ὅπως γίνεται φανερόν ἐξ ὧσων μέλλω νὰ ἐκθέσω. Ἡ ἁρμονία τῆς σκέψεώς μας καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη ἡμῶν εἰς τὴν θείαν Πρόνοιαν πάντοτε μᾶς ἔσωζεν. Οὕτως ἐπαλήθευσαν ἐν τῷ προσώπῳ ἡμῶν ἐκεῖνο τὸ ῥητόν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ὅτι ἀκόμη καὶ εἰς τὸν πλέον εὐτυχισμένον βίον, ὑπάρχει μόχθος καὶ κόπος πολὺς.

Ἐτελέσαμεν τοὺς γάμους μας κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1892. Μὲ ὄλην δὲ τὴν διάφορὰν τῆς Θρησκείας (ἐγὼ ἡμουν Καθολικὴ ἐκεῖνος δὲ Διαμαρτυρόμενος) κατείχομεν τόσην ἀνεξιθρησκείαν, ὥστε οὐδέποτε ἐν τῇ ζωῇ μας, θρησκευτικὰ ζητήματα μᾶς ἐχώρισαν. Γενικῶς οἱ Διαμαρτυρόμενοι ἀνατρέφονται ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἀνεκτικώτεροι καὶ ἄνευ φανατισμοῦ τῶν Καθολικῶν καὶ Ὁρθοδόξων, διότι οἱ διαμαρτυρόμενοι δὲν στηρίζονται ἐπὶ τοῦ δόγματος τῆς πίστεως ἀλλ' ἐπὶ τῆς οὐσίας ἢ ὁποῖα ἀπορρέει ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, τοῦτέστι τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον, ἣτις εἶναι τὸ θεμέλιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζονται καὶ αἱ αἱρέσεις καὶ αἱ θρησκευτικαὶ διαιρέσεις.

Ὅπως ἄλλως τε ὁ Χριστιανισμὸς ἐπιτάσσει διὰ τῶν θείων ῥημάτων αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, «οἱ ἄνθρωποι θὰ κριθῶσι κατὰ τὰς πράξεις αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως» «Εὐτυχὴς εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος εἶναι ἀγαθὸς καὶ πρόθυμος νὰ βοηθῇ τὸν πλησίον του» λέγει ὁ Γερμανὸς ποιητὴς Γκαίτε.

Ὁ σύζυγός μου κατεῖχε μίαν ἄρτιαν ἐμπορικὴν καὶ τεχνικὴν μόρφωσιν, ἐπὶ πλέον δὲ εἶχεν ἐκπαιδευθῆ εἰς τὸ πολυτεχνεῖον τῆς πατρίδος του ὅπως καὶ εἰς τὴν

ἀρχαιολογίαν καὶ τὰς ὠραίας τέχνας. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ἐνεκεν τῆς ἐπὶ 7 ἔτη καὶ πλέον εἰς διάφορα Ἐργοστάσια τῆς Νοτίου καὶ Αὐτικῆς Γερμανίας παραμονῆς του, εἶχεν ἀποκτήσει καὶ πείραν καὶ πρακτικὸν πνεῦμα.

Ἀπάσας ταύτας τὰς γνώσεις καὶ τὴν πείραν, τοῦ ἐγεννήθη ἡ ἐπιθυμία νὰ χρησιμοποιοῖσιν εἰς τὴν ξένην, ἐξ ὅλων δὲ τῶν χωρῶν τὸν εἴλκυεν ἡ Ἑλλάς. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ παιδικῆς ἡλικίας εἶχε μίαν ζωηρὰν κλίσιν πρὸς τὴν Ἀρχαιολογίαν, ἡ Ἑλληνικὴ χώρα μετὰ τῶν ἀρχαιολογικῶν μουσείων της καὶ τοῦ ἰδιορϋθμοῦ λαοῦ της, εἶναι φανερὸν, ὅτι τὸν προσείλκυσαν, ὅπου ὁ πολὺς Σλίμαν ὁ συμπολίτης του, ὡς πρωτοπόρος τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἐπιστήμης εἶχεν ἐγκαινιάσει πρῶτος τὰς δι' ἀνασκαφῶν ἐρεῦνας, αἱ ὁποῖαι τόσους θησαυροὺς ἔφερον εἰς φῶς καὶ τόσας κατακτήσεις ἐπιστημονικὰς προσεπόρισαν εἰς τὸν κλάδον τοῦτον τῆς ἀνθρωπίνης ἐρεύνης.

Ἡ ἐπιθυμία του αὐτὴ ἐξεπληρώθη πολὺ ἐνωρίτερον παρ' ὅ,τι ἠλπίζε καὶ ἐπερίμενε μέσῳ τοῦ Ἰωσήφ Μπερίντα μετὰ τοῦ ὁποίου εὐρίσκετο ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς διαρκεῖς ἀλληλογραφικὰς σχέσεις καὶ ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο ἐν Χανίοις τῆς Κρήτης. — Ὁ Ἰωσ. Μπερίντας εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἀπὸ τοῦ 1870, ἦτο δὲ κατ' ἀρχὰς ἐπὶ Ρεοῦφ Πασσᾶ μηχανικὸς τῆς πόλεως Χανίων, τῆς ὁποίας τὸ πρῶτον σχέδιον, πρῶτος μηχανικὸς ἐξεπόνησεν. Ἐπειτα εἰργάσθη ὡς φωτογράφος, καὶ ἔμπορος, καταλαβὼν ἀργότερον τὴν θέσιν τοῦ Διερμηγέως καὶ Γραμματέως τοῦ ἐν Χανίοις Αὐστριακοῦ Προξενείου,

Ὁ Ἰωσ. Μπερίντας ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1904 εἰς Ἡράκλειον ὑποπρόξενος τῆς Αὐστροουγγρικῆς Μοναρχίας καὶ ὡς πράκτωρ τῆς Αὐστριακῆς Ναυτιλιακῆς Ἑταιρείας Λούδ Τεργέστης, ἡ ὁποία ἐπὶ μακρὰ ἔτη, ὡς γνωστὸν, ἐξετέλει τὴν μεταξὺ Κρήτης καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ γραμμὴν πρὶν ἢ αἱ Ἑλληνικαὶ καὶ Ἰταλικαὶ ναυτιλιακαὶ Ἑταιρίαι παρουσιασθῶσιν.

Τὴν πρότασιν τοῦ Μπερίντα, τῆς συνεργασίας μετ' αὐτοῦ, ἐδῶ ἐν Χανίοις, ἐδέχθη ὁ σύζυγός μου λίαν εὐχαρίστως. Ἡ προσωρινὴ κατ' ἀρχὰς ὑπ' αὐτοῦ θεωρηθεῖσα ἐν Κρήτῃ παραμονὴ του, ἐπέπρωτο νὰ εἶναι ὀριστικὴ καὶ διὰ βίου, διότι μετὰ τινὰ ἔτη ἐργασίας ἐν Χανίοις ἔλαβε τὴν ὀριστικὴν ἀπόφασιν νὰ μὴ μετακινήθῃ πλέον ἀλλὰ νὰ ἐγκατασταθῇ ὀριστικῶς. Ἡ Κρήτη κατὰ τὴν γνώμην μου εἶναι μία χώρα ἡ ὁποία παρέρχει πλουσιώτατον ὕλικόν δι' ὄλους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἰδανικὰ καὶ ἐπιζητοῦσιν ἀπολαύσεις εἴτε εἰς ὠραῖα τοπεῖα καὶ εἰς θελκτικὰς φυσικὰς καλλονὰς εἴτε εἰς πλουσίας βλαστήσεις εἴτε εἰς τὰ μεγαλειώδη μνημεῖα ἀρχαίων διαρευσάντων πολιτισμῶν.

Τὴν 12 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1887 ἐπιβιβάσθη ὁ Ριχ. Κρῦγκερ τοῦ ἐν τῷ λιμένι τῆς Τεργέστης εὐρισκομένου μικροῦ ἀτμοπλοίου «Σελήνη» τῆς Αὐστριακῆς Ναυτιλιακῆς ἑταιρείας Λούδ ἐκτελοῦντος ἀκτοπλοῖας καὶ μετὰ 6 ἡμερῶν τρικυμιῶδες ταξίδιον ἔφθασεν εἰς Χανία 18 Ὀκτωβρίου. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἤρχιζον τὰς ἐργασίας των, καὶ ἀνέπτυσσον τὴν δραστηριότητα των, ἀμφότεροι οἱ φίλοι. Καὶ ἐν πρώτοις εἰσήγαγον γέα μοντέλλα ἐλαιοπιεστηρίων μετὰ σιδηρῶν ὑποβάθ-

ρων και σιδηρῶν ἀρδακτιῶν λεγομένων, ὑδραντλίας πρὸς ἄρδευσιν, ἐλεικοειδεῖς πτερωτὰς ἀτμομηχανὰς, και λέβητας διὰ μύλους, ὅπως και ἄλλα διάφορα μηχανήματα παρουσίασαν, λίαν χρήσιμα εἰς τὸν τόπον και ἔχοντα ὑψίστην σημασίαν διὰ τὴν ἀλματικὴν πρῶδον τῆς χώρας.

Ἡ πατρικὴ περιουσία τοῦ συζύγου μου ἀνῆρχετο εἰς 50.000 φράγκα χρυσᾶ, τὰ ὁποῖα βαθμηδὸν οὗτος μετέφερεν ἐκ τῆς ἰδιαίτερας του Πατρίδος και διέθεσεν διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις του. Τὸ ποσὸν τοῦτο ἦτο, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην σεβαστὸν διὰ τὴν Κρήτην, διότι, τότε ἡ ζωὴ ἐν Κρήτῃ ἦτο παρὰ πολὺ ἐνθνη. Μὲ 60 φράγκα χρυσᾶ μηνιαίως ἦτο δυνατὸν νὰ ζήσῃ πάρα πολὺ ὥραϊα μία καλῆς τάξεως οἰκογένεια.

Οἱ ἐργάται ἐκέρδιζον τότε ἡμερομῆσθιον, ἐν φράγκων μέχρι 1 1)2 οἱ δὲ μάστοροι κτῖσται ἢ μαραγκοὶ δύο φράγκα μέχρι 2 1)2. Συμφώνως πρὸς τὴν σημερινὴν θέσιν τῆς δραχμῆς μας τὰ 50.000 φράγκα ταῦτα, ἀνέρχονται εἰς 700.000 δραχμὰς σημερινὰς. Ἐθεώρησα ἀναγκαῖον ὅπως ἀναφέρω τὴν λεπτομέρειαν ταύτην τῆς οἰκονομικῆς θέσεως τοῦ ἀνδρὸς μου, ἐρχομένου τὸ πρῶτον εἰς Κρήτην, διότι πολλοὶ πιστεύουσιν, ὅτι οὗτος ἦτο ὑπαλληλισκος τις τοῦ Μπερίντα και ὅτι οὗτος κατερχόμενος ἐν Κρήτῃ ἦτο ἀνευ χρημάτων και περιουσίας.

Αἱ πρῶται ἐπιχειρήσεις τὰς ὁποίας ἤρχισε μετὰ τοῦ Μπερίντα και Ἀνσέλμου ἦσαν ἡ ἴδρυσις ἐργοστασίου ἀπὸ πλακάκια ἐκ τσιμέντου, ἔπειτα ἡ ἴδρυσις κατασκευῆς γαζοζῶν και οἴνου μοσχάτου λεγομένου, ἐπὶ πλέον ἐπιχειρήσεις ἐγκαταστάσεων ἀτμοκινήτων μηχανημάτων

ἀρδεύσεως. Ἐν τοιοῦτον ἐπρομηθεύσαμεν εἰς τὸν Μπεκξέτ Πασσᾶ διὰ τὸ Μετόχι του, τὸ ὁποῖον μηχανήμα παρεῖχε πολὺ περισσότερον ὕδωρ, ἀντικαταστήσαν τὸ ἀρχαῖον σύστημα (ντολάπι).

Διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ ὑδραυλικοῦ τούτου μηχανήματος ἐχρησιμοποίει ὁ Μπέης ἀνθρακα τὸν ὁποῖον τοῦ παρεῖχεν ὁ Ναύσταθμος Σούδας δωρεὰν ἐξ' οὗ καὶ ἡ δαπάνη τῆς ἀρδεύσεως ἦτο πολὺ εὐθηνή.

Τὴν ἐγκατάστασιν ταύτην τοῦ Μπεκξέτ παρέλαβον μετὰ ταῦτα οἱ Μεβλεβῆδες, αἵρεσις θρησκευτικῆ, ἡ ὁποία ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἐχρησίμευε πρὸς ἀρδευσιν τῶν κήπων των. Ἀργότερον οἱ Τοῦρκοι οὗτοι ἰερωμένοι ἐπρομηθεύθησαν ἕτερον ἀτμοκίνητον μηχανήμα διὰ τοῦ ὁποίου εἰργάζετο τὸ ντολάπι αὐτῶν, ἦσαν δὲ οἱ πρῶτοι οὗτοι ἰδιοκτῆται οἱ ὁποῖοι ἐχρησιμοποίησαν ἀτμοκίνητον μηχανήμα πρὸς χρῆσιν ἀρδεύσεως ἐν τῇ πόλει.

Ἦτο ἄλλωστε τὸ πηγάδι αὐτῶν πάρα πολὺ βαθύ, 25 μέτρα βάρους καὶ εὗρισκον διὰ τοῦ ἀτμοκινήτου μηχανήματος εὐκολίαν καὶ συμφέρον μέγα.

Μίαν ἀκόμη, μεγάλην ἐπιχείρησιν ἐσχεδιάζον νὰ θέσουν εἰς ἐφαρμογὴν. Ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς πυρῆνας, δηλαδὴ τῆς διὰ χημικῶν μέσων ἐξαγωγῆς τοῦ ἐν αὐτῇ ὑπολοιπομένου ποσοῦ τοῦ ἐλαίου καὶ τῆς χρησιμοποίησεως αὐτοῦ.

Τοιαύτη χρησιμοποίησις τῆς πυρῆνας εἶχεν ἐπιχειρηθῆ τὸ πρῶτον τότε ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ ἐν Ἑλλάδι ἦτο αὕτη ἐντελῶς ἄγνωστος ἀκόμη. Ἐδῶ δὲ ἐν Κρήτῃ, ἡ ἐναπομένουσα μετὰ τὴν θλίψιν τῶν ἐλαίων διὰ χειροκινήτων πιεστηρίων, πυρῆνα ἡ ὁποία ἐμπερι-

εἶχεν ὡς εἶναι ἐπόμενον ἀρκετὴν ποσότητα ἐλαίου, ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς κόπρος πρὸς λίπανσιν τῶν ἀγρῶν ἢ ἀπερολίπτετο ὡς ἄχρηστος, ἐξ' οὗ γίνεται δῆλον πόσων ἑκατομ. ἐτησίως ἐζημιούτο ἡ χώρα.

Ὁ Μπερίντας μετὰ τοῦ συζύγου μου ἦλθον εἰς συμφωνίας μετὰ τινος Γερμανοῦ Χημικοῦ ἐν Μολφέτα τῆς Ἰταλίας εὐρισκομένου καὶ κατέχοντος ἓν τοιοῦτον ἐργοστάσιον χρησιμοποίησεως τοῦ ἐκ τῆς πυρῆνας ἐλαίου, ὅπως ἰδρῦσουν ἐν Χανίοις ὁμοιον τοιοῦτον, τὸ ὁποῖον θὰ παρῆεν ὑψίστας ὠφελείας εἰς τὸν τόπον. Σήμερον εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς Νήσου καὶ ἐπὶ τῆς ὑπολοίπου Ἑλλάδος περὶ τὰ 20 τοιαῦτα ἐργοστάσια.

Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὴν ἰδρυσιν καὶ λειτουργίαν ἐνὸς τοιούτου ἐργοστασίου ἀπητοῦντο μεγάλα κεφάλαια, ἔπρεπε ὁ Γερμανὸς οὗτος χημικὸς ἐν Μολφέτα, νὰ καταβάλῃ 500.000 φράγκα χρυσᾶ εἰς τὸ μερίδιόν του, καὶ ν' ἀναλάβῃ ὡς εἰδικὸς τὸ τεχνικὸν μέρος τῆς λειτουργίας τοῦ ἐργοστασίου. Πλὴν τούτου θὰ ἔπρεπεν ὅπως ἐπίσης καὶ ἐντόπιοι Τοῦρκοι καὶ Χριστιανοὶ πλούσιοι, κάτοχοι Μετοχίων, νὰ λάβωσι μέρος, καταρτιζομένης μιᾶς ἀνωνύμου Ἑταιρείας καὶ τοῦτο ὅπως διὰ τοῦ τρόπου τούτου, ἢ ἐπιχείρησις λάβῃ ἓνα γενικὸν χαρακτήρα, τὰ δὲ ἐτήσια τυχὸν κέρδη, μὴ περιορίζωνται μόνον εἰς ἓν θηλάκιον ἀλλὰ νὰ διανεμῶνται εἰς πάντας τοὺς συντελεστάς καὶ τοὺς προμηθευτάς πυρῆνας.

Ὁ τότε Βουλευτὴς Κρήτης τοῦ Νομοῦ Χανίων, ἐκ Σφακιῶν καταγόμενος, Χαράλαμπος Πωλογιῶργης, (ἦτο ἡ ἐποχὴ τοῦ 1887—1888), θὰ ἔκαμνε πρότασιν πρὸς τὴν Κρητικὴν Βουλὴν, ἀπονομῆς προνομίου εἰς

τοὺς ἐπιχειρηματίας τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης κατὰ τὸ ὁποῖον ἐπὶ 10 συνεχῆ ἔτη θὰ παρέμενε τὸ ἐργοστάσιον τοῦτο καὶ ἡ ἐπιχείρησις ἄνευ ἀνταγωνιστοῦ μὴ ἐπιτρεπομένης τῆς ἰδρύσεως, ἐν Κρήτῃ ἐτέρου τοιοῦτου ἐργοστασίου.

Ἐνῶ αἱ διαπραγματεύσεις εὐρίσκοντο εἰς καλὴν ὁδὸν καὶ ὅλοι ἐπερίμενον μίαν πλήρη εὐδοκίμησιν, ἔξερράγη ἐν Ἰταλίᾳ μία μεγάλη οἰκονομικὴ κρίσις, συνέπεια τῆς ὁποίας ἦτο ἡ πτώχευσις διαφόρων Τραπεζῶν ὁπότε, ὁ φίλος μας ἐν Μολφέτα ἀλώλεσε σημαντικὰ μέρη τῆς περιουσίας του καὶ οὕτω ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ σχέδιον ἰδρύσεως ἐργοστασίου ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστήριξαν τόσας ἐλπίδας καὶ τόσα ὄνειρα. Πλὴν τούτου καὶ ἐν Κρήτῃ ἔξερράγη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ μία Ἐπανάστασις ὁπότε, ὡς εἶναι ἐπύμενον, πᾶσα κίνησις ἐμπορικὴ ἐσιαμάτησε καὶ πᾶσα ἐπιχειρήσις ἐνεκρώθη, ἡ ὁποία μάλιστα ἐπανάστασις μετέφερε ἀλλαγὴν πολιτεύματος καὶ μεταβολὴν διοικήσεως ἐν τῇ Χώρα. Μία συνάθροισις ἔνοπλος ἐγένετο εἰς τὰ Μπουτισουνάρια, ἔνθα ὁ Χριστιανικὸς λαὸς διεμαρτυρήθη πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τοὺς Προξένους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ὁ σύζυγος μου ἔγραψε τότε διάφορα ἄρθρα εἰς διαφόρους Εὐρωπαϊκὰς Ἐφημερίδας δι' ὧν ἔκαμνε γνωστὸν εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν κοινὴν γνώμην τὸν ἄσβεστον πόθον τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἀπαραμείωτον ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, καὶ τοῦτο διότι αἱ πληροφορίες τὰς ὁποίας ἔδιδον οἱ Πρόξενοι εἰς τὰς Κυβερνήσεις των δὲν ἀπῆχουν τὴν πραγματικότητα πάντοτε, ἐπηρεαζόμενοι

ἐκ διαφόρων συντελεστῶν καὶ ἐπὶ τέλους μὴ περιερχόμεναι εἰς δημοσιότητα, οὕτως ὥστε νὰ λάβῃ γνῶσιν ἢ κοινὴ ἐν Εὐρώπῃ γνώμη.

Ἡ ἐν Κρήτῃ ἐμπορικὴ σταδιοδρομία τοῦ συζύγου μου, ἢ ὁποία τόσας ποικίλλας δυσκολίας συνήνητησε καὶ περὶ τῆς ὁποίας θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω ἦτο ἐπίσης καὶ πλουσία ἀπὸ χιουμοριστικὰ περιστατικὰ.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν ἐμπορικῶν του μετὰ τοῦ Μπερίντα ἐπιχειρήσεων, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀντιπρόσωπος διαφόρων ἐργοστασίων Γερμανικῶν καὶ Αὐστριακῶν, ἔκαμε μίαν παραγγελίαν, εἰς ἐκ τῶν ἐνταῦθα ἐμπόρων πυρρείων ἐκ θείου καὶ φωσφόρου μετὰ χαρτίνων κυτίων εἰς ἓν Αὐστριακὸν ἐργοστάσιον τὸ ὁποῖον ἐπὶ ἔτη μακρὰ ἔξαπέστειλε τακτικὰ τὸ προϊόν του τοῦτο ἐνταῦθα.

Ὅταν ἔφθασεν ἡ ἀποστολὴ ἐν Χανίοις, ὁ ἔμπορος, ἠρνήθη νὰ παραλάβῃ τὸ ἐμπόριον ὡς αἰτίαν δὲ τῆς ἀρνήσεως του ἐπρόβαλεν ὅτι τὰ κυτία ἐμπεριείχον ἕκαστον πρότερον 50 πυρεῖα ἐνῶ τώρα περιλαμβάνουσι μόνον 48, ὅτι τὸ ἐργοστάσιον τὸν κατεχράσθη καὶ ὅτι ἵνα τὰ παραλάβῃ θὰ ὄφειλε νὰ ἐκπέσῃ τοῦτο τὸ ἐμπόρευμα τῶν πυρρείων κατὰ 10 ο(ο. Ποῦ εἶναι οἱ καιροὶ ἐκεῖνοι, ποῦ δὲ οἱ ἔμποροι οἱ ὁποῖοι μετὰ τόσης λεπτολόγου ἀκριβείας ἐλογάριάζον τὰ ἐμπορεύματα των!

Ἴνα μὴ περιπλεχθῶμεν εἰς δίκας μὲ τοιοῦτους ἰδιορῦθμους ἐμπόρους, ὁποῖους εὐτυχῶς ἡ Κρήτη ἀριθμεῖ ἐλάχιστους, καὶ ἵνα μὴ ἐγκαταλειφθῇ ἡ ἀποστολὴ ἢ ὀπωσδήποτε ὑποστῇ ζημίας, ἀποφάσισε τὸ ἐργοστάσιον νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τούτου, ὅμως ἐ-

θεώρησε καλὸν ν' ἀπαλείψῃ τὸ ὄνομα μιᾶς τοιαύτης ἐμπορικῆς ἰδιοφυίας ἀπὸ τὰ βιβλία του, διότι δὲν θὰ ἠδύνατο τῷτο εἰς τὸ μέλλον νὰ παρακολουθήσῃ ταύτην εἰς τὰς λεπτολόγους αὐτῆς καταμετρήσεις!

Ὅταν ὁ κ. Μπερίντας μετεφέρθη εἰς Ἡράκλειον ὡς πρᾶκτωρ τῆς Αὐστριακῆς Ναυτιλιακῆς Ἑταιρείας Λούδ ἐν ἔτει 1890 καὶ ἐνεκατεστάθη ἐκεῖ καὶ ὡς ὑποπρόξενος τῆς Αὐστρίας, ὁ σύζυγός μου ἀνέλαβε τὰς ἐμπορικὰς ὑποθέσεις ἐν Χανίοις δι' ἴδιον λογαριασμὸν καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀτμομύλου τῶν κληρονόμων Οὐστᾶ Ρεχίτ τὸν ὁποῖον ὁ Μπερίντας εἶχε λάβει ὡς ὑποθήκη ἀπέναντι τῶν χρημάτων τὰ ὁποῖα εἶχε νὰ λάβει ἐκ τῶν υἱῶν Οὐστᾶ Ρεχίτ.

Ὁ ἀτμόμυλλος ἐλειτούργει ἐν ἀρχῇ ἀρκετὰ εὐδοκίμως ἀλλέθων τὸν σῖτον καὶ παρασκευάζων τὸ ἄλευρον τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ ἀλλὰ οἱ υἱοὶ Οὐστᾶ Ρεχίτ δὲν ἐστάθη δυνατὸν νὰ συμφωνήσωσιν ἐπὶ πλέον δὲ ἦσαν καὶ μεγάλοι οἰνοπόται. Ὑστερον ὁμως οἱ μικροὶ οὗτοι ἀτμόμυλλοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐργασθῶσιν. Οἱ μεγάλοι μῦλοι τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀπέστελλον ἄλευρα ἀρίστης ποιότητος οἱ ἔξω τῆς πόλεως, ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Νήσου ἀτμόμυλλοι ἤλεθον τοὺς καρπούς τῶν Χωρικῶν παρασκευάζοντες ἄλευρα κατὰ πολὺ ἐφθηνότερα τοῦ μύλου τῶν κληρονόμων υἱῶν τοῦ Τούρκου ἐπιχειρηματίου. Τοιοῦτοτρόπως ὁ μύλλος οὗτος μὴ δυνάμενος νὰ συναγωνισθῇ ἔπαυσε λειτουργῶν ἀφοῦ ἤγκμασε ἐπὶ δέκα συναπτὰ ἔτη περιελθὼν εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Μπερίντα,

Ὁ σύζυγός μου ἐπεξέτεινε τὰς ἐργασίας του

ἀκόμη περισσότερο, ηὔξησε τὸ εἰσαγωγικὸν καὶ ἔξαγωγικὸν ἐμπόριόν του ἀνέλαβε νέας ἀντιπροσωπείας Εὐρωπαϊκῶν ἐργοστασίων τὰ ὁποῖα εἰσήγαγον διάφορορα βιομηχανικὰ εἶδη ἐν Κρήτῃ ἠγόραζον δὲ πάλιν προϊόντα, ἕξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα παράγει ἡ Νῆσος, ἔλαιον, σταφίδα, οἶνον, κύτρα ἀμύγδαλα, χαρούπια, μέλι, ἀρωματικὰς βοτάνας κ. λ. π.

Μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας καὶ οἰκονομίας κατώρθωσε νὰ βαδίσῃ πρὸς τὰ πρόσω. Ἦδη ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐνταῦθα ἀφίξεώς του, κατώρθωσε μὲ τοὺς ὠραίους πρὸς πάντας τρόπους του, διὰ τῆς ἀκρας ἐντιμότητός του καὶ εἰλικρινείας του εἰς τὰς ἐμπορικὰς του σχέσεις ν' ἀποκτήσῃ πλείστους φίλους μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν καὶ Τούρκων ἐμπόρων, ἀκόμη καὶ μετὰ πλείστων οἰκογενειῶν νὰ συνάψῃ φιλικὰς σχέσεις τῶν πόλεων Χανίων, Ρεθύμνης, Ἡρακλείου, μετὰ τῶν ὁποίων εὐρισκόμεθα ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς φιλικωτάτας σχέσεις καὶ συνδεόμεθα διὰ τῆς θερμοτέρας ἀγάπης.

Ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐχρημάτισε ὁ σύζυγός μου ἐπίσης καὶ γραμματεὺς τοῦ Αὐστρουγγρικοῦ Προξενείου ἐν Χανίοις εἰς τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν προηγουμένως ἦτο ὁ Μπερίντας, καθὼς ἐπίσης καὶ ἰδιαιτέρος Γραμματεὺς, ἐργαζόμενος τὴν νύκτα, τῆς γνωστῆς συγγραφέως καὶ Βαρωνίδος Ἔσπερ Σβάρτσ (Ἐλπίς Μέλαινα) γνωστῆς ἐνταῦθα ὑπὸ τὸ ὄνομα Κοντέσσας κατοικοῦσης ἐν Χαλέπα καὶ διατηροῦσης σταθμὸν πρώτων βοηθειῶν τῶν ζώων, μετὰ τῆς ὁποίας ἔγραψε μερικὰ βιβλία ἀφορῶντα τὴν Κρήτην.

Ἡ Κρήτη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εὐρίσκετο ὑπὸ

τὴν κυριαρχίαν τῆς Τουρκίας, ὁ δὲ μύχιος πόθος τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ἦτο πάντοτε ἡ ἀπελευθέρωσις αὐτοῦ ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ ἀπόκτησις αὐτοδιοικήσεως, ἂν μὴ ὀριστικῆς ἐνώσεως αὐτοῦ μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος. Ὁ πόθος οὗτος εἶχεν ἐμφυτευθῆ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ μετὰ τοῦ μητρικοῦ γάλακτος, εἰς τρόπον ὥστε ἀναπτυσσομένου τοῦ παιδίου ἀνεπτύσσετο συγχρόνως καὶ τὸ μῖσος κατὰ παντὸς Τουρκικοῦ ἐξ οὗ καὶ αἱ κάθε δύο ἔτη ἐπανειλημμένα Κρητικαὶ Ἐπαναστάσεις κατὰ τῆς Μουσουλμανικῆς κυριαρχίας αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν ἐπὶ αἰῶνας.

Ὡς ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης, εἶναι ἐπόμενον ὅτι ἡ Γεωργία τῆς Νήσου θὰ παραμελεῖτο ἐντελῶς, τὸ δὲ ἐμπόριον θὰ εὐρίσκετο εἰς πρωτόγονον κατάστασιν. Ὁ κύκλος τοῦ ἐμπορίου περιστρέφετο εἰς μίαν ἀκτίνα μικροτάτην, δὲν ὑπῆρχον ὁδοὶ αἱ ὁποῖαι νὰ συνδέουν τὰ διάφορα τμήματα τοῦ ἐσωτερικοῦ, δὲν ὑπῆρχε θαλασσία συγκοινωνία μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ, τὰ προϊόντα τὰ ὁποῖα παρήγαγεν ἡ Νῆσος, μεταφερόμενα ἐκεῖθεν εἰς τοὺς λιμένας ἐπεβαρύνοντο δι' ἐξόδων τοιούτων ὥστε ἦτο ἀδύνατος ἡ πώλησις. Ὑπὸ τοιούτους ὄρους δὲν μετεφέροντο τοιαῦτα ἀλλὰ παρέμενον ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς κατὰ τὸ πλεῖστον φθειρόμενα καὶ κατασπαταλούμενα.

Οἱ ὀλίγοι ἔμποροι, οἱ ὁποῖοι εἰσήγαγον ἐξ Εὐρώπης βιομηχανικὰ εἶδη ἐπρομηθεύοντο ταῦτα ἐκ Καταστημάτων καὶ ἀποθηκῶν τῆς Κων(σταντιν)πόλεως, Σμύρνης καὶ Σύρου, τὰ κέντρα τότε τοῦ ἐμπορίου τῆς ἀνατολῆς διὰ τὰς Ἑλληνικὰς Νήσους. Ἄπαντες οὗτοι οἱ

Κρητες ἔμποροι ἑστεροῦντο μεγάλων κεφαλαίων εἰς τρόπον ὥστε περιστρέφοντο εἰς ὄρισμένον κύκλον. Ἐλάμβανον τὰ ἐμπορεύματα παρὰ τῶν κέντρων τούτων χωρὶς νὰ πληρώσωσι τοῖς μετρητοῖς, ἦσαν ὑποχρεωμένοι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ πληρώνωσι κεφάλαιον ἐκ τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων μετὰ τῶν τόκων αὐτοῦ τὸν ὁποῖον ὄριζον οἱ προμηθευταὶ τῶν ἐμπορευμάτων καὶ ὁ ὁποῖος ἦτο ὑπέρογκος.

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ ὑπερόγκου τόκου, οἱ ἐν Κων)πόλει Σμύρνη καὶ Σύρῳ καταστηματάρχαι ἐχρέωνον εἰς τοὺς ἐν Κρήτῃ ἐμπόρους τὰ ἐμπορεύματα πάρα πολὺ ἀκριβὰ. Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνον τοῦτο, ἵνα προμηθευθῶσι τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα θὰ ἔπρεπε ν' ἀποτανθῶσιν εἰς μεσίτας οἱ ὁποῖοι ἐλάμβανον τὸ μερίδιόν των εἰς βάρους τῶν ἀγοραστῶν 2 0)ο 3 0)ο ἀναλόγως, λαμβάνοντες ἐπίσης καὶ ἐκ μέρους τῶν μεγαλεμπόρων ἄλλην προμήθειαν εἰς βάρους πάντοτε τῶν μικρεμπόρων. Εἶναι ἐπόμενον ὅτι ὑπὸ τοιοῦτους ὅρους τὰ κέρδη ἀπέμενον ἐλάχιστα, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ἦτο, ὅτι μὲ ὄλους τοὺς κόπους καὶ τὰς καταβαλλομένας προσπαθείας καὶ ὅλας τὰς οἰκονομίας οἱ Κρητες ἔμποροι οἱ ἐν ταῖς πόλεσι Χανία, Ρέθυμον, Ἡράκλειον ἐργαζόμενοι ἐπὶ 20 καὶ 30 ἔτη, δὲν ἐστάθη δυνατὸν ν' ἀποκτήσωσι περιουσίας, ὅχι δὲ μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ μετὰ δυσκολίας κατῴρθουν νὰ ζήσωσι καὶ τὰς οικογενεῖας των.

Πλὴν τούτων τὰ πράγματα ἐδυσχαιρένοντο ἀκόμη περισσότερον καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως Τραπεζῶν ἐπιτοπίων οὕτως ὥστε, ὅταν τις ἐκ τῶν ἐμπόρων εἶχεν ἀνάγκην μικροῦ τινος ποσοῦ ὅπως συμπληρώσῃ ὅσα τοῦ ἐχρει-

άζοντο εἰς μίαν π. χ. ἐμπορικὴν ἐπιχείρησίν του, θὰ ἔπρεπε νὰ καταφύγῃ εἰς τοὺς τοκογλύφους οἱ ὅποιοι τοῦ ἔδιδον τὸ ποσὸν ἐκεῖνο μὲ τόκον 20 ἕως 30 καὶ μέχρι 100 ο)ο καὶ μὲ ὑποθήκας ἀσφαλεστάτας καὶ ἐνέχειρα ἐκ κοσμημάτων τιμαλφῶν.

Ἰδρῶν ὁ σύζυγος μου τὸ ἐμπορικόν του Γραφεῖον ἔθεσεν εὐθύς ἀμέσως ὡς βάσιν καὶ ὡς σκοπόν, τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως ταύτης τοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου τῆς Κρήτης, τὴν διευκόλυνσιν τῶν πληρωμῶν αὐτοῦ διὰ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν ἐπιβαρυνόντων τόκων, τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν ἐκ τῶν χειρῶν τρίτων καὶ τῶν τοκογλύφων καὶ τὴν ἄμεσον ἐπικοινωνίαν τῶν ἐμπόρων πρὸς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ οἴκους καὶ δὴ τοὺς ἐν Γερμανίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ. Ἡ ἐπιτυχία ὅμως τοῦ σκοποῦ τούτου, εὐθύς ἐξ' ἀρχῆς προσέκοψε πρὸς μεγίστας δυσχερείας. Καὶ ἐν πρώτοις οἱ ἐργοστασιάρχαι δὲν ἐτόλμων ν' ἀποστείλωσι τὰ προϊόντα αὐτῶν ἐπὶ πιστώσει εἰς ἐμπόρους τοὺς ὁποίους δὲν ἐγνώριζον οὐδαμῶς καὶ μάλιστα ἐν Κρήτῃ ἢ ὅποια διαρκῶς εὐρίσκετο ἐν ἐπαναστάσει καὶ δὴ διὰ παραγγελίας μικρὰς καὶ ἀναξίας λόγου, δεύτερον δὲ οὗτοι ἔμενον εὐχαριστημένοι ἐκ τῶν ἐκ Κων)πόλεως, Σμύρνης, Σύρου, Θεσσαλονίκης μεγάλων ἀπὸ τῶν ὁποίων εἶχον ἀρκετὰ κέρδη, τρίτον ἔπρεπε νὰ ὑπερνηκηθῶσι τὰ ἐμπόδια τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐμπορευμάτων, διὰ τὰ ὅποια εἰς μικρὰς ποσότητας ἀποστελλόμενα ἔπρεπε νὰ ἐπιτύχῃ τις εὐθηνὰ ἀσφάλιστα ἐναντίον θαλασσίων δυστυχημάτων, εἰς τὸ ὅποιον δὲν ἐδέχοντο εὐκόλως οἱ ἀποστέλλοντες οἴκοι.

Ἐχρειάσθη ὅπως ἐργασθῆ μετ' ἐπιμονῆς καὶ ὑπο-

μονῆς μίαν τόσον τραχεῖαν ἐργασίαν, ὁ σύζυγός μου ὅπως διασκεδάσῃ δυσχερείας καὶ δυσμενεῖς διαθέσεις (ὁ ἐπαναστατικὸς χαρακτήρ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ἐπηρέαζε πολύ).

Ἦτο ἀνάγκη ὅπως ἐμπνεύσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ ἐργοστασιάρχας τῆς Κρητικῆς ἀγορᾶς διότι οἱ ἔμποροι ἐζήτουν τὰ ἐμπορεύματα μὲ μικρὰς προθεσμίας πληρωμῆς 6—8 μηνῶν.

Πρέπει νὰ λεχθῇ πρὸς τιμὴν τῶν τότε ἐμπόρων, ὅτι ἅπαντες ἄνευ ἐξαιρέσεως ἦσαν πεπραιοισμένοι διὰ μεγάλης ἐντιμότητος καὶ εἰλικρινείας. Ἄπαντες ἔζων διεπόμενοι ὑπὸ πνεύματος οἰκονομίας. Οὐδεὶς ἦτο συνηθισμένος νὰ προβαίνει εἰς δαπάνας περιττὰς καὶ μὲ ἐλαφρὰν συνείδησιν ἢ νὰ κηρύττεται εἰς πτώχευσιν, ὅπως εἶναι φαίνεται τῆς μόδας σήμερον νὰ γίνεται.

Οἱ Γαλλικοὶ, Ἀγγλικοὶ, Ἀμερικανικοὶ, καὶ Βελγικοὶ οἴκοι ἀπῆτουν τοῖς μετρητοῖς ὅπως ἀποστείλουν τὰ εἶδη αὐτῶν καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἔστεργον ἐπὶ πιστώσει ν' ἀποστείλωσι τίποτα σχεδὸν, ὅπως καὶ σήμερον ἀκόμη, ζητοῦντες τὴν ἀποστολὴν πρῶτον τοῦ χρήματος καὶ ἔπειτα μετὰ τὴν λήψιν τούτου ν' ἀποστείλουν τὰς παραγγελίας.

Ἄμα ἐπέτυχεν ὁ σύζυγός μου νὰ ἀφυπνίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐν Γερμανίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ μεγάλων οἰκῶν ὑπὲρ τοῦ ἐμπορίου τῆς Νήσου, ἤρχισαν ν' ἀποστέλλουν ὥραϊα δείγματα καὶ θαυμασίας συλλογὰς τοιούτων. Ἐπίσης ἤρχισαν νὰ ἐπισκέπτονται καὶ τὰς τρεῖς πόλεις τῆς Κρήτης μετ' ἀποτελεσμάτων λίαν ἱκανοποιητικῶν ταξιδιωτῶν ἀντιπρόσωποι,

Τὰ κέρδη διὰ τοὺς ἀγοραστὰς διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀπέβαινον ἀρκετὰ, δεδομένου ὅτι ταῦτα δὲν ἀπεμιζῶντο ὑπὸ τρίτων, διότι οἱ ἔμποροι ἤρχοντο εἰς ἀπ' εὐθείαν συνεννόησιν καὶ συμφωνίαν πρὸς τοὺς πωλοῦντας.

Ὁ σύζυγος μου ἔμενε εὐχαριστημένος μ' ἓνα ἐλάχιστον ποσοστὸν δηλ. ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἔδιδον οἱ οἴκοι ὡς προμήθειαν, τοῦ ἐμπορίου μὴ ἐπιβαρυνομένου πλέον δι' ἐξόδων διὰ μεσίτας κ. λ. π. τὰ ὅποια ἤδη ἀνωτέρω ἀνέφερον.

Δὲν παρήλθε πολὺς χρόνος καὶ τ' ἀποτελέσματα μιᾶς τοιαύτης μεταβολῆς ἐγένοντο καταφανῆ. Τὸ ἐμπόριον ἤρχισε ν' ἀκμάζη. Οἱ ἔμποροι νὰ παρουσιάζωσι σημαντικὰς προόδους εἰς τὰς πόλεις, τὰ μαγαζιὰ αὐτῶν ἔγιναν πολὺ μεγαλειότερα, ἐκοσμήθησαν μὲ βιτρίνες ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔβλεπέ τις ἐμπορεύματα ἀρίστης ποιότητος, πολυτελείας εἶδη ἱκανοποιοῦντα ὅλα τὰ γοῦστα. Πολλὰ ἐκ τῶν εἰς τὰς πόλεις καταστημάτων ἤρχισαν νὰ ἰδρύνουν ὑποκαταστήματα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Νήσου ὅχι δὲ μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς Νήσου ἐν Βεγγάζῃ Ντέρνα, Ἀφρικῇ κ. λ. π. εἰς τὰ ὅποια ταχτικῶς ἐκ Χανίων ἀπεστέλλοντο ἐμπορεύματα.

Ἡ φυσικὴ εὐφυΐα τῶν κρητῶν ἐμπόρων εὐρῆκεν ὑπὸ τοιούτους ὄρους ἔδαφος πρόσφορον καὶ ἀνεπτύχθη ἐκδηλωθεῖσα εἰς μεγαλειτέρας καὶ σοβαροτέρας ἐπιχειρήσεις.

Ὁ σύζυγός μου ἤρχισε μίαν συστηματικὴν τρόπον τινὰ προπαγάνδαν ὑπὲρ τῶν Κρητικῶν προϊόντων

καὶ τοῦ Κρητικοῦ ἐν γένει ἐμπορίου δι' ἐπανελλημ-
μένων ἐκθέσεων σχετικῶν μέσῳ τοῦ Προξενείου καὶ
δι' ἄρθρων πλείστων ὄσων εἰς εἰδικὰ δελτία ἐν Γερμα-
νίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ ἐκδιδόμενα.

Ἐὰν ὑπάρχουν σήμερον ἔμποροι εὐκατάστατοι ἐν
Χανίοις ἢ καὶ ἀλλαγῷ τῆς Κρήτης, ἐὰν διενεργῆται
ἐμπόριον σοβαρὸν ἐν τῇ Νήσῳ, τοῦτο, ἐννοεῖ τις, ὅτι
ὀφείλεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν συστηματικὴν ἐργα-
σίαν καὶ τὴν ἀκάματον δραστηριότητα τοῦ συζύγου
μου ὅπως θὰ ὁμολογήσουν οἱ ἐπιζῶντες πρεσβύτεροι
ἐκ τῶν κατοίκων Χανίων οἱ ὅποιοι παρηκολούθησαν
τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου ἐν τῇ Νήσῳ ὅπως τὴν
περιγράφομεν. Οὗτοι εἶναι οἱ πατέρες ἢ συγγενεῖς τῆς
σημερινῆς γεννεᾶς

Πᾶν ὅ,τι ἥδη ἀνέφερον ἀφορᾷ τὸ εἰσαγωγικὸν
ἐμπόριον τῆς Νήσου, ὅμως ὁ σύζυγος μου ἔπαιξεν
ἐπίσης σημαντικὸν ρόλον καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀνάπτυ-
ξιν καὶ τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου τῆς Κρήτης. Τὰ Κρη-
τικὰ προϊόντα ὅπως εἶναι π. χ. τὸ ἔλαιον, ἡ σταφίς ὁ
οἶνος, τὰ χαρούπια, ἀμύγδαλα, μέλι, κάστατα κ. λ. π.
ἐξήγοντο πρὶν, μόνον διὰ Τεργέστην, Τουρκίαν, Αἴ-
γυπτον, καὶ τοῦτο διότι τότε ἡ Κρήτη δὲν εἶχε σχέσεις
ἐμπορικὰς πρὸς ἄλλας χώρας οὔτε ὑπῆρχε θαλασσία
συγκοινωνία οὐδεμία πρὸς ξένους ἄλλους λιμένας. Οἱ
ἐν Τεργέστη μεταπωλεῖται ἠγόραζον τὰ Κτητικὰ
προϊόντα εἰς πολὺ χαμηλὰς τιμὰς, μὴ ὑπαρχόντων
ἄλλων κέντρων διαθέσεως αὐτῶν, μεταπωλοῦντες ταῦ-
τα ὕστερον εἰς ὑψηλὰς τοιαύτας ὡς προερχόμενα ἐκ
χωρῶν καὶ ἐκ κλιμάτων ὅπου ταῦτα εἶναι περιζήτητα.

Ἡγόραζον π. χ. τὴν σταφίδα Κρήτης εἰς τιμὴν τὴν ὁποίαν ἤθελον, καὶ τὴν ἐπώλουν ὡς προερχομένην ἐκ Σμύρνης μετὰ ταῦτα εἰς τιμὴν ἣ ὁποῖα τοῖς ἀπέφερε ἀρκετὰ κέρδη. Εἶχον τρόπον τινὰ ἓνα εἶδος μονοπωλείου τῆς διαθέσεως τῶν Κρητικῶν προϊόντων.

Ἴνα βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν ταύτην τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου τῆς Νήσου, ὁ σύζυγός μου, ἀπειτάνθη εἰς πλείστους Γερμανικοὺς εἰσαγωγικοὺς συνεταιρισμοὺς καὶ μεγάλους ἐμπόρους τῶν σπουδαιότερων λιμένων ὅπως π. χ. Ἀμβούργου, καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Γερμανίας ἀλλὰ καὶ ἄλλων χωρῶν Ὀλλανδίας Βελγίου κ.λ.π. εἰς τοὺς ὁποίους διαρκῶς ἀπέστελλεν δείγματα τῶν Κρητικῶν προϊόντων ἐκ Χανίων καὶ Ἡρακλείου.

Τοῦτο ἐξηκολούθει νὰ γίνεται ἐπὶ μακρὸν ἕως ὅτου ἐπέτυχε ν' ἀφυπνίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον, καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην ἐπὶ τῆς καλῆς ποιότητος τῶν Κρητικῶν προϊόντων ἐν Γερμανίᾳ καὶ εἰς ἄλλας χώρας. Πλὴν τούτου κατέβαλεν πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως δι' ἐκθέσεων ἐπανελημμένων μέσῳ τοῦ Προξενείου ἐπιτύχῃ ἄμεσον θαλασσίαν σύνδεσιν καὶ ἐπικοινωνίαν τῆς Κρήτης πρὸς τοὺς βορείους λιμένας Ἀμβέρσης, Ροτερδάμ, Λονδίνου, Βρέμης, Ἀμβούργου καὶ Στετίνου, οὕτως ὥστε τὰ προϊόντα ἄνευ ἄλλης ἐπιβαρύνσεως νὰ μεταφέρονται ἐκ τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς αὐτῶν, πρὸς τοὺς προωρισμένους λιμένας.

Ὅλαι ἐκεῖναι αἱ προσπάθειαι ἤρχισαν βαθμηδὸν νὰ στέφονται ὑπὸ ἐπιτυχίας. Αἱ θαλάσσιαι συγκοινωνία ἐκεῖναι ἠνοίγησαν, καὶ ἂν σήμερον δύνανται τὰ Κρητικὰ προϊόντα ἐκ τῆς πόλεως Χανίων, Ἡρακλείου,

Ρεθύμνης, ἢ ἄλλων λιμένων, νὰ φορτωθῶσι κατ' εὐ-
θείαν διὰ τοὺς Γερμανικοὺς λιμένας κ. λ. π. τοῦτο κατὰ
μέγα μέρος ὀφείλεται εἰς τοῦ συζύγου μου, μίαν ἐπίμο-
νον καὶ μακρὰν καὶ ὀδυνηρὰν ἐργασίαν. Σήμερον, ἡ ση-
μερινὴ γεννεά, καὶ πρὸ πάντων ὁ ἐμπορικὸς κόσμος εὐ-
ρίσκει τὴν θαλασσίαν συγκοινωνίαν μας, τόσον εὐκο-
λον, τόσον φυσικὴν διότι εἶναι τόσον ἐπιβεβλημένη ἐκ
τῆς ἀνάγκης, καὶ ὁμως αὕτη ἐστοίχισεν τόσους κόπους
καὶ τόσην προσπάθειαν, τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν
ὁποίων κατεβλήθη ἐκ μέρους τοῦ συζύγου μου.

Ὅποιαν ἀνάπτυξιν ἔλαβεν ἡ χῶρα ἔκτοτε καὶ πό-
σον ἠλλάξεν ἡ ἐμπορικὴ θέσις τῆς Νήσου καὶ πόσον
ἐβελτιώθη ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, δύ-
ναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐν ἔτει 1889
ἡ εἰσαγωγὴ ἀνῆρχετο εἰς 8 ἑκατ. φράγκα χρυσᾶ, ἡ δὲ
ἐξαγωγὴ, εἰς ἀρίστην ἐσοδείαν, εἰς 7 ἑκατομ. τοιαῦτα.
Κατὰ τὸ ἔτος 1908 ὁμως, ἡ μὲν εἰσαγωγὴ ἀνῆλθεν εἰς
21 ἑκατομ. χρυσᾶ φράγκα ἡ δὲ ἐξαγωγὴ εἰς 18 ἑκατομ.
κατὰ τοὺς ἐπισήμους στατιστικοὺς πίνακας τοῦ εἰδικοῦ
τμήματος τοῦ Τελωνείου Χανίων, ἀπόδειξις τῆς σημα-
ντικῆς παραγωγικότητος τοῦ Κρητικοῦ ἐδάφους καὶ τῆς
ἐντατικῆς ἀναπτύξεως τῆς Γεωργίας ἐν τῇ Νήσῳ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν πόλιν τοῦ Ἡρακλείου ἕτερός
τις Γερμανὸς, ἔμπορος ὁ Αὐγουστος Σβέντ ἐκ Βυρτεμ-
βέργης ἔπαιξε σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν
τοῦ εἰσαγωγικοῦ καὶ πρὸ πάντων τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπο-
ρίου. Οὗτος ὁμως, ἐκκραγέντος τοῦ μεγάλου πολέμου,
ἀπώλεσε τὴν περιουσίαν του ἅπασαν καὶ ἠναγκάσθη νὰ
ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα του.

Ὁ ἀδελφὸς τοῦ συζύγου μου Ὕθων Κρῦγκερ, κατὰ δύο ἔτη νεώτερος αὐτοῦ, εἶχεν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ ἐν Ἡρακλείῳ παρόρημα τοῦ ἐμπορικοῦ μας Γραφείου. Διετήρησε δὲ καὶ οὗτος ἀπαρεγκλίτως τὰς ἰδίας ἀρχὰς τὰς ὁποίας εἶχε καθιερώσει ὁ σύζυγός μου εἰς τὸ ἐν Χανίοις Κεντρικὸν Γραφεῖον μας καὶ τὰς ὁποίας καθὼς ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης ἀνεφέραμεν ἥδη ἀνωτέρω.

Ὁ Ὕθων Κρῦγκερ κατῆλθεν ἐν Κρήτῃ, προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ συζύγου μου, ἐκ Γερμανίας ὅπου εἰργάζετο ὡς ὑπάλληλος εἰς μεγάλον ἐμπορικὸν οἶκον, ἀφοῦ προηγουμένως διετέλεσε τοιοῦτος εἰς μεγάλα καταστήματα μηχανημάτων καὶ εἰς ἐμπορικοὺς οἴκους ἐν Βελγίῳ, Γαλλίᾳ, Ρωσσίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ. Ὁ Ὕθων ἦτο ἐντιμωτάτου χαρακτῆρος ἐπιμελέστατος καὶ φιλοπονώτατος ἄνθρωπος. Ἐθεωρήθη μία μεγάλη ἀπόλεια διὰ τὴν οἰκογένειάν του καὶ ὅλους ἡμᾶς ὁ θάνατος του, ἐπισυμβὰς ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀκμῆς τῆς δραστηριότητός του καὶ τόσον προώρως. Οὗτος ἀπέθανε κατόπιν μακροχρονίου ἐξαντλητικῆς ἀσθενείας, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ἐν τινι ταξιδίῳ ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν Γερμανίᾳ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1914.

Φαίνεται, ὅτι ἡ Μοῖρα δὲν ἠθέλησε νὰ τὸν ἀφήσῃ ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰ τόσα δεινὰ τοῦ μεγάλου πολέμου, καὶ ν' ἀντικρίσῃ τόσῃν δυστυχίᾳ καὶ τόσῃν ἀδικίᾳ τὰ ὁποῖα ἐπηκολούθησαν μετ' αὐτόν.

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πλουτοπαραγωγικῶν δυνάμεων τῆς Κρήτης συνετέλεσεν ὁ σύζυγός μου τὰ μέγιστα καὶ διὰ τῆς ἐνισχύσεως αὐτῶν διὰ τεχνητῶν λιπα-

σμάτων τὰ ὁποῖα πρῶτος εἰσήγαγεν εἰς τὴν Νῆσον. Ἐν ἔτει 1890 ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῆς τότε Κυβερνήσεως τῆς Κρητικῆς Πολιτείας ἐπὶ τῆς Νέας ταύτης μεθόδου.

Ἦτο ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν τῆς Κρητικῆς Κυβερνήσεως Κων)νος Φούμης διωργάνωσεν ἔκθεσιν ἐν Χανίοις, δι' ἧς προτίθητο νὰ δείξῃ, ὅτι οἱ Κρήτες μετὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας, ἐπετέλεσαν μεγάλας προόδους, μεταχειρισθῆις νεωτάτας μεθόδους καὶ νέα μηχανήματα πρὸς καλλιέργειαν τοῦ ἐδάφους καὶ ἐν γένει πάσης γεωργικῆς ἐργασίας. Ὁ σύζυγός μου εἶχε κατορθώσει ν' ἀποσταλοῦν εἰς Κρήτην ἐκ τῶν Καταστημάτων τοῦ Στασφοῦρτ, δείγματα λιπασμάτων ἐκ Καλίου, Φωσφόρου, Ἀζώτου, Ἀμμωνιακῶν ἀλάτων, εἰς ἀρκετὰς ποσότητας πρὸς πειραματισμὸν δωρεάν. Τὰ πειράματα ἐγένοντο τότε ἐπὶ τῶν ἀγρῶν καὶ διὰ ποικίλα προϊόντα τῆς Νήσου, στεφθέντα ὑπὸ ἐκπληκτικῆς ἐπιτυχίας, ὑπὸ τοῦ συζύγου μου καθὼς καὶ τοῦ ἐκ Μομπελιέ τῆς Γαλλίας ἐλθόντος, ὅπου ἔκαμεν ἐπιτυχεῖς σπουδὰς, Ἰωάν. Φούμη, ἐπιθεωρητοῦ τῆς Γεωργίας Κρήτης.

Πλὴν τούτων ὁμοῦς ὁ σύζυγός μου, εἰσήγαγε καὶ τὸ Γκουανὸ Περουῦ τοῦ ἐργοστασίου Γκουάνο Βόρξ εἰς μεγάλην ποσότητα. Ἡ τότε Κυβέρνησις τῆς Κρητικῆς Πολιτείας ἐπρομηθεύθη ἐκ τούτου καὶ ἔδωσεν εἰς τοὺς Γεωργοὺς, εἰς μίαν πάρα πολὺ εὐθηνὴν τιμὴν, ὅπως δοκιμάσωσιν. Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἀνέλπιστα οἱ δὲ γεωργοὶ ἔμειναν κατάπληκτοι βλέποντες τὴν ταχεῖαν

καὶ πλουσίαν βλάστησιν τὴν ὁποίαν ἐπέφερε τὸ λίπασμα.

Ἀργότερον ἄλλοι ἐξ ἄλλων μερῶν εἰσήγαγον ἐν τῇ Νήσῳ τεχνητὰ λιπάσματα ὅχι καλῆς ποιότητος, ὥστε τὰ ὑποτελέσματα δὲν ἦσαν τόσον ἱκανοποιητικά. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ἐμπορικὸς κόσμος ἔχασε τὴν ἐμπιστοσύνην του τὴν ὁποίαν εἶχε στηρίζει ἐπὶ τῆς μεθόδου ταύτης ἢ ὁποῖα ἱκανοποιεῖ τόσον πλουσιοπαρόχως μόνον ὅταν τὰ λιπάσματα εἶναι γνήσια καὶ ἀνώθευτα.

Πολλοὶ ἐκ τῶν Χωρικῶν διατηροῦντες ἀνάμνησιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν λιπασμάτων τὰ ὁποῖα εἶχεν, εἰσαγάγει τὸ πρῶτον ἐν τῇ Νήσῳ ὁ σύζυγός μου, ἔρχονται ἀκόμη σήμερον καὶ ζητοῦν νὰ τῶν δώσουν Γκουανὸ Κρῦγερ.

Ὅταν εἰσήχθησαν ἐν Κρήτῃ τὰ τεχνητὰ ταῦτα λιπάσματα, ἐν τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι, ἦσαν ταῦτα ἐντελῶς ἀγνώστα. Ἐκτοτε ἐγένοντο καὶ ἐκεῖ γνωστὰ καὶ σήμερον ἔχει ἰδρυθῆ μέγα ἐργοστάσιον τεχνητῶν λιπασμάτων πλησίον τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον ἐξαποστέλλει μεγάλας ποσότητας εἰς Κρήτην καὶ λοιπὴν Ἑλλάδα.

Τοιοῦτοτρόπως ἢ διὰ τεχνητῶν λιπασμάτων λίπανσις τῶν ἀγρῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἢ διὰ τούτων ἐνίσχυσις τῶν γεωργοπαραγωγικῶν δυνάμεων τῆς Χώρας ὀφείλεται εἰς τὸν σύζυγόν μου, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἐσκέφθη νὰ ἐγκαινιάσῃ ἐν Κρήτῃ τὰς νέας ταύτας μεθόδους τῆς Ἐπιστήμης.

Ἄς σταματήσωμεν ὁμῶς πρὸς στιγμὴν τὴν συνέχειαν καὶ ἅς ἐπιστρέψωμεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀφίξεως τοῦ συζύγου μου ἐν Κρήτῃ.

Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ ἔτους 1887, ἡ ὁποία, καθὼς καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι ἐπαναστάσεις ἐν Κρήτῃ εἶχεν ὡς σκοπὸν αὐτῆς τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν, ἐξεργάγη εἰς τοὺς δυτικούς νομοὺς, πλὴν εἶχε συνταράξει ἅπαντας τοὺς κατοίκους ὀλοκλήρου τῆς Νήσου. Ὁ Χριστιανὸς Γενικὸς Δ)τῆς Κρήτης Φωτιάδης Πασσᾶς ἀνεκλήθη ὑπὸ τῆς ὑψηλῆς Πύλης ἀντ' αὐτοῦ δὲ εἶχεν ἀποσταλῆ ὁ Πωλονὸς Σαρτίνκι Πασσᾶς ὁ ὁποῖος ὁμως δὲν ἐστάθη δυνατὸν νὰ παραμείνῃ ἐπὶ πολὺ. Ἡ Τουρκικὴ Αὐτοκρατορία ἐπεζήτει νὰ περιορίσῃ τὰς δοθείσας προηγουμένως εἰς τὸν Κρητικὸν λαὸν ἐλευθερίας, δι' ἑνὸς πολιτεύματος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐλευθέρου, καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὸ Κράτος αὐτῆς ἐπ' αὐτοῦ, δι' ὃ ἐνίσχυσε τὰ Αὐτοκρατορικὰ στρατεύματά της διὰ σημαντικῶν ἐνισχύσεων, ἀποσταλειςῶν ἐν Κρήτῃ, καὶ ἀπέστειλε μετὰξὺ ἄλλων τὸν Τζεβὰτ καὶ Μαχμουτ Πασσάδες οἱ ὁποῖοι διὰ τῶν αὐστηροτέρων νόμων καὶ τῶν μᾶλλον καταθληπτικῶν περιορισμῶν, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἀφίξεώς των, ἀναγνωσθέντων διὰ φερμανίων ἠθέλησαν νὰ ἐπιβληθῶσιν. Τὰ μέτρα ὁμως ταῦτα τῆς ὑψηλῆς Πύλης καὶ οἱ ἐκφοβισμοὶ ἀντὶ νὰ ἐκφοβίσωσι τοὺς κατοίκους τῆς Νήσου ἐξηρέθησαν τούναντίον τὰ πνεύματα καὶ μέγας ἀναβρασμὸς παρήχθη καθ' ἅπασαν τὴν Κρήτην. Ἐπικολούθησε μία εἰς ἄκρον ἀνώμαλος κατάστασις, φόνοι ἐκατέρωθεν συνεπεία τοῦ Θρησκευτικοῦ μίσους καὶ τοῦ ἐξαφθέντος φαντασμοῦ καὶ λοιπαὶ βιαιοπραγίαι ἔλαβον χώραν, οὕτως ὥστε ἐξέλειπεν ἡ ἀσφάλεια πρὸ πάντων εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν καθ' ὀλοκλήριαν,

Οἱ Τοῦρκοι οἱ ὅποιοι εὐρίσκοντο εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Νήσου, ἀποτελοῦντες τὴν μειονότητα, ἀπειλουμένης τῆς ζωῆς αὐτῶν, ἐγκατέλειπον τὰς οἰκίας των καὶ ἐξήτησαν καταφύγιον καὶ προστασίαν εἴτε εἰς τοὺς διαφόρους πύργους διατηρουμένους εἰς διάφορα ὄχυρά μέρη τοῦ ἐσωτερικοῦ, εἴτε καὶ τὰς πόλεις.

Ἐπὸ τοιούτους ἐλεῖνους ὄρους, καὶ τοιαύτας εἰς ἄκρον δυσμενεῖς καὶ λυπηρὰς περιστάσεις, αἱ ὅποια διήρκεσαν δυστυχῶς ἔτη, εἶναι ἐπόμενον, ὅτι τὸ ἐμπόριον ἐν τῇ Νήσῳ, ὑπέστη ἀνυπολογίστους ζημίας.

Οἱ ἔμποροι, ἀκόμη καὶ οἱ μάλιστα εὐδοκίμως ἐργαζόμενοι, καὶ εἰς ἀρίστην θέσιν εὐρεθέντες δὲν ἠδύνατο μετ' ὀλίγον, ὑπὸ τοιούτους ὄρους ν' ἀνταποκρίνωνται πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῶν καὶ ἐχρειάσθη, ὅπως ζητήσωσι παράτασιν τῆς προθεσμίας τῆς πληρωμῆς των. Μερικοὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ πληρώσωσιν εἰμὴ βραδύτατα, καὶ ὀλίγοι τινὲς ὑπεχρεώθησαν νὰ κηρυχθῶσιν εἰς πτώχευσιν.

Οἱ Εὐρωπαῖοι, οἱ ὅποιοι κατόπιν τόσων κόπων καὶ τόσης προσπαθείας εἶχον στηριξέει ἐλπίδας, διασκεδασθείσης πάσης ἀμφιβολίας καὶ ὑπονοίας, ὅπως ἀνωτέρω εἶπομεν, ἀπώλεσαν πάλιν τὴν ἐμπιστοσύνην διὰ τὴν Κρητικὴν αὐτῶν πελατεῖαν. Ἐκείνος ὅμως ὁ ὅποιος ἐξημιώθη ἐκ τούτων δὲν ἦσαν οἱ ἐν Εὐρώπῃ οἴκοι τόσον ὅσον ὁ σύζυγος μου ὁ ὅποιος ἀπώλεσε τὰς προμηθείας του καὶ ἐπλήρωσεν ἀκόμη ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτοῦ θυλακίου, καταβαλὼν τὰ ποσὰ δι' ἐκείνους ἐκ τῶν ἐμπόρων εἰς τοὺς ὁποίους εἶχεν ἐγγυηθῆ τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν ἀνθηρὰν ἐμπορικὴν θέσιν, Ἐχρειά-

σθη ὅπως καταβάλλῃ ἀπεγνωσμένας προσπαθείας ὁ σύζυγός μου, διὰ τὴν μεταπείσῃ τοὺς ἀμεταπίστους καταστάνας Εὐρωπαίους καὶ διατηρήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν ἐμπιστοσύνην τὴν ὁποίαν τοὺς εἶχεν ἐμπνεύσει διὰ τοὺς Κρητίας ἐμπόρους καὶ τὴν Κρητικὴν ἀγορὰν. Καὶ ἐγὼ τότε ἡ ἰδία ἐβοήθησα αὐτὸν εἰς τὸ Γραφεῖον του καὶ διὰ τοῦτο εἶμαι εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμήσω πόσους κόπους καὶ πόσον ἰδρωτὰ κατέβαλεν, γράφων ἐπιστολάς, περιγράφων ἐκθέσεις, διαρκῶς ἡμέρας καὶ νυκτὸς, ἀπαντῶν εἰς ἀπαντήσεις δυσμενεῖς, ἀναιρῶν ἐπιχειρήματα κατηγορίας, στηρίζων τὰς ἐκθέσεις του, προσβαλλομένης. Οὐδεμία ἡμέρα παρήλθε χωρὶς νὰ ἐργασθῶμεν τόσον σκληρῶς μέχρι τοῦ μεσονυκτίου, εἰς τὴν τόσον ὀδυνηρὰν ταύτην ἐργασίαν.

Ἡ μετὰ τὸ ἔτος 1890 ἀποκατασταθεῖσα τάξις ἐν τῇ Νήσῳ ὑπὸ τῆς Τουρκίας τῇ συνεννοήσει καὶ τῶν Μ. Δυνάμεων ἦτο μόνον φαινομενική. Αὕτη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἰκανοποιήσῃ τὸν πόθον τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ καὶ ἐπομένως δὲν ἠδύνατο παρὰ μόνον ὀλίγα τινὰ ἔτη νὰ διατηρηθῇ. Τὸ πῦρ ὑπέβροσκε κάτωθεν τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον ἡρεμίας καὶ τάξεως, οἱ δὲ ἄτμοι πανταχόθεν συνεπιέζοντο ἕως οὗ ἐξέσπασαν εἰς μίαν γενικὴν καὶ μεγάλην ἐπανάστασιν τοῦ ἔτους 1896—1897 ἡ ὁποῖα ἐπέφερε μίαν γενικὴν ἀνατροπὴν τῶν πάντων, ἡ ὁποῖα ὁμως προπαρασκεύασε τὴν ριζικὴν λύσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, περὶ τῆς ὁποίας ἠσχολοῦντο αἱ Μ. Δυνάμεις ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1822.

Ἡ περίοδος αὕτη τῆς ἀνωμαλίας, ἡ ὁποῖα εἶναι καὶ ἡ σημαντικωτέρα περίοδος τῆς ἱστορίας τῆς Νήσου,

ἔληξεν ὅπως εἶναι γνωστὸν διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν στρατευμάτων, ἐν ἔτει 1898 καὶ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ ἐν Κρήτῃ Τουρκικοῦ Στρατοῦ ἐπισπευθείσης ἐκ τῶν αἵματηρῶν σκηνῶν τῆς πόλεως Ἡρακλείου.

Ἐν ἐκ τῶν σημαντικωτάτων γεγονότων τὰ ὁποῖα συνετέλεσαν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν πόθων τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτοῦ ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἦτο ἡ ἐκ Κρήτης ἀπομάκρυνσις τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων κατὰ τὸ 1898.

Τὰ πραγματικὰ αἷτια τῆς ἐπισπεύσεως τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ ἐκ Κρήτης, μοι φαίνεται, ὅτι δὲν ἦλθον πλήρως εἰς τὴν δημοσιότητα, ὥστε νομίζω, ὅτι ἀξίζει νὰ ἀφιερῶσω μερικὰς γραμμὰς πρὸς τοῦτο. Τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἔλαβον χώραν τότε, ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἱστορίαν, πλὴν αὕτη θέλει λάβει ὑπ' ὄψει τὰς ὀλίγας ταύτας γραμμὰς ἀναφερομένης εἰς τὰ γεγονότα ἐκεῖνα, αἱ ὁποῖαι δίδουσι μίαν λεπτομέρειαν ἄγνωστον βεβαίως μέχρι σήμερον.

Ὅ,τι θ' ἀναφέρω, προέρχεται ἐκ τῶν ἀνακοινώσεων, τοῦ ὑποπροξένου τῆς Αὐστρίας, Ἰωσήφ Μπερίντα ἐν Ἡρακλείῳ διαμένοντος, πρὸς τὸν σύζυγόν μου μετὰ τοῦ ὁποίου, ὅπως καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη ἐπὶ μακρὰ ἔτη συνειργάσθησαν.

Ἡ ἐν Ἡρακλείῳ σφαγὴ συνοδευθεῖσα καὶ ὑπὸ μιᾶς μεγάλης πυρκαϊᾶς, ἔλαβε χώραν τὴν 25 Αὐγούστου τοῦ 1898. Οἱ Χριστιανοὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ Νομοῦ κατέστησαν βαθμηδὸν κύριοι τῆς καταστάσεως, οὕτως ὥστε οἱ ἐν αὐτῷ Ὀθωμανοὶ καὶ τὰ μικρὰ τμή-

ματα τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ ἐκ τῶν Χωρίων καὶ τῶν μικρῶν φρουρίων, ὑπεχρεώθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι, καὶ νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ἡρακλείου.

Αἱ Ὀθωμανικαὶ αὐταὶ οἰκογένειαι ἔφθασαν ἐν τῇ πόλει εἰς μίαν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν, διότι οἱ Τοῦρκοι ἀφίσαντες τοὺς οἴκους καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν καὶ φεύγοντες, μὲ ὅ,τι ἠδυνήθησαν νὰ λάβωσιν ἵνα σωθῶσι, συνελήφθησαν καθ' ὁδὸν καὶ διηρπάγησαν, οὕτως ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσιν εἰμὴ μόνον τὰς ψυχὰς των.

Συνέβη εἰς τοὺς δυστυχεῖς τούτους ἀνθρώπους, ὅπως ἀκριβῶς εἰς παλαιότερους χρόνους συνέβαινε εἰς τοὺς Χριστιανούς ὑπὸ τῶν τότε Τούρκων.

Ὅταν αἱ οἰκογένειαι αὐταὶ ἔφθασαν εἰς Ἡράκλειον, ἦσαν ῥάκη πλέον οἰκονομικὰ καὶ ἠθικὰ. Διενεργήθησαν ἔρανοι ὑπὸ τῶν Μπέηδων καὶ συνήχθησαν χρήματα ἐνισχυθέντα καὶ ἐκ συνδρομῆς ἀποσταλείσης ἐκ Κων)πόλεως, μετὰ ταῦτα, ἵνα δυνηθῶσιν νὰ διατηρηθῶσιν οἱ δυστυχεῖς οὗτοι ἐν τῇ ζωῇ.

Τὸ Ἡράκλειον μετὰ τῶν περιχώρων ἀνῆκεν εἰς τὸ τμῆμα τὸ κατεχόμενον ὑπὸ Ἀγγλων. Ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἐν Τμῆμα Ἀγγλικοῦ Στρατοῦ εἰς δὲ τὸν λιμένα εὐρίσκετο ἓν πολεμικὸν Ἀγγλικὸν πλοῖον.

Ὁ Διοικητὴς τοῦ Στρατοῦ τούτου ἦτο ὁ Συνταγματάρχης Χερμσάιτ. Ἐν Σούδα εὐρίσκοντο ἀρκετὰ Εὐρωπαϊκὰ πολεμικὰ τῶν ὁποίων τὴν γενικὴν διοίκησιν εἶχεν ὡς ἐκ τῆς ὑψηλοτέρας ἱεραρχικῆς θέσεώς του ὁ Ρῶσσος Ναύαρχος Σκριδλωφ.

Ἐν Ἡρακλείῳ οἱ Ὑποπρόξενοι τῶν Μεγάλων Λυ-

νάμεων βλέποντες τὴν κατάστασιν τὴν δημιουργηθεῖσαν ἐκ τῆς ἐν τῇ πόλει εἰσόδου τῶν Τουρκικῶν οἰκογενειῶν, καὶ τὴν ἔξαψιν τῶν πνευμάτων, συχνάκις ἐζήτησαν ὁδηγίας παρὰ τῶν ἐν Χανίοις Προξένων, τί δέον νὰ πράξωσι πρὸς προστασίαν τῶν ἀπειλουμένων Χριστιανῶν.

Οἱ Πρόξενοι ἔδωσαν ὁδηγίας εἰς τὸν Διοικητὴν τῶν Ἀγγλικῶν Στρατευμάτων ἐν Ἡρακλείῳ, νὰ καταλάβῃ τὸ Τελωνεῖον, καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, καταλαμβάνων τὴν πόλιν, ἀλλ' οὐχὶ ἀποτόμως ἀλλὰ βαθμηδὸν ἀφοῦ ἤθελεν ἐνισχύσει τὰ στρατεύματά του δι' ἐνισχύσεως ἀποσταλησομένης ἐκ Χανίων. Οἱ Τοῦρκοι ὀπλισμένοι καὶ φανατισμένοι μετὰ τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ, ἀπετέλουν μίαν δύναμιν πολὺ μεγαλυτέραν τῆς Ἀγγλικῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως καὶ ἦτο ἐπόμενον, ὅτι θ' ἀντέτασσαν μεγάλην ἀντίστασιν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως Ἡρακλείου. Τούτου ἕνεκεν οἱ ὑποπρόξενοι ἐν Ἡρακλείῳ εἶχον προβλέψει νὰ ἐνισχύσωσι τὴν ἐν Ἡρακλείῳ Ἀγγλικὴν φρουρὰν, ἄλλως τε καὶ ὁ Διοικητὴς αὐτῆς τοῦτο ἐζήτησε δι' ἐκθέσεώς του.

Ὁ Ρῶσσος Ναύαρχος ὅμως Σκριδλωφ ἀπέρριψε τὴν πρότασιν ταύτην, μὴ δεχθεὶς ν' ἀποστείλῃ ἐνισχύσεις ἐκ Χανίων καὶ ὡς ἀληθῆς Ρῶσσος ἐγκλείων μεγάλην δραστηριότητα μὴ ἐννοῶν τί θὰ εἴπη βαθμηδόν, συντηρηρικότης, πρόβλεψις, στάθμισις τῶν γεγονότων, συνέπεια καὶ τὰ τοιαῦτα.

Τοῦναντίον ἀπέστειλε κατεπεῖγον τηλεγράφημα διατύσσων τὸν Ἀγγλον Διοικητὴν νὰ καταλάβῃ διὰ τῶν στρατευμάτων του ἀμέσως τὴν πόλιν.

Οἱ Ἕλληες δι' ἀτμακάτων ὀπλισμένων δια μυδραλιοβόλων καὶ πεζοναυτῶν ἐπεχείρησαν νὰ ἀποβιβασθῶσι πρὸς τὸ Τελωνεῖον, ὅμως ὁ Τουρκικὸς Στρατὸς μετὰ τῶν ἀτάκτων ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς διὰ μιᾶς ὁμοβροντίας εἰς τὴν ὁποίαν ἀπήντησαν οἱ Ἕλληες ἀνοίξαντες τὸ πῦρ τῶν μυδραλιοβόλων ἐναντίον των. Οἱ Τούρκοι διεσκορπίσθησαν ἐν τῷ ἄμα ἀφίσαντες ἀρκετοὺς νεκροὺς καὶ τραυματίας τραπέντες εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως λεηλατοῦντες, φονεύοντες τοὺς Χριστιανοὺς ἐν τέλει δὲ θέσαντες καὶ πῦρ εἰς τὴν πόλιν. Ἄλλὰ καὶ ἐκ τῶν Ἕλληων ἔπεσαν μερικοὶ στρατιῶται καὶ Ἀξιωματικοί.

Ἐὰν ἤθελον ἀκολουθήσει τὴν συμβουλὴν τῶν Προξένων, βεβαίως θ' ἀπεφεύγοντο τόσα δυστυχήματα. Ὁ ἰσχυρογνώμων Ρῶσσος Ναύαρχος Σκριδωλφ εἶναι σχεδὸν ὁ ὑπαίτιος τῆς σφαγῆς τόσων ἀνθρώπων καὶ τοῦ φόνου τόσων στρατιωτῶν καὶ τῆς καταστροφῆς τόσων περιουσιῶν ἐν Ἡρακλείῳ.

Τὰ γεγονότα ταῦτα συνετέλεσαν, ὅπως ὑποχρεωθῶσιν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις νὰ ἀπαιτήσωσιν ἐπὶ τέλους ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν Πύλιν ν' ἀποσύρῃ ἐκ Κρήτης τὰ στρατεύματά της, καὶ τοιοῦτοτρόπως νὰ περιέλθῃ ἡ Νῆσος εἰς χεῖρας αὐτῶν.

Οἱ Ἕλληες ἀνέλαβον τὴν διοργάνωσιν τῆς Κρητικῆς Χωροφυλακῆς, ἡ ὁποία ἐπέφερεν ἐν τῇ Νήσῳ μίαν τάξιν παραδειγματικὴν ἀληθῶς ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὁ Κρητικὸς λαὸς ἄρχισε νὰ βλέπῃ τὰ ἀγαθὰ τῆς Εἰρήνης. Ἦτο τοῦτο ἡ Ἡὼς τῆς Εὐτυχίας τὴν ὁποίαν φέρει ἡ εἰρηνικὴ ζωὴ καὶ ἡ εἰς τοὺς Νόμους ὑποταγὴ, τὰ ὁποῖα

ὁ Κρητικὸς λαὸς, ἐπὶ 6 αἰῶνας ἐπιζητῶν νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του, ἀπὸ τοῦ Ἑνετικοῦ καὶ Τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ διαρκῶς ἐπαναστατῶν, δὲν ἠδυνήθη νὰ γνωρίσῃ.

Εἶναι φανερόν, ὅτι κατὰ τὰ δύο ταῦτα ἔτη 1896 μέχρι τοῦ 1898 δὲν ἦτο δυνατόν νὰ σκεφθῇ τις περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐμπορίου εἰς τὴν θέσιν του.

Ἡ περίοδος αὕτη εἶναι ἡ χειρόστη πασῶν τὰς ὁποίας διῆλθε τὸ ἐν Κρήτῃ ἐμπόριον. Οὐδεμίᾳ κίνησις ἐσημειοῦτο ἐμπορικῇ, οὐδεμίᾳ συναλλαγῇ, οἱ δὲ ἔμποροι περιῆλθον εἰς μίαν τοιαύτην θέσιν ὥστε ὄχι μόνον δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσωσι τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐζήτησαν ἐπὶ πλέον ὀλίγα χρήματα, ὡς δάνεια, διὰ νὰ περάσωσιν ὀλίγας ἡμέρας ἀπὸ τὸν σύζυγον μου ὁ ὁποῖος οὐδέποτε ἠρνήθη, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ποτὲ οὐδένα τόκον. Μερικοὺς ἐκ τῶν σημερινῶν ἐμπόρων ἀπειλομένους νὰ περιέλθωσιν εἰς πτώχευσιν, ὑπεστήριξεν ὁ σύζυγός μου διὰ χρημάτων χωρὶς ν' ἀπαιτήσῃ ἐπίσης παρ' αὐτῶν τόκους ὅπως βεβαίως θὰ τὸ ἐνθυμοῦνται οὔτοι.

Ἡ χειροτέρα ὁμως περίοδος ἐξ ὅλων τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίσαμεν ἦτο ἐκείνη, καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι οἱ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Νήσου φεύγοντες ἵνα σώσωσι τὴν ζωὴν των καὶ ἐγκαταλείποντες τὰ πάντα, περιουσίας, ζῶα, τοὺς καρποὺς αὐτῶν κ. λ. π. εἰσῆρχοντο ἐντὸς τῆς πόλεως Χανίων. Ἦτο ἡ ἐποχὴ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1897. Οἱ Τοῦρκοι οὔτοι, εἰς ἄκρον ἐρεθισμένοι, περιελθόντες εἰς πενίαν ἐκ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην καὶ φανατισμένο εἰς τὸ μὴ περαιτέρω ἠπειλοῦν ἀπὸ

στιγμῆς εἰς στιγμὴν μίαν ἐπίθουσιν κατὰ τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τῆς πόλεως. Ἀληθῶς δὲν παρήλθον πολλαὶ ἡμέραι καὶ ἡ πόλις τῶν Χανίων περιῆλθεν εἰς μίαν λίαν ἀνώμαλον κατάστασιν. Μὲ τοὺς πρώτους πυροβολισμοὺς οἱ Χριστιανοὶ ἔντρομοὶ ἔκλεισαν τὰ μαγαζεῖα αὐτῶν καὶ κατέφυγον εἰς τὰς οἰκίας των, τὸ τοιοῦτον εἶχε γίνεαι ἐπανελημμένως, ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην τὸ πρᾶγμα ἦτο πολὺ σοβαρότερον. Αἱ Χριστιανικαὶ οἰκίαι, τὰ παράθυρα τῶν Χριστιανῶν ἐδέχθησαν ὁμοβροντίας πυροβολισμῶν ἐκ μέρους τῶν βασιβουζούκων καὶ ἀράβων ὅμως καὶ οἱ Χριστιανοὶ δὲν ἐσταύρωσαν τὰς χεῖρας των ἤνοιξαν καὶ οὗτοι πῦρ ἐκ τῶν οἰκιῶν των κατὰ τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς εὐρισκομένων δτάκτων τούτων τοὺς ὁποίους διεσκόρπισαν.

Μία τρομερὰ ὁμοβροντία ἐσυνεχίζετο ἐπὶ ὄρας πολλὰς καθ' ἃς αἱ σφαῖραι σειρίζουσαι διεπέρων τὰς θύρας τὰ παράθυρα καὶ ἔθρανον τοὺς ὑελοπίνακας. Ὁ Τουρκικὸς Στρατὸς ἔλαβε μέρος εἰς τὴν τρομερὰν ταύτην σκηνὴν βοηθῶν τὰ ἄτακτα σίφη τῶν Ὀθωμανῶν Κρητῶν ὅπως καὶ τοὺς ἐκ Βεγγάζης καταγομένους Ἀραβας εἰς τὸ ἔργον των. — Αἰφνης ἐξήστραψαν αἱ πρῶται φλόγες. Ἐκ τῶν πυροβολισμῶν μετεδόθη τὸ πῦρ ἐκ τινος μαγαζείου ὅπου ἐπωλοῦντο πυρεῖα καὶ τὸ ὁποῖον μετεδόθη ἔπειτα εἰς τὰς οἰκίας καὶ ἦναψε μίαν ἀγρίαν πυρκαϊάν. Ἦτο κάτι τρομερὸν τὸ θέαμα τὸ ὁποῖον ἐνεφάνισεν ἡ πόλις. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθεν ἡ νύξ. Αἱ φλόγες ἐγένοντο οὐρανομήκεις, οἱ καπνοὶ κατέστησαν τὴν ἀτμόσφαιραν πνιγηρὰν.

Δύο ὁδοὶ ὀλόκληροι πρὸς τὸ ἄνω τμήμα τῆς πό-

λεως ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρός, ἡ λοιπὴ πόλις ἅμα ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς ἤρχισε νὰ λεηλατῆται. Ἡ νύξ ἀπέκρυπτε καὶ ἐπροστάτευε τοὺς ἐργάτας τῆς ἀνομίας. Τὰ πλοῖα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων εὐρισκόμενα πρὸ τοῦ λιμένος ἦ καὶ καταπλεύσαντα ἐκ Σούδας ἤρχισαν νὰ παραλαμβάνωσι τὰς Χριστιανικὰς οἰκογενείας ἐν σπουδῇ. Οὐδεὶς ἐκ τῶν Χριστιανῶν κατοίκων παρέμεινε πλὴν τοῦ συζύγου μου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μᾶξ Κροῦγερ. Ἀκόμη καὶ οἱ Πρόξενοι τῶν μεγάλων Δυνάμεων ἐπεβιβάσθησαν ἐπὶ τῶν πλοίων ἐκ Χαλέπας.

Εἰς τὴν κατάπαυσιν τῆς λεηλασίας ἡ τουλάχιστον εἰς τὸν περιορισμὸν αὐτῆς, τὰ μέγιστα συνετέλεσεν ὁ σύζυγός μου. Οὗτος κατέφυγε πρὸς τὸν στρατιωτικὸν Διοικητὴν τῆς πόλεως μετὰ τοῦ ὁποίου εὐρίσκετο εἰς ἀγαθὰς σχέσεις λόγῳ τῆς Γερμανομαθείας του καὶ τῶν σπουδῶν τὰς ὁποίας εἶχε κάμει ἐν Βερολίῳ ἐπὶ ἔτη καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ νὰ προστατευθῶσι τὰ καταστήματα τῶν Χριστιανῶν, δηλῶν, ὅτι τὰ ἐν αὐτοῖς ἐμπορεύματα ἀνήκουσιν εἰς Εὐρωπαϊοὺς Γερμανοὺς καὶ Αὐστριακοὺς τοὺς ὁποίους ἔπρεπεν ὁ Τούρκικὸς Στρατὸς νὰ φεισθῆ. Κατῶρθωσε νὰ τὸν πείσῃ νὰ τάξῃ μίαν φρουρὰν ἐκ Στρατιωτῶν, πλὴν οἱ τοῦρκοι στρατιῶται οὗτοι δὲν ἐδείκνυον μεγάλην προθυμίαν εἰς τὸ νὰ φυλάττωσιν ἐπιμελῶς τὴν χριστιανικὴν περιουσίαν. Πολλὰκις συνέβη τοῦτο ν' ἀνέλθουν ἐν καιρῷ νυκτὸς ἡ καὶ ἡμέρας εἰς τὴν στέγην τοῦ Καταστήματος νὰ ἀνοιξῶσιν ὀπὴν καὶ ν' ἀφαιρέσωσιν ὅλα τὰ περιεχόμενα τοῦ Καταστήματος ἐξ αὐτῆς χωρὶς νὰ φροντίσουν οἱ φρουροὶ νὰ ἐξακριβώσωσι τὴν προέλευσιν τῶν κτύπων καὶ τῶν ἀπα-

ραιτήτων κινήσεων αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο πρὸς διάρρηξιν καὶ διαρπαγὴν καταστημάτων. Ὑπεχρεώθη ὁ σύζυγός μου, ὅπως διορίσῃ μισθωτοὺς ἐργάτας Τούρκους καὶ Ἄραβας πιστοὺς οἱ ὁποῖοι ἐπέβλεπον καὶ εἰδοποιούν ἀμέσως τὸ Γραφεῖον μας ὅταν ἐπιχειρεῖτο νέα διάρρηξις. Τὸ μέτρον τοῦτο ἦτο ἀποτελεσματικώτερον. Πολλάκις δὲ ὁ ἴδιος ὁ σύζυγός μου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Μὰξ περιήρχετο τὰς οἰκίας ἐπιβλέπων καὶ δίδων τὰς καταλλήλους ὁδηγίας. Κατέβαλε μεγίστας πρῶσπαθειάς καὶ ἔσωσε πραγματικῶς πολλὰ ἐμπορεύματα καὶ πολλὰ ἔπιπλα τὰ ὁποῖα παρέδωκεν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς κατόχους, ἐπαυελθόντας.

Εἰς πολλὰς περιπτώσεις ὑπεχρεώθη νὰ ἐκκενώσῃ ὀλόκληρα μαγαζεῖα ἀπειλούμενα ἐκ διαρπαγῆς καὶ νὰ μεταφέρῃ τὰ ἐμπορεύματα εἰς ἀσφαλῆ μέρη καὶ νὰ τὰ διαφυλάξῃ, ἕως ὅτου, ἐπιστρέψαντες οἱ κάτοχοι τὰ παρέλαβον.

Οὐδεμίαν ἀμοιβὴν ἐδέχθημεν δι' ὅλα ταῦτα, ἀπεναντίας ἐπληρώσαμεν ἐκ τῶν ἰδίων ἀρκετά, καὶ μόνην ἱκανοποίησιν εἶχομεν, ὅτι ἐξετελέσαμεν τὸ καθήκον μας πρὸς τοὺς συμπολίτας μας εὐρεθέντας εἰς μίαν ἀνάγκην καὶ ὑπηρετήσαμεν μετ' αὐταπαρνήσεως, τοῦ ἐμπορίου τὰ συμφέροντα, σχετικῶς πρὸς τὴν Νῆσον.

Ὅχι δὲ μόνον τὰ ἐμπορεύματα διεσώσαμεν, ὅσα ἠδυνήθημεν, ἀλλὰ διεφυλάξαμεν καὶ τὴν ζωὴν ἀρκετῶν οἰκογενειῶν αἱ ὁποῖαι κατέφυγον, ἅμα ἐξερράγη ἡ πυρκαϊὰ ἐν τῇ πόλει, ζητήσασαι προστασίαν ὑπὸ τὴν Γερμανικὴν σημαίαν μας.

Ἡ οἰκία μας εὐρισκομένη εἰς τὸ παραθαλάσσιον

ἐν τῷ λιμένι ἦτο μακρὰν τοῦ πεδίου τῶν αἱματηρῶν σκηνῶν, καὶ τοῦ τμήματος τῆς πόλεως τὸ ὁποῖον ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ πυρός, ὅμως αἱ σφαῖραι τὴν προσέβαλον διαρκῶς διατρυπῶσαι τὰ παραθυρόφυλλα καὶ θραύουσαι μετὰ πατάγου τοὺς ὑελοπίνακας, εἴτε ἐνσφηνούμεναι εἰς τοὺς τοίχους. Ἐν καιρῷ νυκτὸς παρεμόμεν ἐν τῷ σκότει, μὴ ἀνάπτοντες οὐδὲν φῶς, καὶ τοῦτο διότι ἀσφαλῶς τοῦτο θὰ ἐγίνετο στόχος τῶν ἀτάκτων καὶ ἐκτὸς Νόμου τεθέντων πλέον Τούρκων.

Εἰς πολλὰ ἑκατομμύρια χρυσῶν φράγκων ἀνέρχεται ἡ ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων τὰ ὁποῖα ἐσώσαμεν ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς καὶ τῆς λεηλασίας, τῶν χριστιανῶν κατοίκων καταβαλόντες ἐσχάτας προσπαθείας ὅπως εἶναι φανερόν καὶ μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς τοῦ συζύγου μου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ.

Ὀλίγον ὕστερον ἠδυνήθημεν νὰ διασώσωμεν ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς καὶ τὴν ἀποθήκην ὅπου εἶχε τὴν ξυλείαν τοῦ ὀξυλέμπορος Ἰωάννης Κτιστάκης. Αὕτη εὑρίσκετο κάτωθεν τοῦ μεγάρου τῆς διοικήσεως εἰς Καστέλλι ἐκτισμένον εἰς τὸ ἄκρον τοῦ λόφου, βλέπων πρὸς τὴν θάλασσαν. Τοῦτο γινόμενον παρανάλωμα τοῦ πυρός ἠπεῖλει τὴν ἀποθήκην διὰ τῶν σπινθήρων, καὶ πρὸ πάντων διὰ τῶν ἀνημένων ξύλων τὰ ὁποῖα καίμενα ἔπιπτον εἰς αὐτὴν, ἢ ὁποῖα καὶ ἤρχισε καὶ νὰ καίεται

Κατορθώσαμεν νὰ μεταφέρομεν πυροσβεστικὰς ἀντλίας ἐκ τοῦ ἐν τῷ λιμένι Χανίων ὀρμοῦντος πολεμικοῦ Γερμανικοῦ «Αὐτοκράτειρα Αὐγούστα» καὶ Στρατιώτας Αὐστριακοὺς ἐκ τοῦ Σιρατοῦ τῆς κατοχῆς

οἱ ὁποῖοι μετὰ μεγάλου κόπου κατέσβησαν τὸ πῦρ τὸ ὁποῖον ἠπέλει ὄχι μόνον τὴν ἀποθήκην ταύτην ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκίαν μας ἔναντι ἀκριβῶς κειμένην, τῆς ὁποίας οἱ ὑελοπίνακες ἤρχισαν ἐκ τῆς μεγάλης θερμότητος νὰ θραύονται.

Ἴδου πῶς ἡ Δημοτικὴ Ἀρχὴ τῆς πόλεως Χανίων πιστοποιεῖ δι' ἐπίσημου ἐγγράφου τῆς πάντα ὅσα ἀνέφερον περὶ τῆς δράσεως καὶ τῶν διαθέσεων τοῦ συζύγου μου.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΔΗΜΑΡΧΙΑ ΧΑΝΙΩΝ

Ἀριθ. Πρωτ. 773
Διεκπ. 374

Ἐν Χανίοις τῇ 9 Φ)ρίου 1921

Πιστοποίησης

Πιστοποιεῖται ὅτι,

Ὁ κ. Ριχάρδος Γ. Κρυῦερ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ κ. Μάξ, ἐγκατεστημένοι ἐνταῦθα ὡς παραγγελιοδόχοι καὶ ἔμποροι ἀπὸ τριακονταετίας περίπου, προσέφερον πολυτίμους ἐμπορικὰς καὶ οἰκονομικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἐμπορικὸν κόσμον καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς ἡμετέρας πόλεως ὑποβοηθήσαντες πολλοὺς τῶν ἐμπόρων τῆς σήμερον εἰς τὸ νὰ εὐδοκιμήσωσι καὶ ἀναδειχθῶσιν.

Ὅτι ὁ κ. Ρ. Γ. Κρυῦερ κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις τοῦ 1896 καὶ 1897 καὶ τὸν ἐμπρησμόν τῆς πόλεως δὲν ὤκνησε νὰ διασώσῃ ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ζωῆς του πολλῶν οἰκογενειῶν τὰ ἔπιπλα, ὡς καὶ πλεῖστα ἐμπορεύματα

ὅτι ὡς μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τῶν ἀποζημιώσεων διὰ τὰς καταστροφὰς τῶν ρηθειςῶν Ἐπαναστάσεων εἰργάσθη ἐπὶ δεκαετίαν περίπου, ὅπως ἀφιλοκερδῶς, μηδεμίαν, αὐτὸς μόνος, δεχθεὶς ἀμοιβήν, ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου ἐφ' ὅσον παρέμειναν ἐνταῦθα, οὐδενὸς παραπόνου ἔδωσαν ἀφορμὴν παρὰ τῇ κοινῇ καὶ ὅτι ὁ πατήρ τῆς συζύγου του πολυτίμους ἐπίσης προσέφερον ὑπηρεσίας κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις καὶ ἰδίως τὴν τοῦ 1878 καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας μετέφερον ὅπως ἀφιλοκερδῶς καὶ ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ζωῆς του τὴν μεταξὺ Ἑλληνικοῦ Προξενείου καὶ ἐπαναστατῶν ἀλληλογραφίαν ὡς καὶ μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ πρὸς τοὺς τελευταίους τούτους.

Ὁ Δήμαρχος Χανίων

Ἐμμανουὴλ Μουντάκης

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Δ. Συμβουλίου Χανίων

Γ. Μ. Φούμης

Βεβαιοῦται τὸ γνήσιον τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Δημάρχου Χανίων κ. Ἐμ. Μουντάκη καὶ ἡ τοῦ Προέδρου τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Χανίων κ. Γ. Φούμη ὡς καὶ τοῦ τύπου τῆς σφραγίδος τοῦ αὐτοῦ Δήμου Χανίων.

Χανιά τῇ 10 Φεβρουαρίου 1921

Ὁ Νομάρχης Χανίων

Τ. Σ. Βιστάκης

Διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἀντιγραφῆς

Ἐν Χανίοις τῇ 11 Φ)ρίου 1921

Ὁ Γραμματεὺς τοῦ Δήμου Χανίων

ὑπογρ. **Δ. Ξανθοῦδάκης**

Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς Ἐπαναστατικῆς περιόδου ἤλθε τὸ ζήτημα τῆς ἀποζημιώσεως τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ζημιωθέντων ἐντοπίων καὶ ξένων ὑπηκόων εἰς τὰς δύο πόλεις Χανία καὶ Ἡράκλειον. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀψησόλησε τὸν σύζυγόν μου πλέον τῶν 10 ἐτῶν κατὰ τὰ ὁποῖα οὗτος ἐθυσίασε καὶ κόπους πολλοὺς καὶ χρόνον πολύτιμον. Ἐν πρώτοις ὄφειλον, οἱ παθόντες ὑποβάλλοντες τὰς αἰτήσεις των νὰ φέρωσι συγχρόνως καὶ ἀποδείξεις τῆς ἀληθείας τῶν ἀπαιτήσεών των.

Αἱ μεγάλαι Δυνάμεις πρὸς ἐξεύρεσιν τοῦ ποσοῦ διὰ τοῦ ὁποίου θὰ προέβαινον εἰς τὴν ἀποζημίωσιν ταύτην, ἔθεσαν τελωνειακὸν δασμὸν 3 ο(ο ἐπὶ πλέον δηλαδὴ εἰς τὸν ὑπάρχοντα ἤδη τοιοῦτον 8 ο(ο προσέθεσαν καὶ 3 ο(ο τοῦτέστιν ὥρισαν αὐτὸν εἰς 11 ο)ο ἐπὶ τῆς πραγματικῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων, ἐφ' ὧν τῶν τελωνείων Κρήτης. Εἰδικοὶ ὑπάλληλοι τῶν Προξενείων διωρίσθησαν εἰς τὰ τελωνειακὰ Γραφεῖα ἐξελέγοντες καὶ ἐπιβλέποντες εἰς τὴν εἰσπραξίν καὶ καταθέτοντες τὰ εἰσπραττόμενα εἰς εἰδικὸν Ταμεῖον.

Ἀργότερον ἢ Γεωργικὴ Τράπεζα ὕστερον δὲ ἢ Τράπεζα Κρήτης παρέλαβεν τὸ ποσὸν τοῦτο, οἱ δὲ προξενικοὶ ὑπάλληλοι καὶ τινα μέλη τῆς τότε Κρητικῆς Πολιτείας ἐξήσκουν τὴν ἐπίβλεψιν καὶ τὴν ἐξέλεξιν, ἕως οὔτου ἤλθεν ἡ ἐποχὴ τῆς διανομῆς τῶν χρημάτων εἰς τοὺς ζημιωθέντας.

Εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν ἐργασίαν, ἔλαβεν ὁ σύζυγός μου ἐνεργὸν μέρος. Εἰς ὅλας τὰς συνεδριάσεις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν Προξένων ἦτο πάντοτε παρὼν κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς Γραμματεὺς καὶ διερχομένους τοῦ

Γερμανικοῦ Προξενείου, ἀργότερον δὲ ὡς Πρόξενος τῆς Γερμανίας. Ἑκατοντάδες ἐκ τῶν πρωτοκόλλων τῶν συνεδριάσεων ἐκείνων φέρουσι καὶ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ συζύγου μου.

Ὁ διερμηνεὺς τοῦ Γαλλικοῦ Προξενείου ὁ ὁποῖος εἰργάζετο τότε ὡς γραμματεὺς τῆς κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς **Ἰωάννης Ἀξελὸς** ἔχει ἀποθάνει πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀλλὰ, ἐκ τῶν μελῶν τῆς Κρητικῆς Κυβερνήσεως τὰ ὁποῖα ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς συνεδριάσεις ὡς Ὑπουργοὶ **Μανοῦσος Κούνδουρος καὶ Κων)τῖνος Φούμης** δύνανται νὰ πιστοποιήσουν ποσάκις ὁ σύζυγός μου ὑπεστήριξεν τὰ συμφέροντα τῶν Χριστιανῶν κατοίκων.

Ἄπαντες οἱ ὑπάλληλοι τῶν Προξενείων καὶ τῶν Τραπεζῶν ἔλαβον ὡς ἀμοιβὴν ἀποζημιώσιν τινα καὶ μόνον ὁ σύζυγός μου εἰργάσθη χωρὶς καμμίαν ἀπαίτησιν. Ὑπεσχέθησαν εἰς αὐτὸν, εἶνε ἀληθῆς, πολλάκις, ὅτι ἀργότερον ἢ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις μέλλει ἀσφαλῶς ν' ἀναγνωρίσῃ τὰς ὑπηρεσίας του τὰς ὁποίας ἀπὸ τόσον χρόνον προσέφερε, πλὴν, οἱ κατέχοντες ἐξουσίαν παρερχομένης τῆς ἀνάγκης, δὲν ἐνθυμοῦνται πλέον καὶ εἶναι φυσικὸν νὰ μὴ θέλουν νὰ φέρουν τὴν μνήμην αὐτῶν ἐπὶ ἡμερῶν αἱ ὁποῖαι τοὺς ἐνθυμίζουσι τὴν τότε, θέσιν των.

Οἱ ἐν Χανίοις Γενικοὶ Πρόξενοι, Γερμανίας, Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ἰταλίας, Αὐστρουγγαρίας καὶ Ρωσσίας καθ' ὅλον τὸ μακρὸν διάστημα καθ' ὃ διήρκεσεν ἡ ὑπηρεσία τῆς ἀποζημιώσεως ἀντεκατεστάθησαν καθὼς καὶ οἱ Γραμματεῖς αὐτῶν ἐπανειλημμένως, ἄλλων ἀποστελλομένων νέων, καὶ μόνον ὁ σύζυγός μου

παρέμενεν ὁ ἴδιος, μόνος ὢν ἐκ τῶν Προξένων εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ καὶ νὰ δώσῃ πληροφορίας κατὰ τὰς συνεδριάσεις καὶ λεπτομερείας διὰ κάθε ἀναφυόμενον ζήτημα ἀποζημιώσεως, τῶν ἄλλων ὡς νέων καὶ ἀγνώστων ἀγνωστούτων καθ' ὁλοκληρίαν καὶ πρόσωπα καὶ πράγματα.

Ὅπως διόλου ἐναντίον τῆς γνώμης τοῦ συζύγου μου εἶχον ἀποθηκεύσει αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις τὸ ἀθροιζόμενον διὰ τὴν ἀποζημιώσιν ποσὸν εἰς εἰδικὸν Ταμεῖον τῆς Τραπεζῆς χωρὶς νὰ ἀποφέρῃ οὐδένα τόκον.

Ἐὰν ἤθελε τοποθετήσῃ τις τὸ ποσὸν ἐκεῖνο τὸ προοριζόμενον διὰ τὴν ἀποζημιώσιν εἰς μίαν ἀσφαλῆ Τράπεζαν ἐν Ἑλλάδι, θὰ εἶχεν, εἰς τὸ διάστημα τῶν 10 ἐτῶν κατὰ τὰ ὁποῖα παρέμενε νεκρὸν, κατὰ 50 ο)ο αὐξηθῆ. Ἐπρόκειτο περὶ ἐνὸς κεφαλαίου 5 ἑκατ. χρυσῶν φράγκων, ἐὰν ἐνθυμοῦμαι. Οἱ παθόντες ἔλαβον συμφώνως πρὸς τὸ τηρηθὲν σύστημα τὸ ὁποῖον ἦτο ἡκιστα ἐμπορικὸν 5 ο)ο ἐξ' ἐκείνου τοῦ ποσοῦ τὸ ὁποῖον ἐπεδίκασεν ἡ Ἐπιτροπὴ εἰς αὐτοὺς, περικόψασα τὰς περὶ πλέον ἀπαιτήσεις.

Εἶναι τοῦτο πάρα πολὺ χαρακτηριστικὸν τι δύναται νὰ περιμένωσιν οἱ λαοὶ συνήθως ἀπὸ τοῦς Κυβερνῶντας αὐτοὺς διὰ τὴν ὑποστήριξιν τῶν συμφερόντων αὐτῶν εἰς τοιαύτας περιστάσεις.

Τοῦτο μοῦ ἐνθυμίζει ἐν γνωμικὸν ἐνὸς μεγάλου Σουηδοῦ πολιτικοῦ τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἐὰν οἱ λαοὶ ἐγνώριζον μετὰ πόσου ἐπιπολαίου πνεύματος κυβερνῶνται, ὁ κόσμος θὰ ἦτο πολὺ καλῖτερος».

Ὁ σύζυγός μου ἔλαβε μέρος ἅμα τῇ συστάσει τῆς

νέας Κρητικῆς Πολιτείας ὡς Δημοτικὸς σύμβουλος, καθὼς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μάξ, τῆς πόλεως Χανίων καὶ διετέλεσε τοιοῦτος ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Γερμανίας, διότι ὡς γνωστὸν ἔπρεπε καὶ ἐν τῷ Δημοτικῷ Συμβουλίῳ νὰ ὑπάρχωσιν ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων οἱ ὁποῖοι νὰ παρακολουθοῦν τοῦτο εἷς τινὰς ὑπηρεσίας. Ἡ σφραγὶς μάλιστα τοῦ Δήμου Χανίων ἢ ὁποῖα ὑπάρχει ἀκόμη καὶ σήμερον ἐγένετο κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τὸ ὁποῖον ἐπρότεινεν ὁ σύζυγός μου τότε.

Αὕτη παριστᾷ τὸν Κύδωνα κυνηγὸν μετὰ τοῦ σκύλου του ὁ ὁποῖος θεωρεῖται καὶ ὁ μυθικὸς ἰδρυτὴς τῆς πόλεως Κυδωνίας. Ἡ Κυδωνία εἶχε καὶ ἰδιαίτερα νομίσματα τὰ ὁποῖα ἔφερον τὸ ἴδιον τοῦτο ἔμβλημα.

Κατὰ τὴν γνώμην μου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἐπιτυχεστέρα ἐκλογή τῆς σφραγίδος τοῦ Δήμου Χανίων, ἢ ὁποῖα ἐνώνει τὸ τόσον αἰγλείεν παρελθόν, μετὰ τοῦ τόσον εὐτυχοῦς παρόντος τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ ἀναβιοῖ ὅλα τὰ ὄνειρα καὶ ὅλας τὰς προσδοκίας. Φαίνεται μοι ὅτι αὕτη συμβολίζουσα τόσον ὑψηλὰ ἰδανικά, ὀφείλει νὰ διατηρηθῇ ὅπως ἔχει, αἰωνίως.

Π Ε Ρ Ι Ο Δ Ο Σ Γ'.

Φιλανθρωπική και Πολιτική δρᾱσις μας

Μερικὰς σελίδας ἐκ τῆς βιογραφικῆς ἱστορίας τοῦ συζύγου μου, θὰ ἀφιερῶσω ἀναφέρουσα καὶ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Θερίσσου, τὸ ὁποῖον κατέστη τόσον γνωστὸν καὶ ἐγένετο ἱστορικὸν διότι οἱ Ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως τὸ ἐξέλεξαν ὡς ἔδραν τῆς ἐπαναστάσεως. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, τῆς Ἐπαναστάσεως ταύτης ἔλαβον χώραν γεγονότα τὰ ὁποῖα δὲν περιῆλθον εἰς δημοσιότητα, ἀκόμη δὲ μερικοὶ ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνην δὲν ἔλαβον γνῶσιν οὐδαμῶς τούτων.

Αἱ περιστάσεις τὸ ἔφερον καὶ τὰ γεγονότα, οὕτως ὥστε ἐγὼ προσωπικῶς μετὰ τοῦ συζύγου μου νὰ ἀναμιχθῶμεν καὶ νὰ προσφέρωμεν ὑπηρεσίας εἰς τὸν Χριστιανικὸν λαόν.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ Μάϊον τοῦ ἔτους 1906 ἐξευράγη τὸ κίνημα τοῦ Θερίσσου καὶ ὅτι ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος, Κων)νος Φούμης, Κων)νος Μάνος καὶ Γιάνναρης καθηγητῆς, καὶ ἄλλοι πολιτικοὶ ἀκολουθοῦμενοι ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν αὐτῶν ἐκήρυξαν ἐπανάστασιν στήσαντες τὴν ἔδραν αὐτῶν ἐν Θερίσσῳ. Σκοπὸς τῆς Ἐπαναστάσεως ταύτης ἦτο νὰ διαμαρτυρηθῶσιν ἐναντίον τῶν ὑπερβασιῶν τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου, ὑπάτου Ἀρμοστοῦ τῆς Κρήτης, καὶ ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃσιν τὴν ἐπίσπευσιν τῆς Ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Ὡς κέντρον τῶν Ἐπαναστατικῶν ἐνεργειῶν των ἐξέλεξαν τὸ Θέρισσον ὅπως ἤδη ἀνεφέρομεν, τὸ ὁποῖον κεῖται παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν Λευκῶν Ὀρέων καὶ εἰς μαγευτικὴν τοποθεσίαν, διότι ἄλλα χωρία φιλικῶς πρὸς τὸν Πρίγκηπα διακείμενα μᾶλλον, ὅπως π. χ. οἱ Λάκκοι καὶ ἄλλα ἠρνήθησαν νὰ δεχθῶσι καὶ νὰ φιλοξενήσωσι τὴν Ἐπανάστασιν.

Ὁ Πρίγκηψ Γεώργιος εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἔδειξε τάσεις, ὅτι ἐννοεῖ νὰ κυβερνήσῃ αὐταρχικῶς τὴν Νῆσον μὴ λαμβάνων πάντοτε ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος. Ὄταν τὸ πρῶτον κατῆλθεν ἐν Κρήτῃ, μία Ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἀπὸ τὸν Σφακιανάκην ἐξ Ἡρακλείου, Ἐλ. Βενιζέλον, Κων)τῖνον Φούμην παρουσιάσθη πρὸς αὐτὸν ἵνα τοῦ συστήσῃ, ὅτι θὰ ἦτο καλύτερον τὴν παραγγελίαν τὴν ὁποίαν ἔδωσε διὰ τὴν ξυλείαν (ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς μεγάλης παραγγελίας ξυλείας προωρισμένης διὰ τοὺς παθόντας) νὰ τὴν ἀνελάβανον οἱ ὑπεύθυνοι ὑπουργοὶ του ἕνεκα πολλῶν λόγων καὶ λόγῳ οἰκονομίας, καὶ λόγῳ εὐθύνης κ.λ.π. οὗτος θιχθεὶς τρόπον τινὰ ἀπήντησεν.

«Ἐγὼ ἦλθον εἰς Κρήτην ἵνα διοικήσω ὡς ὁ μέγας Πέτρος τῆς Ρωσσίας» «Θὰ σᾶς παρακαλέσωμεν ὁμως, Ὑψηλότατε, ἀπήντησεν ἀμέσως ὁ Σφακιανάκης, νὰ μᾶς χαρίσετε τὰς σφαγὰς του».

Ὁφείλει τις νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ὁ Πρίγκηψ Γεώργιος δὲν ἦτο ὁ κατάλληλος Ἡγεμῶν ὁ ὁποῖος ἦτο προωρισμένος νὰ κυβερνήσῃ τὸν Κρητικὸν λαόν, φιλελεύθερον ἀλλὰ καὶ πεισματάρην, ἐπὶ μακρὸν χρόνον.

Ὁ χαρακτῆρ τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου ἦτο γνω-

στος εἰς ἓνα ὠρισμένον κύκλον πολιτικῶν, πόσον αὐταρχικὸς καὶ ἐπίμονος ἦτο, ἀκόμη δὲ καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ναυτικῷ ὅπου ὑπηρέτησεν ὡς Ἀξιωματικὸς δὲν ἀπελαύανε καλῆς φήμης ἔνεκεν τοῦ χαρακτῆρος του.

Ἐνεκεν τούτου πρὶν ἢ ἀποφασισθῆ ὀριστικῶς ν' ἀποσταλῆ ὁ Πρίγκηψ Γεώργιος ἐν Κρήτῃ ὡς Ὑπατος Ἀρμοστής, Πολιτικοὶ Κρητὲς ἀπέστειλαν τὸν Κων)νον Φούμην ὡς ἔμπιστον πρόσωπον, τοῦτο δὲ εἰς ὀλίγους μόνον εἶναι γνωστόν, πρὸς τὸν Βασιλέα Γεώργιον, ἵνα τοῦ ὑποδείξῃ, ὅτι εἶναι προτιμώτερον νὰ προτείνῃ εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἓνα ἄλλον Πρίγκηπα καὶ μάλιστα τὸν Νικόλαον, ὁ ὁποῖος ἀπελαύανε μεγαλυτέρας συμπαθείας καὶ ὁ ὁποῖος ἐφαίνετο ὁ μᾶλλον κατάλληλος διὰ μίαν τόσον δύσκολον ἐξουσίαν. Δυστυχῶς ὅμως ὁ Βασιλεὺς δὲν ἠθέλησε ν' ἀκούσῃ, διέκοψε ἀποτόμως τὸν λόγον μὴ ἐπιτρέψας τὴν ἐξακολούθησιν μιᾶς τοιαύτης προτάσεως. Τινὲς οἱ ὁποῖοι ἔλαβον τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσωσι τὸν Πρίγκηπα ἐκ τοῦ πλησίον, μόλις ἤκουσαν ὅτι ὀριστικῶς ἐξελέγη οὗτος ὡς Ὑπατος Ἀρμοστής ἐν Κρήτῃ προέβλεψαν, ὅτι δὲν εἶναι ὁ ἀρμόδιος ἀνὴρ διὰ μίαν τόσον δύσκολον ὑπηρεσίαν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ταῦτα δὲν ἦσαν γνωστὰ παρὰ μόνον εἰς ἓνα λίαν στενὸν κύκλον. Ὁ Κρητικὸς λαὸς ὑπεδέχθη τὸν Πρίγκηπα κατερχόμενον εἰς τὴν Νῆσον μὲ ἓνα ἐνθουσιασμὸν πρωτοφανῆ. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Πρίγκηπος αἱ μᾶζαι τοῦ λαοῦ ἔβλεπον μίαν ἀνταμοιβὴν δι' ὅλους τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, καὶ δι' ὅλα τὰ δεινοπαθήματα τὰ ὁποῖα ἐπὶ ἑκατοντάδας ἐτῶν ὑπέφερον. Τὸν κατερχόμενον πρίγκηπα ἐθεώρουν ὡς ἓνα ὑπερφυῆς ὄν τὸ

ὁποῖον ἐστέλλετο ἐξ' οὐρανοῦ. Ἐνα ἦρωα, ἓνα ἡμίθειον τοῦ ὁποίου τὸ μεγαλοπρεπὲς παράστημα ἠλέκτριζε τὰ στήθη τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ. Εἶναι ἀδύνατον νὰ περιγράψῃ τις τὸν ἐνθουσιασμὸν μετὰ τοῦ ὁποίου ὑπεδέχθη ὁ λαὸς τῆς Κρήτης τὸν Πρίγκηπα Γεώργιον. Ἡ συρροὴ τοῦ λαοῦ ἀπετέλεσε ἓνα ὄγκον ὅμοιον τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι δυνατὸν εὐκόλως νὰ εἶδεν ἢ νὰ ἴδῃ τις οὐδαμοῦ.

Τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦτον, τὴν ἀγάπην τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ καὶ τὴν λατρείαν ταύτην, ὁ Πρίγκηψ θὰ ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ αἰωνίως.

Ἐν μέρος τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ πρὸ πάντων ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Νήσου διατηρεῖ ἀκόμη καὶ σήμερον ἀμείωτον τὴν ἀγάπην ταύτην καὶ παραμένει πιστὸς ἀκόμη πρὸς αὐτόν.

Φαίνεται ὅμως, ὅτι καὶ ἐκεῖνος τρέφει τὴν συμπάθειάν του πρὸς τὸν Κρητικὸν λαὸν καὶ αἰσθάνεται βαθέως τὴν λατρείαν μὲ τὴν ὁποίαν τὸν περιέβαλον αἱ μάζαι τοῦ λαοῦ τῆς Νήσου, διότι τὸ πρῶτον του τέκνον τὸ ὁποῖον ἀπέκτησε μετὰ τῆς Πριγκηπίσης Μποναπάρτου ἐλθὼν εἰς γάμον μετ' αὐτῆς ἐν Παρισίοις καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο υἱός, τὸ ἐνέδυσσε ἀφοῦ ἐμεγάλωσεν ὀλίγον καὶ ἠδύνατο νὰ ἴσταται καὶ νὰ βαδίζῃ, μὲ τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα τῶν Κρητῶν καὶ μὲ τοῦτο τὸ ἐφωτογράφησεν ἵνα διατηρήσῃ μίαν ἀνάμνησιν.

Ἡ ὡς Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ τῆς Κρήτης ἐκλογὴ τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου ἐγένετο τῇ προτάσει καὶ ἐπιμονῇ τοῦ Τσάρου Νικολάου τῆς Ρωσσίας, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἔπαιζεν τότε

σπουδαιότατον ρόλον. Ὁ Πρίγκηψ Γεώργιος καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Τσάρος Νικόλαος ἦτο ἀκόμη διάδοχος, εὐρίσκειτο ἐν Ρωσσίᾳ, καὶ προκειμένου ὁ διάδοχος νὰ μεταβῆ εἰς Ἰαπωνίαν, μεταξὺ τῶν ἄλλων παρέλαβε καὶ τὸν Πρίγκηπα μεθ' ἑαυτοῦ.

Ἐν Ἰαπωνίᾳ εὐρισκόμενος ὁ Τσάρος Νικόλαος, ἐνῶ ἴστατο ἀμέριμνος παρατηρῶν τὰ ἀξιοθέατα, αἴφνης ἐδέχθη τὴν ἐπίθεσιν ἐνὸς Ἰάπωνος ὁ ὁποῖος κρατῶν εἰς χεῖρας τοῦ ξίφος ὤρμησε κατ' αὐτοῦ. Ἀσφαλῶς δέ, θὰ τὸν ἐφόνευεν ἐὰν ὁ Πρίγκηψ δὲν προελάμβανεν αὐτοστιγμὶ νὰ καταφέρῃ τρομερὸν κτύπημα κατὰ τοῦ Ἰάπωνος μὲ τὴν βαρεῖαν ῥάβδαν τοῦ καὶ μὲ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν τοῦ παρεῖχε τὸ ἠράκλειον σῶμά του καὶ νὰ τὸν κυλήσῃ κατὰ γῆς.

Δὲν δύναμαι, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ νὰ ἀποσιωπήσω μερικὰ ἀκόμη ἐπεισόδια τὰ ὁποῖα δίδουν μίαν εἰκόνα τοῦ ἰδιορhythμου χαρακτήρος τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου, καλλίτερον πάσης ἄλλης περιγραφῆς.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἦτο Ὑπουργὸς τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, ἐκατοικῶμεν εἰς τὴν ἐν Χαλέπα οἰκίαν αὐτοῦ. Ἡμεῖς μὲν εἰς τὸ κάτω πᾶτωμα, οὗτος δὲ μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Εὐανθίας εἰς τὸ ἄνω. Εἶχεν ἀποθάνει ἡ σύζυγός του καὶ διετέλει ἐν χηρείᾳ. Αἱ οἰκογένειαι μας ἦσαν συνδεδεμέναι φιλικῶς, διότι πρὸ χρόνων ἐγὼ ἔδιδον μαθήματα μουσικῆς εἰς τὴν μακαρίτισα σύζυγόν του Μαρίαν.

Ἡ Κρητικὴ Κυβέρνησις ἀπετελέσθη ἐκ πέντε Ὑπουργῶν, Βενιζέλον, Κων)νον Φούμην κ.λ.π. Γενικὸς Εἰσαγγελεὺς ἀνέλαβεν ὁ συνετὸς καὶ ἀξιοπρεπεῆς δικα-

στικός Μπένσης, πατήρ τοῦ νῦν ἐν Ἀθήναις διαπρεποῦς ἱατροῦ Μπένση μετὰ τῆς οἰκογενείας τοῦ ὁποίου (πατρὸς) μᾶς συνέδεσε μία εἰλικρινῆς φιλία. Τὸ ἰδιαίτερον περιβάλλον τοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ ἀπετελέσθη ἐκ τοῦ ἰδιαίτερου γραμματέως του Παπαδιαμαντοπούλου, Γενικοῦ Προξένου τῆς Ἑλλάδος μέχρι τότε, τοῦ Ὑπασπιστοῦ αὐτοῦ Λεμπέση, Ἀξιωματικοῦ ἀνωτέρου, ὁ ὁποῖος ἐν τέλει ὡς ἐκ τοῦ ἐκλύτου βίου του εὐρέθη νεκρὸς, ἀνασυρθὲς ἐκ τοῦ ποταμοῦ Σηκουάνα ἐν Παρισίοις ὅπου εἶχε πνιγῆ, τίς οἶδε κατὰ ποῖον μυστηριώδη τρόπον, καὶ τινων ἄλλων.

Ὁ ἰδιαίτερος Γραμματεὺς Παπαδιαμαντόπουλος, δὲν ἐχαρακτηρίζετο διὰ μεγάλην σύναισιν, ἦτο χαρακτῆρος μᾶλλον ἐπιπολαίου ἐν ταῦτῳ δὲ ὑψαύχην, τοιοῦτος δὲ ὢν, εἶναι φανερόν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ὁ κατάλληλος σύμβουλος καὶ ποδηγέτης ἐνὸς ἡγεμόνος αὐταρχικοῦ τὸν χαρακτῆρα, κατερχομένου δὲ ὅπως διακυβερνήσῃ ἕνα λαὸν μὴ ἀνεχόμενον οὐδεμίαν πίεσιν καὶ οὐδένα ζυγὸν οἰονδήποτε ἐπὶ τοῦ τραχήλου του.

Ἐὰν ὁ Παπαδιαμαντόπουλος ἦτο σόφρων καὶ συνετὸς πολιτικὸς θὰ ἐκράτη τὰ ἡνία καὶ θὰ περιορίζε τὰς σατραπικὰς διαθέσεις τοῦ ἡγεμόνος καὶ θὰ ὑπεχρέου αὐτὸν νὰ σκέπτεται καὶ νὰ πράττῃ, λαμβάνων ὑπ' ὄψει πάντοτε τὰς συνεπείας. Μίαν ἡμέραν, ἐκάλεσεν, ὅπως ἐγένετο συχνὰ, ὁ ἰδιαίτερος Γραμματεὺς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον κατ' ἐντολήν τοῦ ἡγεμόνος, τοῦ ὁποίου προῖστατο ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος εἰς τὸ Πριγκηπικὸν Ἀνάκτορον. Ἀντὶ δὲ νὰ ἀποστείλῃ ἐπίσημον πρόσκλησιν, ὅπως γίνεται, ἐπὶ χάριτος ἐντὸς φακέλλου

ἐπισήμου ἀπέστειλε τὴν κάρταν του καὶ δι' αὐτῆς ἔκα-
με τὴν ἐπίσημον παρὰ τῷ Πρίγκηπι πρόσκλησιν. Τὸ
τοιοῦτον ἔθιξεν, ὡς εἶναι ἐπόμενον, τοὺς Ὑπουργοὺς
καὶ πρὸ πάντων τὸν Πρόεδρον τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμ-
βουλίου Ἐλευθέριον Βενιζέλον, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε
μεγάλη ἡ ἔκπληξις, χαρακτηρίσαντος τὴν συμπεριφορὰν
ταύτην ἀνάρμοστον καὶ ἀπορρέουσαν ἐξ' ἑλλείψεως ἐκ-
τιμήσεως καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς σημαντικωτέρους ἀν-
τιπροσώπους τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης.

Ὁ Ἐλ. Βενιζέλος δὲν παρέλειψε, γενομένου τοῦ
Συμβουλίου νὰ κάμῃ λόγον πρὸς τὸν Ὑπατον Ἀρμο-
στήν διὰ τὴν ἥκιστα εὐγενῆ ταύτην συμπεριφορὰν τοῦ
ἰδιαιτέρου γραμματέως του, καὶ νὰ ὑποδείξῃ εὐσεβά-
στως, ὅτι τοῦτο θίγει καιρίως τὴν ἀξιοπρέπειαν τῶν
Ὑπουργῶν του. Ὁ Πρίγκηψ, ὅμως ἐφάνη, ὅτι δὲν
ἔδωσε σημασίαν εἰς τὰ παράπονα καὶ τὰς ὑποδείξεις τοῦ
Προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀπ' ἐναντίας
ὑπερίσπησε τὸν ἰδιαιτερόν του Γραμματέα.

Τὸ περιστατικὸν τοῦτο, διηγήθη εἰς ἐμὲ ἡ ἀδελφὴ
τοῦ Ἐλ. Βενιζέλου Εὐανθία, προσθέσασα μάλιστα
ὅτι ὁ ἀδελφός της ἦτο πάρα πολὺ στενοχωρημένος διὰ
τοῦτο, καὶ διὰ ἄλλα τοιαῦτα ἐπεισόδια παρόμοια.

Καθ' ὁμοιον τρόπον σχεδὸν συμπεριεφέρετο ὁ
Πρίγκηψ Γεώργιος καὶ πρὸς τοὺς γενικοὺς Προξένους
τῶν προστατίδων Δυνάμεων, μετὰ τῶν ὁποίων ἐν Συμ-
βουλίοις ἤρχετο εἰς διαφωνίαν πολλάκις, τοῦ ἰδιαιτέρου
Γραμματέως Παπαδιαμαντοπούλου συντελοῦντος κατὰ
τὸ πλεῖστον εἰς τοῦτο, ὡς φαίνεται.

Θὰ ἀναφέρω μάλιστα ἓνα περιστατικὸν σχετικῶς

τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύη πόσον ἀναρμοδίως ὅλως συμπεριφερέτο ὁ Πρίγκηψ ἀκόμη καὶ πρὸς τοὺς ἐπισήμους ξένους.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος ὁ Ζ' ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος παρέθεσεν ἐν τῷ ἀνακτόρῳ γεῦμα, μεταξὺ τῶν προσκεκλημένων ἦτο καὶ ὁ Πρίγκηψ Γεώργιος ὅπως καὶ ὁ τότε ἐν Χανίοις γενικὸς Προξένος τῆς Ἀγγλίας Χόβαρτ εἰς ἐκ τῶν ἱκανοτέρων καὶ μᾶλλον πεπειραμένων διπλωματῶν τῆς Ἀγγλίας, μετὰ τῆς Κυρίας αὐτοῦ.

Ὁ Χόβαρτ κατήγετο ἐκ τινος ἀρχαιοτάτης Βασιλικῆς σκοτικῆς οἰκογενείας ἐκ τῆς Βασιλίσσης Στούαρτ, ἡ δὲ σύζυγός του ἦτο Πριγκήπισσα ἐκ τῆς οἰκογενείας Γιουλιάνι Μπαντίνη, ὀνομαστικῆς Ρωμαϊκῆς ἀρχαίας ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας

Κατὰ τὴν συνομιλίαν εἰς τὴν Βασιλικὴν Τράπεζαν ὁ Πρίγκηψ Γεώργιος ἐξέφρασε παράπονα πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδον, ἐναντίον τοῦ Γενικοῦ Προξένου αὐτοῦ ἐν Χανίοις, — Χόβαρτ διὰ τὴν στάσιν αὐτοῦ καὶ τὴν συμπεριφορὰν πρὸς αὐτὸν παρατηρῶν συγχρόνως, ὅτι εἶναι ἀκατάλληλος καὶ ἀνίκανος, καὶ ταῦτα ἐνώπιον τοῦ ἰδίου διπλωμάτου Χόβαρτ. Ὁ Βασιλεὺς Ἐδουάρδος παρετήρησεν εἰς τὸν Πρίγκηπα ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λέγωνται τοιαῦτα εἰς μίαν τόσο ἐπίσημον στιγμὴν καὶ μάλιστα ἐν Βασιλικῷ γεύματι ὑπόδοχῆς. Ἀλλὰ τοῦ Πρίγκηπος συνεχίζοντος, ὁ Βασιλεὺς Ἐδουάρδος εἶπεν. Ἀγαπητέ μου Πρίγκηψ Μοῦ φαίνεται ὅτι ὁμιλεῖς ὡς ἐν Γκαμὲν.

Ἡ Κα Χόβαρτ μοῦ διηγῆθη κλαίουσα, τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τὸ ὁποῖον βεβαίως εἶναι ἀληθέςτατον διότι ὁ Κ. Χόβαρτ εἶχεν μείνει ὁ μόνος φίλος τοῦ Πρίγκηπος. Μικραὶ καὶ ἀνάξια λόγου αἰτίαι φέρουσι μεγάλας συνεπείας· λέγει μὲν Γερμανικὴ παροιμία.

Δὲν ἀποκλείεται πραγματικῶς, ἐὰν τὸ μῖσος καὶ ἡ ἀντιπάθεια τοῦ Ἐλ. Βενιζέλου καὶ τῶν ἄλλων πολιτικῶν Κρητῶν ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς Δυναστείας ἔχουσι τὴν ἀρχικὴν αἰτίαν αὐτῶν εἰς τὴν ἀνάρμοστον συμπεριφορὰν, τὴν ἐπιπολαιότητα, καὶ τὸν αὐταρχικὸν χαρακτήρα τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου, καθὼς καὶ τοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ.

Ἐάν, ἀντὶ τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου ἐξελέγετο ἄλλος τις Ἡγεμὼν ἢ πρίγκηψ ὡς Ὑπατος Ἀρμοστῆς Κρήτης, μὲ μεγαλυτέραν πολιτικὴν πείραν, μὲ περισσοτέραν σύναισιν, μᾶλλον μεμετρημένος καὶ συντηρητικὸς, ἀναμφιβόλως τὰ πράγματα δὲν θὰ εἶχον ὅπως ἔχουσι σήμερον.

Οἱ σημερινοὶ Κυβερνήται τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἠθέλον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει κατορθώσῃ νὰ λάβωσι τόσην σημασίαν ἐν τῇ πολιτικῇ τὸ δὲ κατὰ τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας μῖσος δὲν ἦτο δυνατὸν ἀποτελεσματικῶς νὰ ἐκδηλωθῇ.

Ἡ Δημοκρατικὴ ἰδέα, δὲν ἠθέλε εὖρη ἔδαφος ὥστε νὰ εὐδοκιμήσῃ, καὶ δὲν ἠθέλε δυνηθῆ νὰ ὑπερνικήσῃ τὰ ἐμπόδια, μὲ ὅλην τὴν δύναμιν καὶ μὲ ὅλην τὴν ἀσκηθεῖσαν πανουργίαν, ὥστε νὰ καρποφορήσῃ.

Ἡ ἔλλειψις μεγάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ συνετέλεσε κατὰ πολὺ καὶ συνέδραμε τὰ μέγιστα εἰς τοῦτο.

Ἡ ἔκκρηξις τοῦ μεγάλου Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου καὶ ἡ κατάρρευσις τοῦ Τσαρισμοῦ καὶ τοῦ Ρωσικοῦ κολωσσοῦ ἐστερέωσε τὴν ἐν Ἑλλάδι Δημοκρατίαν ἕκτοτε,

Ἡ Δημοκρατία εἶναι ὥραϊα, ἀλλὰ προϋποθέτει λίαν καλλιεργημένα πνεύματα καὶ ἐξελιγμένας ψυχάς, ὅταν ὁμως τοῦτο δὲν συμβαίνει, ἀποβαίνει ἀνάγκη πλέον, νὰ ὑπάρχη ἓν «εἰδῶλον» Ἐγκείται εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου νὰ συναρπάξεται ἀπ' ὅ,τι εἶναι μεγαλειῶδες. Καὶ ἂν τοῦτο δὲν εἶναι «Βασιλεὺς» πρέπει νὰ εἶναι τις ὁ ὁποῖος νὰ ἐνσαρκῶνῃ τὸ ἰδεῶδες. Τὸ ἰδεῶδες εἶναι ἀνάγκη ψυχικῆ.

Τὸ ἰδεῶδες προβάλλεται ἐν τῇ Θρησκείᾳ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὁρατόν, τοῦτο εἶναι διὰ τοὺς ὀλίγους. Τὸ ἰδεῶδες ὀφείλει νὰ εἶναι ἐνσαρκωμένον. Ἴδου διατὶ ὁ Βασιλεὺς μὲ ὄλην τὴν αὔγην του, ἀσκεῖ εἰς τὰς μάζας τῶν λαῶν ἐπιβολὴν ὑπερφυσικὴν καὶ ὑποχρεοῖ εἰς ὑποταγὴν. Ἄπαντες οἱ λαοὶ οἱ ὁποῖοι ἀπόλεσαν τὸ ἰδεῶδες αὐτῶν τὸ ἀόρατον καὶ μόνον νοητόν, τὸ ὁποῖον ἱκανοποιεῖ τόσον βαθέως καὶ τὸ ὁρατόν τὸ ἐνσαρκωμένον τὸ ὁποῖον ἱκανοποιεῖ καὶ τοῦτο διότι ἀντικαθιστᾶ προσωρινῶς τὸ πρῶτον, κατεκρημνίσθησαν καὶ ἀπώλεσθησαν.

Ἡ δημοκρατία ἐν Ἑλλάδι ἐπεβλήθη πλέον. Ἐὰν ὁμως δὲν ἤθελεν ἐπέλθει ἡ μεταβολὴ ἐκείνη ἐν Ρωσίᾳ, ἐὰν ὑπῆρχον Τσάροι ἐν αὐτῇ, τότε ὡς ἐκ τῆς οἰκογενειακῆς αὐτῶν συγγενείας καὶ συμπαθείας, ὡς ἐκ τῆς Βασιλείσης Ὀλγας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτρέψουν οὗτοι ἕξωσιν τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας ἐξ Ἑλλάδος.

“Οσοι ἐμφοροῦνται ὑπὸ Δημοκρατικῶν ἰδεῶν καὶ προτιμοῦν τὸ δημοκρατικὸν σύστημα τοῦ ἀρχαίου μοναρχικοῦ πολιτεύματος, ἐν Ἑλλάδι, ὀφείλου, λοιπὸν, ν’ ἀναγνωρίζουν χάριτας εἰς τὸν Γερμανικὸν λαὸν ὁ ὁποῖος διὰ τόσων μεγάλων θυσιῶν αἵματος καὶ ὑλικῶν μέσων συνέτριψε τὸν Ρωσικὸν Κολωσσὸν καὶ ἔθηκεν οὕτω ἐκ ποδῶν τὸ ἰσχυρότατον τοῦτο προπύργιον τῆς ἐν Ἑλλάδι μοναρχίας.

Μίαν ἡμέραν ἐξέσπασεν εἰς μίαν Ἐπανάστασιν, τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Θεορίσου. Ὅλη ἐκείνη ἢ δυσαρρέσκεια, ὅλη ἐκείνη ἢ ἐπιπολαιότης, ὅλη ἐκείνη ἢ ἔντασις τῶν σκέψεων καὶ τῶν διαθέσεων.

Ὁ Πρίγκηψ Γεώργιος κατέβαλε πᾶσαν δραστηριότητα, καὶ ἐκίνησε πάντα λίθον, ὅπως καταπνίξῃ τὸ κίνημα τοῦτο ἐν τῇ ἀρχῇ του, χρησιμοποιοῦν, εἰ δυνατόν τις στρατιωτικὰς δυνάμεις, τὰς ὁποίας διέθετε, καὶ ὅπως ἐκμηδενίσῃ πᾶσαν ἐνέργειαν τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἀποτελεσματικῶς.

Ἐν τοῖς γενομένοις Συμβουλίαις ἐμελετᾶτο ὅπως τὰ στρατεύματα τῆς Εὐρωπαϊκῆς κατοχῆς ἀναλάβωσι τὴν ἐκκαθάρισιν καὶ ἐξόντωσιν τῶν ἐπαναστατημένων πνευμάτων.

Αἱ τέσσαρες μεγάλαι δυνάμεις Ἀγγλία, Γαλλία, Ἰταλία καὶ Ρωσία διετήρουν ἀρκετὰς Στρατιωτικὰς δυνάμεις, ἐν τῇ Νήσῳ, ἐνῶ αἱ κεντρικαὶ δυνάμεις, Γερμανία καὶ Αὐστρουγγαρία εἶχον ἀποσύρει πολὺ πρότερον τὰ ἰδικὰ τῶν στρατεύματα.

Ἡ ὅλη Νῆσος ἦτο διηρημένη εἰς 4 μεγάλα τμήματα, τὰ Ρωσικὰ Στρατεύματα τῆς κατοχῆς κατεῖχον

τὸ τμήμα τῆς Ρεθύμνης, τὰ στρατεύματα τῆς Ἀγγλίας κατεῖχον τὸ τμήμα τοῦ Ἡρακλείου, οἱ Γάλλοι κατεῖχον τὸ Ἀνατολικὸν τμήμα, οἱ δὲ Ἴταλοι τὸ Δυτικόν.

Εἰς τὸ τμήμα τῆς Ρεθύμνης διώκει τὰ Ρωσικὰ στρατεύματα ὁ Συνταγματάρχης Οὐρμπάνοβιτς.

Οὗτος ἔχων τὰς διαταγὰς τοῦ Τσάρου, ἐφάνη πολὺ ἀυστηρὸς ἐναντίον παντὸς ὅστις ἤθελε δώσει ὑπονοίας μόνον, ὅτι συνεμερίζετο τὰς ἀρχὰς τῶν Ἐπαναστατῶν. Πολλοὶ συνελήφθησαν καὶ ὠδηγήθησαν εἰς τὰς Φυλακὰς ὅπου ἔτυχον περιποιήσεων κατὰ τὸν Ρωσικὸν τρόπον. Ἐναντίον τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὁρμπάνοβιτς ἐπεχείρησεν ὁ Κων)τῖνος Μάνος εἰς ἓκ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐν Θερίσφ Ἐπαναστατῶν, ἄνθρωπος λίαν πολεμοχαρῆς καὶ ριψοκίνδυνος, μικρὰν ἐπίθεσιν μὲ ὀλίγους ἓκ τῶν ἀνδρῶν αὐτοῦ, πλὴν ὑπεχρεώθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἀτάκτως, μὴ δυνηθεὶς ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸ πῦρ τῶν μυδραλιοβόλων, τῶν ἐπιτεθέντων μετὰ μεγάλης ὁρμῆς Ρωσικῶν στρατευμάτων.

Μεταξὺ τῶν συμμερισθέντων τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα ἐν Ρεθύμνῃ ἦτο καὶ ὁ καπετὰν Μπιράκης ἐκ Πανόρμου ὁ ὁποῖος ὁμῶς κατορθώσας νὰ διαφύγῃ τῶν χειρῶν τῶν Ρώσων ἐπέσυρε τὴν μῆνυν αὐτῶν δι' ὃ καὶ κατέστρεψαν οὗτοι ὀλοτελῶς τὴν ἀκίνητον αὐτοῦ περιουσίαν.

Τὰ ἐν Χανίοις Διεθνῆ στρατεύματα διετέλουν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Συν)χου Λουμπάνσκη.

Ἄπαντες οἱ συλληφθέντες καὶ φυλακισθέντες ἐν Ρεθύμνῃ ἐκρατήθησαν ἀυστηρῶς καὶ χωρὶς ν' ἀνακριθῶσιν οὐδὲ νὰ δικασθῶσιν ἐπὶ τέλος εἰς τρόπον ὥστε

οί συγγενεῖς αὐτῶν ἤλθον ἐν Χανίοις καὶ ἐζήτησαν μάλιστα παρ' ἡμῶν βοήθειαν καὶ προστασίαν. Ὑπεχρεώθη ὅπως καὶ ὁ σύζυγός μου, νὰ μεταβῶμεν παρὰ τῷ Προξένῳ τῆς Ρωσσίας Βαρῶνον Μπρονέφσκη ἄνθρωπον εὐγενικὸν καὶ λίαν φιλόφρονον εἰς τὸν ὅποιον παρεστήσαμεν τὴν σκληρότητα τοῦ Ρωσικοῦ Στρατοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους καὶ πράγματι τῇ ἐπεμβάσει αὐτοῦ παρὰ τῷ Οὐρμπάνοβιτς κατορθώθη ἡ ἀπελευθέρωσις των.

Καὶ ἐν Χανίοις συνέβησαν ἀκριβῶς τὰ ἴδια. Τῇ ἐντολῇ τοῦ Ὑπάτου Ἄρμостоῦ, συνελήφθησαν καὶ ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰς φυλακὰς νέοι τῶν καλλιτέρων οἰκογενειῶν, ὡς συμμερισθέντες τὰς ἀρχὰς τῶν ἐν Θερίσῳ Ἐπαναστατῶν καὶ ὑποθάλλοντες ὅπωςδήποτε τούτους. Μερικοὺς ἐξ αὐτῶν διακρατῶ εἰς τὴν μνήμην μου Ἦσαν π. χ. ὁ Ματθαῖος Μαρκαντωνάκης ἔμπορος ἀδελφὸς τοῦ Δικηγόρου Κλεάρχου Μαρκαντωνάκη, ὁ Ζαχαροπλάστης Κων)τῖνος Φραντζεσκάκης τότε ὑπάλληλος, ὁ Δημ. Καρδαμάκης ἔμπορος καὶ νῦν ἐν Πειραιεῖ, ὁ Δικηγόρος Γεμενάκης καὶ ἄλλοι. Ἦσαν περὶ τοὺς δέκα τὸν ἀριθμὸν οἱ ὅποιοι ἅπαντες ὁμοῦ ἐνεκλείσθησαν εἰς ἓνα χῶρον στενὸν χωρὶς φῶς σχεδὸν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἦσαν ὑπεχρεωμένοι νὰ κοιμῶνται καὶ ν' ἀποπατῶσιν.

Αἱ διαμαρτυρίαι αὐτῶν, καὶ αἱ παρακλήσεις ὅπως τύχωσιν ἀνθρωπινωτέρας συμπεριφορᾶς, ἔμενον ἄνευ ἀποτελέσματος καὶ τοῦτο διότι ὁ Πρίγκηψ εἶχε διατάξει αὐστηρὰν καὶ παραδειγματικὴν τιμωρίαν, ὡς ἐξεγερθέντας ἐναντίον τῶν Νόμων καὶ τοῦ Καθεστώτος, Ἄσφα-

λῶς ἂν ἔμενον ἐπ' ὀλίγον μόνον, ὑπὸ τοὺς δυσμενεῖς τούτους ὄρους θὰ ἐβλάπτετο ἀνεπανορθίως πλέον ἢ ὑγεία των.

Ἡ διαταγὴ τοῦ Ἡγεμόνος ἦτο « Ἄς σαπίσουν εἰς τὴν φυλακὴν ». Τίς ἠδύνατο ἐκ τῶν φρουρούντων αὐτούς νὰ φανῆ πρὸς αὐτοὺς ἐπιεικής! Ἡ φυλακὴ εὐρίσκετο ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς οἰκίας μας, ἐβλέπομεν μόνον τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἔκ τινος μικροῦ παραθύρου ἐκ τοῦ ὁποίου εἰσῆρχετο ἀνεπαρκέστατον φῶς. Οἱ δυστυχεῖς μᾶς ἐφώναζον βοήθειαν καὶ μᾶς ἐζήτησαν ἀπέλπιδες προστασίαν. Μᾶς ἐρριπτον σημειώματα διὰ τῶν ὁποίων μᾶς ἐξελιπάρουν νὰ σπεύσωμεν εἰς βοήθειαν.

Εἶμεθα ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν γνωστοὶ μετὰ τῶν πλείστων ἐξ' αὐτῶν καὶ εἶχομεν συνδεθῆ μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν στενῶς. Εἶναι ἐπόμενον, ὅτι ἐσπεύσαμεν νὰ φανῶμεν χρήσιμοι εἰς τούτους εἰς τὴν τραγικὴν ἀληθῶς θέσιν των. Ἐπανειλημμένως μετέβην ἐγὼ ἢ ἰδίᾳ μέ κίνδυνον νὰ παρεξηγηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Πρίγκηπος καὶ νὰ ψυχρανθῶμεν μετ' αὐτοῦ, εἰς τοὺς Προξένους τῶν Μ. Δυνάμεων ὅπως καὶ εἰς τὸν Διοικητὴν τῆς Χωροφυλακῆς Ἰταλὸν Μονακὸ μετὰ τοῦ ὁποίου συνεδεόμεθα μὲ μεγάλην φιλίαν. Περιέγραψα τὴν τραγικὴν θέσιν τῶν δυστυχῶν ἐκείνων καὶ ἐζήτησα ἐπέμβασιν καὶ σωτηρίαν. Ὑστερον ἀπὸ ἐπανειλημμένα διαβήματα καὶ θερμὰς παρακλήσεις ἐπέτυχον ἐπὶ τέλους νὰ μεταφερθῶσιν εἰς ἄλλην φυλακὴν ὑποφερτὴν καὶ τέλος νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἐντελῶς. Εἶμαι βεβαία, ὅτι ἂν δὲν ἐπεμβένωμεν οὕτως ἐνεργῶς, μετὰ τόσης ἐπιμονῆς, ἀφεύκτως οἱ δυστυχεῖς οὗτοι θὰ ἦσαν ἐπὶ μῆνας. εἰς τὰς Φυ-

λακὰς καὶ τὶς οἶδεν τὴν τύχην των.

Οἱ ἐν Θερίσῳ Ἐπαναστάται κηρύξαντες, ὅτι ἐκφράζουσι τὸ φρόνημα ὀλοκλήρου τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ἐζήτουν τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἢ τούτου ἀδυνατοῦ ὄντως τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ Ὑπάτου Ἀρμαστοῦ τῆς Νήσου, ἢ τοῦλάχιστον, ἐὰν τοῦτο προσέκρουε πρὸ ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν, τὸν περιορισμὸν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ, Αἱ μεγάλοι Δυνάμεις ὁμως ἐπηρεαζόμεναι ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας, ὁ ὁποῖος ἐπροστάτευε τὸν Πρίγκηπα, δὲν ἐδέχοντο τὰ αἰτήματα τῶν ἐπαναστατῶν. Ὁ Πρίγκηψ ἐξ ἄλλου ἔχων ἓνα τοιοῦτον προστάτην, τοῦ ὁποίου ἡ γνώμη ἐβάρυνε πάρα πολὺ ἐν τοῖς ἀνακτοβουλίαις, ἀπῆτει τὴν ἄμεσον διάλυσιν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὴν παραδειγματικὴν τιμωρίαν τῶν Ἀρχηγῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἤρχετο τὸ φθινόπωρον, οἱ δὲ ἐν Θερίσῳ ἤρχισαν νὰ αισθάνωνται τὴν δριμύτητα τοῦ ἐπερχομένου χειμῶνος. Ἐπὶ πλέον τὰ τρόφιμα ἐξηντλοῦντο, τὰ δὲ χρήματα τὰ ὁποῖα εἶχον συνόξει εὐρίσκοντο ἐν τῷ τελειοῦσθαι. Ἐν Χανίοις ἤρχισαν νὰ διενεργοῦνται ἔρανοι μυστικοὶ μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν τῆς Ἐπαναστάσεως πολλοὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἔμποροι, ὑπὲρ τῶν ἐν Θερίσῳ ἀγωνιζομένων. Μόνον ὁ Μάνος ὁ ὁποῖος ἦτο κάτοχος μεγάλης ἀκινήτου περιουσίας ἠδύνατο νὰ διατρέφῃ τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ. ἤρχισαν ἐπίσης νὰ συλλέγουν ἐκ τῶν διαφόρων καταστημάτων ἄλευρα ὄσπρια καὶ ἄλλα εἶδη τὰ ὁποῖα ἀπέστελλον ἐν Θερίσῳ πλὴν καὶ ταῦτα ταχέως ἐξηντλοῦντο. Οἱ ἄνδρες ἔπρεπε νὰ διατρέφονται καὶ ὁμως ἤρχισαν νὰ ὑποφέρωσιν. Ἡ

κατάστασις ἀπέβαινε κρίσιμος. Πάντοτε εἰς τὰς Ἐπαναστάσεις, εἰς ὄλους τοὺς λαοὺς, τὸ ἐσώτατον ἐλατήριον εἰς μὲν τοὺς Ἀρχηγοὺς εἶναι ἡ φιλοδοξία, εἰς δὲ τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτοὺς ἓν ὑλικὸν κέρδος. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίοδον οὔτε ἠθικὰ οὔτε ὑλικά ὠφέλη ἠδύνατο νὰ τοὺς ἐνισχύσωσιν.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν ἠδυνήθημεν νὰ τοὺς προσφέρωμεν τὰς ὑπηρεσίας μας, χωρὶς νὰ ἀγομεθα ὡς τρίτοι ἀπὸ τὴν ἐλπίδα ἠθικῶν ἢ ὑλικῶν ὠφελημάτων οὔτε τότε, οὔτε καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, τοῦτο δὲν δύναται κανεὶς νὰ τὸ ἰσχυρισθῇ.

Ὁ ἀποθανὼν Εἰσαγγελεὺς Γ. Πλουμίδης ὁ ὁποῖος ἦτο τὸ ἔμπιστον πρόσωπον τῆς Ἐπαναστάσεως, παρέμεινεν ἐν Χανίοις προσφέρων μεγίστας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς ἐν Θερίσῳ. Οὗτος συνδεόμενος ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν μὲ ἡμᾶς ἤρχετο τακτικῶς εἰς τὴν οἰκίαν μας χωρὶς νὰ διεγείρῃ τὰς ὑπονοίας οὐδενός, διότι ἀνέκαθεν ἤρχετο, καὶ ἐζήτηι πληροφορίας παρὰ τοῦ συζύγου μου, περὶ τῶν διαθέσεων τῶν Προξένων καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν διὰ τὰ συμβαίνοντα, τὰ ὁποῖα διεβίβαζεν εἰς τοὺς Ἀρχηγοὺς τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ κινήματος μᾶς παρίστα τὴν κατάστασιν τῶν ἐν Θερίσῳ δύσκολον καὶ πρὸ πάντων ἅμα τῇ ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος.

Ὁ καιρὸς παρήρχετο χωρὶς νὰ λαμβάνεται ἀποφασίς ὑπὸ τῶν Δυνάμεων καὶ χωρὶς νὰ τίθεται τέρμα εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, τὸ ὁποῖον περιέφερον εἰς ἀπελπίσιαν τοὺς Ἐπαναστάτας. Ὁ σύζυγός μου ἔδιδεν ἐλπίδας εἰς τὸν Πλουμίδην καὶ ἐβεβαίωνεν αὐτὸν, ὅτι αἱ Δυνάμεις ταχέως θέλουσι λάβει εὐνοϊκὴν διὰ τοὺς ἐν Θερίσῳ ἀπόφασιν.

Ἔδιδεν εἰς αὐτὸν ἐπίσης εἰδήσης ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἑφημερίδων ἀναφορικῶς πρὸς τὰ ἐν Κρήτῃ συμβαίνοντα. Ταῦτα πάντα διεβίβαζεν ὁ Πλουμίδης καταλλήλως εἰς τοὺς Ἀρχηγούς ἐν Θερίσῳ.

Ἰδιαίτερος ὁ σύζυγός μου ἔγραφεν ἄρθρα τὰ ὁποῖα ἀπέστελλεν ἐν Γερμανίᾳ εἰς τὰς Ἐφημερίδας ἐν οἷς ἐξέθεσεν τὰ ἐν Θερίσῳ ἐν πνεύματι εὐνοϊκῷ διὰ τοὺς Ἀρχηγούς καὶ τὰ ἐλατήρια τὰ ὁποῖα τοὺς ἤλαυνόν.

Πολὺ συχνὰ ὑπεστήριζεν ὁ σύζυγός μου τοὺς ἐν Θερίσῳ ἀγοράζων τὰ ἐκδοθέντα ὑπ' αὐτῶν γραμματόσημα, τὰ ὁποῖα τοῦ ἔφερον ἐπίτηδες ὁ Πλουμίδης ὄχι δὲ μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ ἄλλα γραμματόσημα τοῦ Θερίσου ἠγόραζεν ἀπὸ Χωρικῶν οἱ ὁποῖοι ἀντὶ χρημάτων ἐλάμβανον ταῦτα δουλεύοντες εἰς τὴν Ἐπαναστασίαν, τοὺς ὁποίους ἀπέστελλεν ὁ Εἰσαγγελεὺς Πλουμίδης πρὸς ἡμᾶς ἵνα τὰ ἐξαργυρώσωμεν. Τοιοῦτοτρόπως ἐξωδεύσαμεν μερικὰς χιλιάδας χρυσῶν φράγκων διὰ τὴν ἀγορὰν τῶν γραμματοσήμων τούτων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ πλεῖστον περραμένουν ἀκόμη εἰς τὰ συρτάρια μας ἄνευ ἀξίας.

Οἱ Ἀρχηγοὶ τῆς Ἐπαναστάσεως διεμήνυσαν εἰς ἡμᾶς, ὅτι εἶναι λίαν εὐγνώμονες διὰ τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας προσφέρομεν εἰς αὐτοὺς καὶ, ὅτι θέλουσιν εἶναι εὐγνώμονες εἰς τὸ μέλλον διὰ τὴν βοήθειαν τὴν ὁποίαν εὔρον ἐκ μέρους ἡμῶν κατὰ τὰς κρισιμωτέρας στιγμὰς τῶν προσπαθειῶν των. Πλὴν μετὰ ταῦτα, ἐκκραγέντος τοῦ Πανευρωπαϊκοῦ πολέμου, μᾶς ἐλησμόνησαν καὶ ὄχι μόνον τοῦτο ἀλλὰ ἀκριβῶς ἀπὸ ἐκείνους ἀπὸ

τοὺς ὑπολοὺς ἐπεριμένομεν ἀνταπόδοσιν, εὐρομεν ἀχαριστίαν ἐκτὸς μιᾶς μικρᾶς ἐξαιρέσεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ καιρὸς παρήρατο. Ὁ χειμῶν εἰσήρατο μὲ ὅλα τὰ ψύχη του καὶ τὰς βροχὰς του. Οἱ ἐκ Χανίων ἄνδρες ὅσοι ἔλαβον μέρος εἰς τὴν Ἐπανάστασιν δὲν ἠδύναντο νὰ συνηθίσωσιν εἰς τὴν τραχύτητα τοῦ ὄρεινου κλίματος, ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἐγκαταλείψαντες τὰ ἐπαναστατικὰ αὐτῶν καθήκοντα ἐπέστρεψαν εἰς τοὺς οἴκους των. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἐκ τῶν Χωρίων καταγόμενοι μὴ ἔχοντες νὰ συντηρηθῶσιν, ὑποφέροντες δὲ ἤρχισαν νὰ ἀδημονοῦν. Ἠπειλεῖτο νὰ διαρρεύσῃ τὸ κίνημα. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὐρεθέντες ἀπέστειλαν τὸν Γ. Πλουμίδην ὡς Ἐπιτροπὴν ἐκ μέρους τῶν Ἐπαναστατῶν εἰς τὸν σύζυγόν μου καὶ ἐξήτησαν νὰ δώσῃ οὗτος συμβουλὴν εἰς αὐτοὺς, τί δεόν νὰ πράξωσιν. Ὁ σύζυγός μου ἔδωσε συμβουλὴν νὰ λάβωσιν ἀκόμη μικρὰν ὑπομονήν, νὰ ἐντείνωσι μάλιστα τὰς δυνάμεις των καὶ νὰ κρατηθῶσιν ἀκόμη ἐπ' ὀλίγον, νὰ μὴ ὑποχωρήσωσι καὶ νὰ ἐπιμένωσιν εἰς τὰ ιδεώδη των καὶ ὅτι αἱ Δυνάμεις ἐντὸς ὀλίγου θὰ λάβωσιν ἀπόφασιν εὐμενῆ πρὸς τὰ αἰτήματά των.

Ὁ Πλουμίδης διεβίβασε πάντα ταῦτα πρὸς τοὺς ἐν Θερίσῳ οἱ ὅποιοι ἐνισχυθέντες ἠθικῶς ἐνέτεινον, τὰς δυνάμεις των καὶ ἐκρατήθησαν ἐπὶ τῶν ὄρέων μὲ ὅλα τὰ ψύχη τοῦ χειμῶνος καὶ μὲ ὅλα τὰ ἀνεπαρκῆ μέσα τῆς συντηρήσεως. Ἐν τῷ μεταξὺ ἤρχισε νὰ διασαλεύεται ἡ τάξις εἰς τὰ περὶχωρα τῶν Χανίων· ἐλάμβανον χώραν κλοπαὶ παντοειδεῖς. Οἱ Τοῦρκοι οἱ κατέχοντες κτήματα ἔξωθι τῆς πόλεως ὑφίσταντο

ζημίας πολλὰς. Ὅλα δὲ ταῦτα ἀπεδίδοντο εἰς τοὺς ἐπαναστάτας οἱ ὁποῖοι ἴσως νὰ μὴ ἦσαν καὶ οἱ μόνοι ἔνοχοι. Ἐν τούτοις οἱ Πρόξενοι μὴ δυνάμενοι ν' ἀνεχθῶσι μίαν τοιαύτην κατάστασιν δημιουργηθεῖσαν ὡς ἐκ τῆς Ἐπαναστάσεως, εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν, συνήλθον εἰς Συμβούλια ἐπανειλημμένα, ἐπληροφόρησαν τὰς Κυβερνήσεις αὐτῶν καὶ ἔλαβον ἐντολὴν ὅπως λάβωσι μέτρα καὶ καταστείλωσι τὸ κίνημα πάσῃ θυσίᾳ καὶ διὰ τοῦ στρατοῦ ἀκόμη τῆς κατοχῆς. Οἱ Ρῶσοι προσεφέρθησαν τῇ ἐπιμονῇ μάλιστα καὶ τοῦ Πρίγκηπος, νὰ διαθέτωσι τὰ ὀρειβατικὰ αὐτῶν τηλεβόλα ὅπως ἐπιχειρήσωσι μίαν κύκλωσιν καὶ περισφύξωσι τοὺς Ἐπαναστάτας στενῶς, ἵνα συλλάβωσιν τοὺς Ἀρχηγοὺς αὐτῶν εἴτε ζῶντας εἴτε καὶ νεκροὺς καὶ δικάσωσιν αὐτοὺς, ἐν περιπτώσει συλλήψεως ὡς ἐνόχους ἐσχάτης προδοσίας, ὡς στραφέντας κατὰ τοῦ καθεστῶτος προστατευομένου ὑπὸ τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἐὰν συνέβαινε νὰ ἦρχοντο εἰς σύγκρουσιν τὰ Εὐρωπαϊκὰ στρατεύματα πρὸς τοὺς Ἐπαναστάτας, τὸ ὁποῖον ἦτο πολὺ πιθανὸν νὰ ἐγίνετο, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει, ὅτι οἱ Ἐπαναστάται ἦσαν ἄνευ πειθαρχίας σχεδὸν καὶ ἄτακτα συγκροτήματα, βεβαίως θὰ ἔπιπτον νεκροὶ ἀμφοτέρωθεν πολλοί, ὁπότε τὰ πράγματα θὰ περιεπλέκοντο λίαν δυσαρέστως ὡς εἶναι φανερόν.

Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι διηύθυνον τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος ἀργότερον, ἢ καὶ σήμερον ἀκόμη κατέχουν τὰ ὑψηλότερα ἀξιώματα ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, δὲν πιστεύω νὰ ὑπῆρχον ἐν τῇ ζωῇ πλέον.

Ἐν τοιοῦτον ἀτυχὲς καὶ οἰκτρὸν τέλος τοῦ κινή-

ματος, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ἀρχὴν ὑπὸ ἐλπίδας τόσον ἐνοιῶνους καὶ τὸ ὁποῖον θὰ εἶχεν ἓν τοιοῦτον τέλος ἀσφαλῶς εἰν συνεκρούοντο τὰ Εὐρωπαϊκὰ στρατεύματα καὶ ἔπιπτον νεκροὶ Εὐρωπαῖοι Στρατιῶται, κατεβάλομεν πᾶσαν προσπάθειαν, ἐγὼ καὶ ὁ σύζυγός μου ὡς φίλοι τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης καὶ ὡς φίλοι τῆς Εἰρήνης, νὰ ἀποτρέψωμεν. Καὶ αὐτὴ ἡ ἐν Θερίσφ Ἐπαναστατικῇ Ἐπιτροπῇ εἶχε πλήρη ἀντίληψιν τῶν συνεπειῶν μιᾶς τοιαύτης συγκρούσεως πρὸς τοὺς Στρατοὺς τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων καὶ ἐγνώριζε τὴν τύχην ἢ ὁποῖα ἐπερίμενε τοὺς Ἀρχηγούς τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὄχι μόνον ἀλλὰ καὶ ὀλοκλήρου τοῦ Χωρίου.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν, ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἀπέστειλεν ἐκ μέρους τῆς Ἐπαναστάσεως τὸν Μιχαὴλ Ἰωαννίδην πρῶτον ξυλέμπορον εἰς Χανία πρὸς ἡμᾶς, καὶ παρεκάλει νὰ ἐξασκήσωμεν ὅλην ἡμῶν τὴν ἐπιρροὴν εἰς τοὺς Προξένους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τὸν Ἀρχηγὸν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Στρατευμάτων, ὅπως διευκολύνωμεν τὴν θέσιν τῶν Ἐπαναστατῶν καὶ εἰ δυνατὸν μεταιώσωμεν τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν τὴν διὰ τῆς βίας καταστολὴν τοῦ κινήματος διὰ τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς.

Ἐνίοτε δραστήριαι γυναῖκες καὶ εὐφυεῖς, ἐπιτυγχάνουσι πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι εὐκόλον εἰς ἄνδρας ποτὲ νὰ ἐπιτύχη. Ἀπεφασίσαμεν λοιπὸν, ὅπως ἐγὼ ἢ ἰδίᾳ προσωπικῶς ἐπιληφθῶ μὲ ὅλας μου τὰς δυνάμεις τῆς ὑποθέσεως καὶ νὰ προβῶ τὸ ταχύτερον εἰς τὸ διάβημά μου.

Ἐπὶ τὸν ὅτι ἔστιν ὁ κίνδυνος νὰ μὴ τύχω οὐδεμιᾶς ἀκροάσεως ἢ ν' ἀντιμετωπίσω τὰς ψυχροτέρας διαθέσεις ἢ καὶ νὰ δεχθῶ οὐχὶ εὐχαρίστους παρατηρήσεις, ὁμῶς ἡ ληφθεῖσα ἀπόφασίς μου, νὰ προσφέρω τὰς δυνάμεις μου εἰς τοὺς ἐν ἔσχάτῃ ἀνάγκῃ εὐρεθέντας φίλους, μοῦ ἔδωσαν τὸ θάρρος καὶ μὲ ἐνίσχυσαν, ὥστε νὰ ἐπιχειρήσω καὶ νὰ μὴ διστάσω.

Εὐρισκόμεθα, οἰκογενειακῶς, ὑπὸ τὰς στενοτέρας φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Γενικοῦ Προξένου τῆς Μεγάλης Βρετανίας Χόβαρτ ὁ ὁποῖος ἦτο καὶ ὁ προϊστάμενος τότε ἐν τοῖς Προξενικοῖς Συμβουλίοις. Εἰς εὐγενέστατος τύπος εἰλικρινεστάτου χαρακτῆρος, καὶ εἰς ἄκρον φιλάνθρωπος. Ἐπίσης συνδεόμεθα πάρα πολὺ καὶ μετὰ τοῦ Γενικοῦ Προξένου τῆς Γαλλίας Μωρουάρ, ὅπως ἐπίσης καθὼς καὶ ἀνωτέρω ἀνέφερον καὶ μετὰ τοῦ Λουμπάνσκυ ἀρχηγοῦ τῶν διεθνῶν στρατευμάτων, τοῦ ὁποῖου ἡ γνώμη ἐβάρυνε πάρα πολὺ. Ἐπεσκέφθην λοιπὸν τούτους παρασκευασθεῖσα καὶ ὀπλισθεῖσα μὲ ὄλην τὴν ψυχραιμίαν καὶ ὄλην, ἃς τὸ εἶπω, τὴν πονηρίαν ἢ ὅποια εἰς μερικὰς περιπτώσεις προκειμένου νὰ σώσῃ τις, ἐπιτρέπεται. Ἀνέπτυξα ὄλην μου τὴν ρητορικὴν τέχνην καὶ διέθεσα ὅλα μου τὰ συναισθήματα ὅπως τοὺς μεταπείσω. Τοὺς ὑπέδειξα, ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι οἱ ἐν Θερίσῳ, ἀγωνίζονται διὰ τὰ ιδεώδη των, ὅτι διαπνέονται ἀπὸ τὰ ἰδανικότερα ἐλατήρια τῆς ἐλευθερίας, ὅτι ἡ ἱστορία των, ἱστορία αἰώνων μαρτυρίου, δικαιολογεῖ τὰ ἰδανικὰ αὐτῶν, τῆς ἐλευθερίας, ὅτι δὲν θὰ παρεῖχε τόσην τιμὴν εἰς τοὺς στρατοὺς τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ὀργανωμένους τόσον τε-

λείως νὰ ἐπιχειρήσωσι μίαν ἐκστρατείαν ἐναντίον μιᾶς χούφτας ἀνδρῶν μὲ ὀλίγα ὄπλα, ζητούντων τὸ δίκαιόν των καὶ ὅτι ἀντὶ ἢ ἀνωτέρα βία νὰ ὑπερισχύσῃ συντρίβουσα τοὺς ὀλίγους τούτους ἄνδρας θὰ ἦτο πολὺ προτιμώτερον καὶ πολὺ ἐκπολιτιστικώτερον ἐὰν ἤρχοντο αὐτοὶ οἱ Εὐρωπαῖοι εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς Ἄρχηγούς τῶν Ἐπαναστατῶν καὶ ἂν ἐξευρίσκετο τρόπος νὰ καθησυχάσουν οὗτοι ἐπανερχόμενοι εἰς τὰς ἐστίας των. Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θὰ ὄφειλον οἱ Εὐρωπαῖοι νὰ δεῖξωσι μίαν τοιαύτην σκληρίαν πρὸς ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι διαπνέονται ὑπὸ τῶν ἰδανικωτέρων αἰσθημάτων, χύνοντες αἷμα χριστιανικόν. Τὸ τοιοῦτον θὰ ἔδιδεν ὀπωσδήποτε, τὴν χειροτέραν ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαὸν τῆς Κρήτης εἰς βᾶρος τῶν Εὐρωπαϊῶν, οἱ ὅποιοι διὰ μυριοστήν φορὰν ἐδήλωσαν εἰς αὐτὸν, ὅτι εἶναι οἱ προστάται τῆς ἐλευθερίας καὶ ὅτι ὁ προορισμὸς αὐτῶν εἶναι μόνον νὰ ἐκπολιτίξουν.

Κατώρθωσα ἐπὶ τέλους νὰ τοὺς μεταπείσω καὶ νὰ ἐπιτύχω ὅπως μεταβάλουν ἰδέας. Ὁμολόγησαν ὅτι εἶναι πολὺ φρονιμώτερον καὶ πολιτικώτερον ὅπως ἔλθουν εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις πρὸς τοὺς Ἐπαναστατήσαντας παρὰ νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν διὰ τῆς βίας διάλυσιν αὐτῶν. Ἦσαν ὁ Χόβαρτ ὡς Γενικὸς Πρόξενος τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁ Λουμπάνσκυ ὁ Ἄρχηγὸς τοῦ Στρατοῦ τῆς κατοχῆς οἱ ὅποιοι ἔλαβον τὴν ἀπόφασιν ταύτην νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν τὸ πρῶτον πρὸς τοὺς Ἄρχηγούς τοῦ κινήματος παραιτούμενοι τῆς προηγουμένης αὐτῶν ἀποφάσεως, τῆς ἀμέσου διαλύσεως ἐντὸς 15 ἡμερῶν, ἢ ὅποια ἐλήφθη τῇ ἐπιμονῇ καὶ τοῦ Πρίγ-

κηπος Γεωργίου καὶ ἡ ὁποῖα εἶχε διακοινωθῆ πρὸς τοὺς ἐν Θερίσῳ διὰ τελεσιγράφου.

Τὴν εὐχάριστον ταύτην ἀγγελίαν, ἡ ὁποῖα τόσον μὲ ἐχαροποίησεν, ἔσπευσα νὰ διαβιβάσω ἀμέσως μέσῳ τοῦ Ἰωαννίδου πρὸς τοὺς Ἀρχηγούς τῶν ἐν Θερίσῳ.

Ἀπεφασίσθη μία συνάντησις μεταξὺ τοῦ Λουμπάνσκυ Ἀρχηγοῦ τῶν διεθνῶν στρατευμάτων, καὶ τῶν δικηγόρων Κ. Φούμη καὶ Κ. Μάνου συναρχηγῶν τῆς Ἐπαναστάσεως, εἰς Φουρνέ, κατὰ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου 1905. Τὶ διημερίφθη μεταξὺ τῶν 3 τούτων ἀνδρῶν, κατὰ τὴν συνάντησιν ταύτην, ἀνδρῶν διαπνεομένων καὶ τῶν τριῶν ὑπὸ τοῦ ἰδανικοῦ τῆς Ἐλευθερίας, δὲν γνωρίζω. Τὸ γεγονός ὅμως εἶναι, ὅτι ἔμειναν σύμφωνοι. Μία νέα συνάντησις ἀκόμη ἔλαβε χώραν εἰς Ἀγίαν Μοῆνην, εἰς Μουρνιές, μεταξὺ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου καὶ τῶν Προξένων τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων, ὅπου ἀπεφασίσθησαν οἱ ὅροι ὑπὸ τοὺς ὁποίους οἱ Ἐπαναστάται θὰ διελύοντο.

Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ὑπεσχέθησαν ἀμνηστειάν εἰς πάντας, πλὴν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς τάξεις τῆς Κρητικῆς Χωροφυλακῆς, οἱ ὁποῖοι εἶχον δώσει ὄρκον, ὅτι θέλουσιν ὑπηρετήσαι πιστῶς τὸ ὑπὸ τὸν Πρίγκηπα Καθεστῶς. Ἄπαντες οὗτοι Ἀξιοὶ καὶ Χωροφύλακες ἐπετράπη ὅπως μεταβῶσιν εἰς τὴν Παλαιὰν Ἑλλάδα. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἡ Ἐπανάστασις διελύθη, παρέδωσαν τὰ ὄπλα αὐτῶν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ ἐπανέλαβον πάλιν πάντες τὰ εἰρηνικὰ αὐτῶν ἔργα.

Πᾶσαι αὗται αἱ λεπτομέρειαι, ἅπασαι ἐκεῖναι αἱ

κρίσιμοι στιγμαὶ τὰς ὁποίας διήλθον οἱ ἐν Θερίσω δὲν ἐγένοντο γνωσταὶ εἰς τὸ κοινόν.

Ὁ Γενικὸς Πρόξενος τῆς Γαλλίας Μωρουάρ ὁ διακεκριμένος διπλωμάτης καὶ εὐγενὴς ἐκεῖνος τύπος ὁ μορφωμένος, ὅμοιον τοῦ ὁποίου σπανίως συνήνητσα εἰς τὴν ζωὴν μου, μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Ἐπαναστάσεως μοὶ εἶπεν ἐν τινι συναναστροφῇ μὲ τὴν ὠραίαν ἔκφρασίν του «Κυρία Κρύγκερ πρέπει νὰ σᾶς γνωρίσω, ὅτι καλλίτερον δικηγόρον καὶ θερμότερον ὑπερασπιστὴν, δὲν ἦτο δυνατόν οἱ ἐν Θερίσῳ νὰ εὕρωσιν οὐδὲ νὰ ἐπιθυμήσωσιν, ἀπὸ Σᾶς, εἰς τὴν δύσκολον αὐτῶν θέσιν».

Διαλυθέντος τοῦ κινήματος τοῦ Θερίσου, δὲν διελύθησαν καὶ τὰ πάθη τὰ μεταξὺ τῶν δύο κομμάτων, οὐδὲ κατεύπασεν ὁ ἀγὼν ὁ μεταξὺ αὐτῶν. Τούναντίον ταῦτα ἐπωξύνθησαν εἰς ἓνα τοιοῦτον βαθμὸν καὶ ἔφθασαν εἰς ἓν σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἐν Κρήτῃ εἶχον φθάσει. Τὸ μῖσος καὶ τὰ πολιτικὰ πάθη εἰσεχώρησαν ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν οἰκογενειῶν. Κατήντησεν ὁ πατὴρ ν' ἀποστρέφεται τὰ τέκνα αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα νὰ μισῶσι τοὺς γονεῖς αὐτῶν ἕνεκεν τῆς διαφορᾶς τῶν πολιτικῶν φρονημάτων τὰ ὁποῖα τοὺς ἐχώριζον. Ἡ εἰς ἄκρον ἀνώμαλος αὕτη κατάστασις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ μακρόν, ἀκόμη δὲ καὶ σήμερον ὑφίσταται ἂν καὶ ὄχι εἰς τὴν ἰδίαν ἔντασιν.

Αἱ συνέπειαι μιᾶς τοιαύτης ἐκτραγχύνσεως τῶν παθῶν ἐξημίωσαν μέγਾਲως τὴν χώραν ὡς εἶναι ἐπόμενον. Ὁ Πρίγκηψ Γεώργιος ὑπεχρεώθη ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ὅπως ὑποβάλλῃ τὴν παραίτησίν του, τοῦτο

συνέβη κατ' Αύγουστον τοῦ, 1906 ἀντικατεστάθη δὲ ὑπὸ ἄλλου Ἑλλήνου,

Τοὺς ἰδιαιτέρους λόγους οἱ ὁποῖοι ἐξηνάγκασαν τὰς Μ. Δυνάμεις νὰ προβῶσιν εἰς τὸ διάβημα τοῦτο, δὲν θ' ἀναφέρω ἐνταῦθα. Θὰ εἶπω μόνον, ὅτι ἡ ἀναχώρησις τοῦ Πρίγκηπος ἐγένετο ὑπὸ τραγικᾶς συνθήκας. Οὗτος ὄφειλε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Νῆσον κατὰ τὴν 9ην ὥραν τῆς ἑσπέρας μὲ τὸν μᾶλλον μυστικὸν τρόπον, ἐκ τῆς ὀπισθεν τοῦ Πριγκηπικοῦ Ἀνακτόρου θέσεως «Νταμπακαριά» Βυρσοδεψεία. Ἐξῶθι τῶν βράχων εἰς τὸ πέλαγος ἐπερίμενε πολεμικὸν Ἑλληνικὸν πλοῖον ἵνα τὸν παραλάβῃ.

Εἰς τὸν Γάλλον Συνταγματάρχην Λουμπάνσκυ ἀνετέθη ἡ λίαν δυσάρεστος αὕτη ἐκτέλεσις τῆς ἀποφάσεως τῶν Μ. Δυνάμεων.

Ὁ Συνταγματάρχης Λουμπάνσκυ μετέβη εἰς τὸ Ἀνάκτορον καὶ ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κρήτην. Μὲ τὸ ὥρολόγιον εἰς τὰς χεῖρας ἔδωσεν εἰς αὐτὸν μόνον 10 λεπτῶν καιρὸν. Ἦτο ἀνάγκη νὰ σπεύσῃ, διότι οἱ ἐν Μαλλάξῃ ἀντεπαναστάται ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν Μ. Κούνδουρον εἶχον κατέλθει εἰς Χαλέπαν, ἄρκετοὶ τὸν ἀριθμὸν ὀπλισμένοι, ζητοῦντες νὰ παρεμποδίσωσι καὶ διὰ τῶν ὄπλων τῶν τὴν ἐκ τῆς Νήσου ἀναχώρησιν τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου.

Ὁ Πρίγκηψ ὑπεχρεώθη νὰ ὑποκύψῃ. Ὅταν ἀνήρχετο ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολεμικοῦ ἔχαιρετίσθη διὰ κανονιοβολισμῶν καὶ τοῦτο ὅπως πειράξῃ τοὺς ἔξωθεν παρακολουθοῦντας Εὐρωπαίους, φαίνεται, Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος γνωρίζει τοὺς Ναυτικούς

Κανονισμούς, γνωρίζει, ὅτι ἀπαγορεύεται αὐστηρῶς ὁ διὰ κανονιοβολισμῶν χαιρετισμὸς μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἀκόμη καὶ ἂν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἰαπωνίας ἢ τῆς Κίνας ἀνέρχεται καὶ ἐπισκέπτεται τὸ πλοῖον.

Μετὰ τὴν ἐκ Κρήτης ἀναχώρησιν τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου, ἡ Κρήτη εἶχε τὴν εὐτυχίαν νὰ ἴδῃ Διοικητὰς ἱκανοτάτους καὶ ἐμπορουμένους ὑπὸ τῶν μᾶλλον φιλελευθέρων ἀρχῶν. Ἐν πρώτοις τὸν πεπειραμένον διπλωμάτην Ἄλ. Ζαΐμην ὕστερον τὸν σεβασμιον Στέφ. Δραγούμην τοῦ ὁποίου ὁ πρεσβύτερος υἱὸς ἔνεκεν πολιτικῶν λόγων εὔρεν οἰκτρότατον θάνατον ἐν καιρῷ νυκτὸς ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ, ἐν Ἀθήναις.

Ἡ Διοίκησις τοῦ Δραγούμη ἐσημείωσεν ἐποχὴν οἰκονομίας μεγάλης ἐν Κρήτῃ.

Ἀργότερον τὸν Ροῦφον Κανακάρην, ὁ ὁποῖος ἔχρημάτισε μετὰ ταῦτα καὶ Ὑπουργὸς, καὶ ὁ ὁποῖος κατήγετο ἐκ μιᾶς μεγάλης καὶ ἱστορικῆς οἰκογενείας ἐκ Πελοποννήσου.

Ὁ Ροῦφος διέμεινεν ἐνταῦθα μετὰ τῆς Κυρίας του μερικὰ ἔτη. Ἡ οἰκία αὐτῶν ἦτο ἀνοικτὴ πάντοτε εἰς ὅλας τὰς οἰκογενείας τῶν πλέον ἀνεπτυγμένων τάξεων, τὰς ὁποίας ἡ Κα Ρούφου μετὰ τῆς μεγαλυτέρας εὐγενείας καὶ φιλοφροσύνης ὑπεδέχεται. Πολλάκις καὶ ἡμεῖς διήλθομεν λίαν εὐχαρίστους ὥρας εἰς τὰς συναστροφὰς ταύτας ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς τόσον φιλόφρονος καὶ τόσον μορφωμένης οἰκογενείας Ρούφου, δι' ὃ αἰσθανόμεθα τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εἴμεθα πρὸς αὐτὴν λίαν εὐγνώμονες. Ἀλλὰ καὶ ἡ Κρήτη δύναται νὰ εἶναι εὐγνώμων πρὸς τὸν Διοικητὴν Ροῦφον, διότι ἐπὶ τῆς διοικη-

σεως αὐτοῦ, πλεῖσται ὄσαι ὁδοὶ κατεσκευάσθησαν καὶ πλεῖστα δημόσια ἄλλα ἔργα ἐξετελέσθησαν. Μεταξὺ τῶν ἄλλων π. χ. ἡ ὠραία καὶ εὐρεῖα ὁδὸς Χανίων-Χαλέπας μετὰ τῆς ὠραίας γεφύρας τῆς Χαλέπας. Ἐν Ρεθύμνῃ δὲ ἡ ὠραία καὶ εὐρύχωρος παραλία παρὰ τὸν λιμένα καὶ τόσα ἄλλα.

Καὶ μετὰ τὴν ἐκ Κρήτης ἀναχώρησιν τοῦ Πρίγκηπος εὕρομεν εὐκαιρίαν νὰ προσφέρωμεν τὰς ὑπηρεσίας μας πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Νήσου ἀμφοτέρων τῶν μεριδίων.

Ἡ ἀναχώρησις τοῦ Πρίγκηπος καὶ ἡ ἐκκραγεῖσα ἀντεπανάστασις ἐξηρέθησε τὰ πνεύματα εἰς ἄκρον. Οἱ παραμείναντες πιστοὶ εἰς τὸν Πρίγκηπα, πρὸ πάντων οἱ ἐν τοῖς Χωρίοις, ἐξεδήλουν τὴν ἀποστροφὴν αὐτῶν καὶ τὸ μῖσος ἐναντίον τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου. Ἡπειλεῖτο μία ἀντεκδίκησις κατ' αὐτοῦ. Ὑπεχρεώθη οὗτος νὰ παραλαμβάνῃ συνοδειάν ἀνθρώπων ὀπλισμένων διὰ ρεβόλβερ εἰς τὰς ὁδοὺς ἄλλα καὶ κατ' οἶκον.

Ἡμεῖς τότε ἐκατοικῶμεν ἐν τῇ οἰκίᾳ του ἀκόμη. Ἐγὼ ἀρέσκομαι ἀνεκαθεν εἰς τὴν πολιτικὴν. Κατάγομαι ἀπὸ μίαν οἰκογένειαν τῆς Νοτίου Γαλλίας πολιτικῶν καὶ ὡς φαίνεται φέρω εἰς τὸ αἷμα μου ἐκ νεότητός μου, τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μοὶ δίδωσι τὴν κλίσιν ταύτην.

Πολὺ συχνὰ ὠμιλήσαμεν μετὰ τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο εἰς τὴν οἰκίαν του, περὶ τῶν πολιτικῶν γεγονότων τῆς Κρήτης καθὼς καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος.

Μίαν ἡμέραν μοὶ εἶπεν εἰς ἐκ τοῦ κύκλου ἐκείνου

ὁ ὁποῖος ἦτο σπουδαιότατον πρόσωπον, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν θ' ἀναφέρω: «Κυρία Κρύγερ ἐδιώξαμεν τὸ λυκάκι καὶ τώρα πρέπει νὰ καταστρέψωμεν καὶ τὴν λυκοφωλιά».

Εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον, νὰ σκεφθῆ τις, σήμερον, ὕστερον ἀπὸ τόσα ἔτη, τὰ ὁποῖα διέρρευσαν, ὕστερον ἀπὸ τόσα γεγονότα τὰ ὁποῖα ἔλαβον χώραν ἐν Ἑλλάδι, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐλέχθη τότε εἰς ἓνα στενὸν κύκλον πολιτικῶν, ὡς πόθος ἢ εὐχὴ ἐπραγματοποιήθη, καὶ πῶς ἡ τότε ἀντιπολίτευσις, εἰργάζετο ἐπὶ σχεδίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκτέλεσις ἀπήτησεν ἐν τέσον μακρὸν διάστημα χρόνου.

Ἦδη ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὅτι εἰς τὰς Ἐπαναστάσεις ἐκεῖνοι ὅσοι ἀκολουθοῦν τοὺς ἐπὶ κεφαλῆς ἄγονται ὑπὸ ὕλικῶν συμφερόντων καὶ ὅμως ὑπάρχει εἰς τοῦτο καὶ ἑξαίρεσις. Ὑπῆρχον καὶ ὀλίγοι τότε ἐνταῦθα οἱ ὁποῖοι ἠκολούθησαν τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀρχηγοῦ καὶ ὑπεστήριξαν τὸ κίνημα ἀπὸ καθαρὰν ἰδεολογίαν. Μεταξὺ τούτων τῶν ὀλίγων ἦσαν καὶ οἱ ἐκ τῆς γνωστῆς ἐντιμοτάτης καὶ πατριωτικῆς οἰκογενείας, ἀδελφοὶ Παπαδάκη.

Ἐπειδὴ ἡ οἰκογένεια αὕτη ἔπεξεν ρόλον τινὰ κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν ἐκείνην περίοδον τοῦ Θερίσου καὶ ἐπειδὴ ἀφῆκεν ἐν ὑπόδειγμα μεταξὺ τοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου τῶν Χανίων, σπάνιον ἰκανότητος, ἀξιοπρεπειας, εἰλικρινείας καὶ ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος, δὲν δύναμαι παρὰ ν' ἀναφέρω τινὰ περὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης. Ὁ πρεσβύτερος ἐκ τῶν ἑξ ἀδελφῶν Ἀντώνιος Παπαδάκης διηύθυνε ἐπὶ ἰκανὰ ἔτη ἐν τελειότατον βα-

φείον ἐν Χανίοις παρὰ τὴν θέσιν Καλὲ-Καπισί. Εἶναι ὁ πρῶτος ἐν Χανίοις, ὁ ὁποῖος εἰργάσθη μὲ εἰδικὰ μηχανήματα τὰ ὁποῖα εἰσήγαγεν ἐκ Γερμανίας καὶ εἰδικῶς τὸ μηχανήμα τῆς ταχείας στεγνώσεως τῶν χρωματιζομένων ὑφασμάτων, ὑποβοηθούμενος πάντοτε ὑπὸ εἰδικῶν δελτίων ἐκδιδομένων ἐν Εὐρώπῃ καὶ τὰ ὁποῖα πάντα τοῦ ἐπρομήθευεν ὁ σύζυγός μου. Ἀπὸ τοῦ 1889 εἶχεν εἰσάγει οὗτος νέας χρωστικὰς ὕλας ὅπως π. χ. Γερμανικὰ χρώματα ἀνιλίνης, ἀρίστης ποιότητος, κόκκινο χρώμα ἀλιτσερίνης ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ τεχνικὸν λουλάκι τοῦ ὁποίου σήμερον γίνεται γενικῶς χρῆσις.

Πολλοὶ ἄλλοι βαφεῖς τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων ἐμμίμησαν αὐτὸν ἢ καὶ κατέφευγον εἰς τοῦτον καὶ ἐλάμβανον ὁδηγίας, ὅταν ἤθελον εὖρει δυσκολίας ἐν τῇ τέχνῃ των.

Δυστυχῶς ὁ Ἀντώνιος Παπαδάκης ἀπέθανε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐκ βαρείας τινὸς νόσου, λίαν προόρως διὰ τὴν οἰκογενεῖάν του καὶ τοὺς φίλους του. Εἷς ἐκ τῶν νεωτέρων ἀδελφῶν Ἐμμανουὴλ ἐφονεύθη κατὰ τὴν σφαγὴν τῶν Χανίων περὶ ἧς ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω, διατρυθεὶς ὑπὸ Τουρκικῶν σφαιρῶν κατὰ τὸν μᾶλλον τραγικὸν τρόπον.

Ἡ οἰκία τῆς οἰκογενεῖας Παπαδάκη εὕρισκετο ἐν τῇ ὁδῷ Στιβανάδικα ἔναντι τοῦ Φρουρίου. Ὄταν ἤρχισαν οἱ πυροβολισμοὶ ἐν τῇ πόλει ὁ ἀτυχὴς νέος ἐξῆλθε τῆς οἰκίας εἰς τὸν ἐξώστην ἵνα ἴδῃ τί συμβαίνει. Οἱ Τούρκοι στρατιῶται ἔναντι ἐκ τοῦ Φρουρίου «Ντάμπιας» ἐνεδρέουντες ἠγοῖξαν πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ. Τρεῖς σφαῖραι τὸν ἐπέτυχον ἐξ ὧν ἡ μία διεπέρασε τὴν καρ-

δίαν τοῦ ἀτυχοῦς νέου. Ἦδυνήθη νὰ κάμη ὀλίγα βήματα οὗτος πρὸς τὸ δωμάτιον καὶ ἔπειτα ἔπεσε νεκρὸς.

Γενομένης τῆς σφαγῆς τῶν Χανίων τὸ βαφεῖον τοῦ Ἀντωνίου Παπαδάκη κατεστράφη, διαρπαγὲν ὀλοτελῶς. Ἐκτοτε, οὗτος ἐπελθούσης τῆς Εἰρήνης, δὲν ἠθέλησε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ τόσον ἐπίπονον τοῦτο ἐπάγγελμα, ἀλλ' ἀπεφάσισε νὰ ἰδρῦσῃ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Νικολάου ἐμπορικὸν κατάστημα εἰδῶν βαφικῆς ἀλλὰ καὶ παντὸς εἶδους ὑλικῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἀδελφοὶ Παπαδάκη».

Ἡ ἰδέα αὕτη ἦτο πάρα πολὺ ἐπιτυχής. Αἱ περιστάσεις ἐβοήθησαν μεγάλως, καὶ ἡ ἐπιχειρήσις εὐδοκίμησεν, ὅμως τὸ σύστημα τὸ ὁποῖον ἠκολούθησαν οἱ ἀδελφοὶ οὗτοι συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν. Τὰ ἐμπορεύματά των ἦσαν πάντοτε ἀρίστης ποιότητος ὡς καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ ἄκρα ἐντιμότης καὶ ἡ μεγίστη δυνατὴ εὐθύνειά των. Εἶναι οἱ πρῶτοι οἱ ὁποῖοι εἰσήγαγον ἐν τῇ πόλει τὸ ὠρισμένον τῆς τιμῆς. Πλὴν τούτου ἐπώλουν πάντοτε τοῖς μετρητοῖς, ἀλλὰ καὶ ἠγόραζον πάντοτε καθ' ὅμοιον τρόπον. Ὑπὸ τοιοῦτον σύστημα τὸ ὁποῖον ἐτήρησαν ἀπαρεγκλίτως ἐπετέλεσαν μεγίστας προόδους.

Ἐν τῇ πόλει, ἐν τοῖς περιχώροις ἀκόμη καὶ ἐν ὀλοκλήρῳ τῇ Νήσῳ κατέστη γνωστὴ πλέον ἡ ἐντιμότης καὶ ἡ εἰλικρίνεια καὶ ἡ σταθερότης τῶν ἀδελφῶν Παπαδάκη.

Αἱ ἐργασίαι αὐτῶν ἐπεκτείνοντο ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος καὶ ἡ πελατεία αὐτῶν ἠῤῥξανε διαρκῶς. Ἐκ τοῦ μικροῦ κατ' ἀρχὰς καταστήματος αὐτῶν μετεφέρθη-

σαν εις ἓν μέγαλον κατάστημα τὸ ὁποῖον ἠγόρασαν καὶ ὅπου καὶ σήμερον εὐρίσκονται.

Οἱ ἀδελφοὶ Παπαδάκη, εἶναι οἱ πρῶτοι οἱ ὁποῖοι ἐδίδαξαν ἐν Κρήτῃ τὴν κατ' οἶκον παρασκευὴν τοῦ σάπωνος. Εἰσήγαγον ἐξ Εὐρώπης τὸ χρησιμοποιούμενον Κάλιον καὶ ἔδειξαν εἰς τοὺς Χωρικοὺς πῶς νὰ παρασκευάζωσι σάπωνα ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ ἐλαίου (κατσιγάρων).

Οἱ εὐφυεῖς Κρήτες Χωρικοὶ ἐπωφελήθησαν ἀμέσως τῆς εὐκαιρίας καὶ ἐπεδόθησαν ἐν τῷ ἄμα εἰς τὸ ἔργον, χωρὶς νὰ χάσωσι καιρὸν καὶ σήμερον, ἢ παρασκευὴ αὕτη ἐπεξετάθη ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ Δυτικοῦ Νομοῦ τῆς Νήσου, τοῦλάχιστον καθ' ὅσον γνωρίζω, οὕτως ὥστε εἰς τὰ περισσότερα Χωρία τοῦ Νομοῦ τούτου βλέπειτις σάπωνα σχετικῶς καλὸν χρησιμοποιούμενον διὰ πλύσεις κ.λ.π. προερχόμενον ἐκ τῆς οἰκιακῆς ταύτης βιομηχανίας.

Ἄλλοτε τὰ ἐκ τῶν ἐλαίων ὑπολείμματα (οἱ κατσιγάροι λεγόμενοι) ἐχύνοντο ὡς ἄχρηστοι ἢ ἐπωλοῦντο εἰς εὐτελεστάτην τιμὴν ἢ ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς ἐπάλειψιν τῶν ταρατσῶν, ἵνα ἐμποδίζωσι ὡς ἐκ τῆς λιπαρότητός των, τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν, ὅπως εἰσδύωσιν ἐντὸς τῶν οἰκιῶν. Σήμερον ὁμως διατίθενται κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ κατσιγάροι οὗτοι εἰς τὴν παρασκευὴν τοῦ σάπωνος τὴν ὁποίαν ἐδίδαξαν, ὅπως εἶπομεν εἰς τοὺς Χωρικοὺς οἱ ἀδελφοὶ Παπαδάκη. Φαίνεται μοι δὲ ὅτι εἰς οὐδὲν ἄλλο μέρος τῆς Ἑλλάδος ἐλαιοπαραγωγὸν ἐγνώρισαν ν' ἀναπτύξουν μίαν τόσον χρήσιμον οἰκιακὴν βιομηχανίαν.

Ὁ δεύτερος ἀδελφὸς Κων)νος εἰς διακεκριμένους καὶ μὲ τάλαντον μαθηματικὸς ἐχρημάτισε καθηγητὴς ἐν τῷ Γυμνασίῳ Χανίων, ἔπειτα διευθυντὴς τοῦ Λυκείου Περδικάρη ἐν Ἑρακλείῳ τοῦ ὁποίου ἔλαβε καὶ ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα, ἀργότερον ὡς Ἐπιθεωρητὴς τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, νῦν δὲ διατελεῖ καθηγητὴς εἰς τὸ Ἀγγλοαμερικανικὸν Λύκειον ἐν Ἀθήναις.

Εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἤχθη ἅμα ὡς κατηγορήθη ἢ θέσις τὴν ὁποίαν κατεῖχε πρὶν ὡς Ἐπιθεωρητὴς, ὑπὸ τοῦ Δικτάτορος Παγκάλου, ἕνεκεν πολιτικῶν λόγων. Ὁ τρίτος ἀδελφὸς εἶναι ἐγκατεστημένος ὡς ἔμπορος λιάν εὐδοκίμως εἰς Ἑράκλειον. Οἱ ἀδελφοὶ Παπαδάκη δὲν προσέφερον ὑπηρεσίαν μόνον εἰς τὸν τόπον μετερχόμενοι τὸ ἐμπόριον μὲ τόσην ἐπιτυχίαν, ἀλλὰ ἔλαβον μέρος ἐνεργὸν καὶ κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Νήσου.

Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1896 εἶχον ἐγκαταστήσει οἱ ἀδελφοὶ Παπαδάκη, κυρίως ὁ Καθηγητὴς Κωστῆς ἐν Μαλλάξῃ ἡλιογράφον διὰ τοῦ ὁποίου συνεννοοῦντο οἱ Ἐπαναστάται πρὸς τοὺς ἐν Χανίοις ἐκ τοῦ Κωδονοστασίου τῆς Τριμάρτυρος, ἐν καιρῷ ἡμέρας μέσῳ κατόπτρων ἐν καιρῷ δὲ νυκτὸς διὰ πυρῶν, προσενεγκόντες οὕτως ὑψίστας ὑπηρεσίας.

Ἐκκραγέντος τοῦ κινήματος τοῦ Θερίσου, οἱ ἀδελφοὶ οὗτοι παρέμειναν πιστοὶ εἰς τὸν φίλον αὐτῶν Ἐλευθέριον Βενιζέλον καὶ ἠκολούθησαν αὐτὸν εἰς τὰ Ὅρη καὶ συνεμερίσθησαν τὴν τύχην του, ὁ Ἀντώνιος καὶ Νικόλαος.

Οἱ ἀδελφοὶ Παπαδάκη ἀνέλαβον τὴν διεύθυνσιν

καὶ διεκπεραίωσιν τῆς ἀλληλογραφίας ὅπως καὶ τὸ Ταμείον τῆς Ἐπαναστάσεως. Τόση ἦτο ἡ ἐμπιστοσύνη πάντων ἀπεριόριστος πρὸς τοὺς ἐντίμους τούτους ἀδελφοὺς. Τὰ γραμματόσημα τῆς Ἐπαναστάσεως τὰ ὅποια αὕτη ἐξετύπωσε παρίστων, τὰ μὲν μικροτέρας ἀξίας γυναῖκα δεδεμένην δι' ἀλύσσεων (παρίστα τὴν Κρήτην ἐν δουλείᾳ ἀκόμη) τὰ δὲ μεγαλυτέρας, ἔφερον τὴν μορφὴν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ πρώτου.

Ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς συνεργασίας τῶν ἀδελφῶν τούτων μετὰ τοῦ συζύγου μου, ἀνεπτύχθη μία μεγάλη συμπάθεια μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἐπηκολούθησεν ὕστερον μία θερμὴ φιλία ἡ ὅποια ἀπὸ τοῦ ἔτους 1890 ἐξακολουθεῖ ἀκόμη καὶ σήμερον ἡ ἰδίᾳ ἀμείωτος.

Ἐν τέλει ἐπιθυμῶ ν' ἀναφέρω καὶ τὸν ἐξ Ἀποκορώνου παλαιὸν πολιτικὸν καὶ δημοσιογράφον Ἰωάννην Παπαδάκην ὁ ὅποιος πρῶτος ἐξέδωσεν ἐφημερίδα ἐν Χανίοις.

Οὗτος διετέλεσε κατ' ἀρχὰς καθηγητὴς ἐν Χανίοις ἔπειτα δὲ ἀνεμίχθη εἰς τὴν πολιτικὴν ἐκδῶσας καὶ τὴν ἐφημερίδα του «Λευκὰ Ὕσθη» διὰ τῆς ὁποίας οὗτος κατεπολέμησε τὰς ὑπερβασίας τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως καὶ ἀργότερον τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου τοὺς ἐτσιθελισμοὺς. Ὁ σύζυγός μου συνετέλεσε πάρα πολὺ εἰς τοῦτο, διότι τοῦ ἐπρομήθευσεν ἓν πιεστήριον ἐκ Γερμανίας, νεώτατον διὰ τοῦ ὁποίου ἠδυνήθη νὰ μεγεθύνῃ τὸ σχῆμα τῆς ἐφημερίδος καὶ νὰ βελτιώσῃ τὴν ἐμφάνισιν αὐτῆς. Πλὴν τούτου εἰσήγαγε πρῶτος ὁ σύζυγός μου, ἐν Κρήτῃ, τὸ σύστημα τῶν διαφημίσεων προμηθευθεὶς ἐκ Γερμανίας διάφορα Κλισὲ διὰ τῶν

ὁποίων ὑπέδειξε τὸν τρόπον τῶν διαφημίσεων τῶν διαφόρων εἰδῶν, προσενεγκῶν ὑπηρεσίας ἐν τῷ ἐμπορίῳ. Μέγα μέρος τῆς ἀξίας τοῦ πιεστηρίου ἐδώρησεν εἰς τὸν δημοσιογράφον τοῦτον, ὁ σύζυγός μου, ἵνα τὸν ὑποστηρίξῃ εἰς τὸ Πατριωτικὸν ἔργον του.

Ὁ Ἰωάννης Παπαδάκης λάτρης τῆς Ἐλευθερίας, ἅμα τῇ ἐκκρήξει τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Θερίσου ἐγκατέλειψε τὴν πόλιν τῶν Χανίων καὶ εἰλθεν εἰς Θέρισον ὅπου ἐνεκατέστησε τυπογραφεῖον καὶ ἐξέδωσε μία μικρὰν ἡμερίδα «Τὸ Θέρισον» ἵνα προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν Ἐπανάστασιν, μεταφέρας ἐκεῖ μικρὸν πιεστήριον. Ἀργότερον παρεπονέθη πρὸς ἐμέ, ὅτι δὲν ἀνεγνωρίζοντο αἱ ἐκδουλεύσεις αὐτοῦ καὶ αἱ θυσίαι διὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Θερίσου καὶ ὅτι ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος δὲν ἐνεθυμεῖτο, ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν ἐν Κρήτῃ, τὰς ὑπηρεσίας του.

Μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου, ἐπικολούθησαν ἐν Κρήτῃ ἔτη τινὰ εἰρηνικὰ καὶ εὐτυχῆ. Ἡ οἰκονομικὴ κινήσις ἐνισχύθη ἀπὸ μερικὰς ἐκτάκτους ἐσοδείας καὶ ἐκ τοῦ εὐτυχοῦς γεγονότος, ὅτι ἀπαντὰ τὰ προϊόντα τῶν ἐσοδειῶν τούτων, διετέθησαν, μὲ λίαν συμφερούσας τιμὰς εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Εὐρώπης. Ἡ Κρήτη εἶχε τότε ἴδιον νόμισμα ἀξίας εἰς χρυσὸν, ἰδίαν Τράπεζαν, Τράπεζαν Κρήτης καὶ ἐπὶ πλέον δὲν εἶχε χρέη. Αἱ τέσσαρες Μ. Δυνάμεις εἶχον δανείσει τὴν Κρήτην τότε τέσσαρα ἑκατομ. χρυσᾶ φράγκα τὰ ὁποῖα, ἔπειτα, ἐὰν δὲν ἀπατῶμαι, τὰ ἀφῆκαν εἰς αὐτὴν δωρήσαντες τὸ ποσὸν τοῦτο. Οἱ φόροι ἦσαν ἐλάχιστοι, τὰ δὲ τελω-

νειακά τέλη 8 ο)ο ἐπὶ τῆς ἀξίας. Ἀπόδειξις τῆς εὐημερίας τῆς Νήσου καὶ τῆς ἀνθηρᾶς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν οἰκονομικῶν αὐτῆς εἶναι, ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ λίρα εἶχεν ἀξίαν τότε δραχ. 24, ἐνῶ σήμερον ὕστερον ἀπὸ 15 ἔτη μετὰ τὸν μεγάλον πόλεμον, ὡς εἶναι γνωστὸν ἡ ἀξία αὐτῆς ἀνῆλθεν εἰς 375 δραχ. Ὑπὸ μίαν τοιαύτην λίαν εὐχάριστον οἰκονομικὴν θέσιν τῆς Νήσου, ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα, ἡ λίαν ὀρθὴ εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, νὰ μὴ ἐπισπευθῇ ἡ μετὰ τῆς Ἑλλάδος Ἑνωσις τῆς Κρήτης ἀλλὰ νὰ καθυστερήσῃ αὕτη τοῦλάχιστον ἐπὶ 10 ἔτη, ἕως ὅτου ἀναλάβῃ ἡ Νῆσος ἐκ τῆς μακροχρονίου Τουρκικῆς κακοδιοικήσεως καὶ τῆς ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐπαναστάσεων καχεξίας.

Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, δὲν ἐφέροντο καὶ δυσηρεστημένοι ἐκ μιᾶς τοιαύτης ἀναβολῆς τῆς τελικῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Κρήτης, καὶ δὲν ἀντέδρασαν οὐδαμῶς εἰς τοῦτο, ὅμως ἡ πλειοψηφία τῆς Νήσου ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἀντωνίου Μιχελιουδάκη ἐξ Ἡρακλείου, ἀντέδρασεν, ἀπαιτήσασα τὴν ταχεῖαν ἔνωσιν, ἡ ὁποία δὲν ἐπέπρωτο καὶ πολὺ νὰ καθυστερήσῃ.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου συνέπεσε νὰ συστηθῇ καὶ ἡ ἴδρυσις τοῦ διεθνοῦς συνδέσμου πρὸς προστασίαν τῶν Ἑλλήνων σπογγαλιέων ἐν τῇ Μεσογείῳ. Ὁ σύζυγός μου, ἴδρυσεν τὸν σύνδεσμον τοῦτον μετὰ τοῦ γνωστοῦ Ρωσσογερμανοῦ Φιλανθρωποῦ Καρόλου Φλέγελ καθηγητοῦ τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν ἐν Πετροπόλει. Ὀλίγον, πρότερον, εἶχε προσπαθήσει, ἀφιερῶθεις ὅλως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, πλὴν μόνος καὶ ἄνευ τῶν ὑλικῶν μέσων δὲν ἠδυνήθη

νά ἔλθῃ εἰς τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα. Οἱ δυστυχεῖς Ἕλληνες σπογγαλιεῖς ἐκέρδιζον τὸ ἄρτον αὐτῶν μοχθοῦντες καὶ κινδυνεύοντες εἰς ἄκρον τὴν ζωὴν αὐτῶν. Οὗτοι κατήγοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν μικρῶν Ἑλληνικῶν Νήσων παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας οἷαι εἶναι Κάλυμνος, Κῶς Κίζυκος, Σύμη κ. λ. π. καὶ ἐβασανίζοντο πλεόν τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν ἐκ τῆς κακῆς χρήσεως τῶν μηχανημάτων αὐτῶν, τῆς κατεδύσεως. Οἱ ιδιοκτῆται τῶν μηχανῶν τούτων κατεχρῶντο, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοὺς δύτας οἱ ὁποῖοι μετ' ὀλίγον καθίσταντο ἄχρηστοι παραλύοντες ἢ καὶ μένοντες νεκροὶ ἐξ ἀσφυξίας κατὰ τὸν μᾶλλον τραγικὸν τρόπον.

Δὲν ὑπῆρχεν οὐδεὶς νόμος νὰ προστατεύῃ τοὺς ἀτυχεῖς τούτους ἐργάτας οἱ ὁποῖοι ἠεργάζοντο οὕτως σκληρῶς καὶ ὑπὸ τόσον δραματικὰς συνθήκας.

Ὁ καθηγητὴς Φλέγκελ δεινὸς φιλόλογος εἰργάσθη πρὸς βελτίωσιν τῆς τύχης τῶν δυστυχῶν τούτων ἀνθρώπων μετὰ τόσου ζήλου, μετὰ τόσης ἀφοσιώσεως, ἐπὶ μακρὰ ἔτη, εἰς τὰς χώρας αἱ ὁποῖαι ἐνδιαφέροντο εἰς τοῦτο, διὰ λόγων, δι' ἄρθρων εἰς τὰς ἐφημερίδας, διὰ δελτίων, ζητῶν νὰ ἐπισπάσῃ τὴν προσοχὴν καὶ νὰ γεννήσῃ τὴν συμπάθειαν εἰς τὰς ψυχὰς ἐκείνων ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ὁποίων ἐλάμβανον χώραν τοιαῦτα ἀπάνθρωπα δυστυχήματα.

Ὁ σύζυγός μου ἐπέτυχε τὴν ἴδρυσιν τοῦ διεθνοῦς συνδέσμου πρὸς προστασίαν τῶν σπογγαλιέων ἐν τῇ Μεσογείῳ. Ἐγὼ ἡ ἰδία ἀνέλαβον ὡς Πρόεδρος τὸν σύνδεσμον τοῦτον, ὁ δὲ Φλέγκελ ὡς γενικὸς Γραμματεὺς. Ἐκ τῆς Κρήτης ἐπεξετάθη ὁ σύνδεσμος εἰς τὴν Παλαι-

ἀν Ἑλλάδα ἔπειτα εἰς ὅλας τὰς χώρας μέχρι τῆς Ἀμερικῆς. Ἐξ ὄλων τῶν χωρῶν ἐνεγράφησαν μέλη τὰ ὁποῖα τακτικῶς ἀπέστελλον τὰς συνδρομὰς των πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ συνδέσμου.

Ἡ Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος Ὀλγα καθὼς καὶ ὁ Πρίγκιψ τοῦ Μονακὸ ἀνέλαβον τὴν προστασίαν τοῦ συνδέσμου μας, τιμῆς ἕνεκεν. Πλεῖστοι πολιτικοὶ καὶ λόγιοι ὄλων τῶν χωρῶν ὑπεστήριξαν διὰ τῆς γραφίδος των τὸ φιλάνθρωπον ἔργον μας. Διπλωμάται καὶ ἔμποροι πάσης χώρας ἤρχισαν νὰ ἐνδιαφέρονται ζωηρῶς εἰς τὰς φιλανθρωπικὰς μας προσπαθείας.

Ὁ Ἕλλην συγγραφεὺς καὶ ποιητὴς Τανάγρας, συνέγραψε ἓν ἐξαιρετον βιβλίον «Τὸ δράμα εἰς τὸ βάθος τῆς θαλάσσης» διὰ τοῦ ὁποίου ἐξέθετεν μὲ τὸν δραματικώτερον τρόπον τὰ παθήματα τῶν σπογγαλιέων καὶ τὸ ὁποῖον τόσον συνεκίνησεν.

Ὁ σύνδεσμος ἠδυνήθη μέσῳ βιβλίων, ἄρθρων εἰς Ἐφημερίδας, δελτίων, εἰς τὴν Ρωσικὴν γλῶσσαν, Γερμανικὴν, Γαλλικὴν, Ἰταλικὴν, Ἀγγλικὴν καὶ Ἑλληνικὴν νὰ ἐπισπάσῃ τὴν προσοχὴν τῶν Νομοθετικῶν σωμάτων, ἔλων τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς σπογγαλιείας. Εἰς τὰς ἀμέσως ἐνδιαφερομένας χώρας, ὅπως εἶναι ἡ Τουρκία, Ἰταλία, Αἴγυπτος, Γαλλία, ἡ Ἀνατολικὴ Αὐστρία ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Κρήτη ἐψηφίσθησαν προστατευτικαὶ τινες διατάξεις.

Ἡ νέα Κρητικὴ Πολιτεία τότε, εἰς χεῖρας ἰκανῶν καὶ προοδευτικῶν ἀνδρῶν, ὑπεστήριξεν ἐκθύμως τὰς προσπαθείας τοῦ Συνδέσμου, ἐπιτρέψασα πλὴν τῶν ἄλλων εὐκολιῶν τὰς ὁποίας μᾶς παρέσχον, καὶ τὴν δω-

ρεὰν ἐκτύπωσιν εἰς τὸ Τυπογραφεῖον τῆς Κυβερνήσεως διαφόρων ἄρθρων, δελτίων, βιβλιαρίων, στατιστικῶν κ. λ. ἀφορώντων τὴν σπογγαλιεῖαν. Μᾶς παρεχώρησεν ἐπίσης καὶ οἶκημα δωρεὰν, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησαμεν ὡς ἄσυλον διὰ τοὺς σπογγαλιεῖς οἱ ὁποῖοι συχνὰ, εἴτε ὡς ἀσθενεῖς εἴτε ὡς παράλυτοι, μετεφέροντο ἐκεῖ, ἵνα τύχωσι νοσηλείας, ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς Βορείου Ἀφρικῆς.

Ἡ σύμπτηξις τοῦ συνδέσμου πρὸς προστασίαν τῶν σπογγαλιέων, ὁ ὁποῖος ἐπεξετάθη τόσον ἐφ' ὅλης τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς καὶ διὰ τὸν ὁποῖον ἐγράφησαν τόσα, ὑπὸ λόγιων ἀνδρῶν καὶ ἐφημερίδων καὶ ὁ ὁποῖος ἐκίνησε τόσον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου καὶ διήγειρε τὴν συμπάθειαν τῶν φιλανθρωπῶν, δὲν ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ συζύγου μου ἐν Κρήτῃ ἔνεκεν λόγων φιλανθρωπίας μόνον, ὁ σκοπὸς του εἶχε καὶ βαθυτέραν ἔννοιαν ἀκόμη. Ἦθελε νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὰ ὄμματα τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ὅτι ἡ Κρήτη διατελέσασα, ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ πολιτισμοῦ, δὲν ἀπέβαλεν διὰ μέσου τῆς μακροαίωνος δουλείας τῆς τὴν καλλιέργειάν της, ἀλλὰ διετήρησεν ἀπάσας τὰς ἀρετὰς της, ἀκεραίας, τὰς ὁποίας εὐθὺς ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει αὐτῆς ἐξεδήλωσεν, ἀσχολουμένη, καὶ ἐνδιαφερομένη, ἐπὶ ζητημάτων διὰ τὰ ὁποῖα αἱ μᾶλλον προηγημένοι ἐν τῷ πολιτισμῷ χῶραι ἐνδιαφέρονται.

Πανταχόθεν ἐλάβομεν ἐπιστολάς ἐν αἷς ἐξεδηλοῦτο ἡ ἐκτίμησις καὶ ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὸν Κρητικὸν λαὸν τὸν ἐπὶ τόσον χρόνον παραγνωρισθέντα. Εἶναι ἡδη γνωστὸν ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ὅτι ἐν Κρήτῃ τὸ

πρῶτον ιδρύθη, ἡ πρώτη Χριστιανικὴ ἐπισκοπὴ καὶ ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐνεκατέστησεν εἰς τὴν τότε ἀκμάζουσαν πόλιν Γόρτυνα τὸν πρῶτον Ἐπίσκοπον τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸν Τίτον.

Εἶναι φανερόν, ὅτι οἱ ἀμέσως ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὸ ζήτημα τῆς σπογγαλιείας εἶναι τὰ δωδεκάνησα τὰ ὁποῖα κατοικοῦνται ὑπὸ 300.000 ψυχῶν περίπου. Εἰς δευτέραν μοῖραν ἔρχονται ὄλαι αἱ χῶραι τῆς Μεσογείου, τῶν ὁποίων αἱ ἀκταὶ παράγουσι σπόγγους καὶ τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἀνέρχονται εἰς πολλὰ ἑκατομμύρια. Εἰς τρίτην μοῖραν ἔρχεται ὀλόκληρος ἡ πεπολιτισμένη ἀνθρωπότης διότι ἐδῶ πρόκειται περὶ τῆς ὑγείας καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἠθικῆς ὑποστάσεως ἐνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ συνανθρώπων μας. Ὁ σύνδεσμος οὗτος ὑφίστατο μέχρι τῆς ἐκκρήξεως τοῦ μεγάλου πολέμου. Ἀλλὰ ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα χρήσιμα, διελύθη μετὰ τὸν πόλεμον, πλὴν οἱ προστατευτικοὶ νόμοι τοὺς ὁποίους ἐπέτυχον νὰ ψηφισθῶσιν, ὑφίστανται.

Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Κρήτης, δὲν ὑπῆρχον ἐπίσης ἀρκετὰ σχολεῖα εἰς τὰ διάφορα τμήματα τῆς Νήσου, καθὼς ἐπίσης οὐδὲ Νοσοκομεῖα ἢ Γεροντοκομεῖα, ἀκόμη δὲ οὐδὲ Φρενοκομεῖα οὔτε Φυλακαί, ὅπως εἶναι σήμερον.

Ἀφοῦ ὠμιλήσαμεν περὶ τῆς προστασίας τῆς παρασχεθείσης τότε εἰς τοὺς ἀνθρώπους. ἄς ὠμιλήσωμεν δι' ὀλίγων καὶ δι' ἐκείνην τὴν ὁποῖαν ἠδυνήθημεν νὰ προσφέρωμεν καὶ διὰ τὰ ζῆα.

Ἰδρῦσαμεν, ἐγὼ μετὰ τῆς Κυρίας Μπένση, συζύγου τοῦ Γενικοῦ Εἰσαγγελέως Μπένση, περὶ τοῦ ὁποίου

ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, σύλλογον προστασίας τῶν ζώων καὶ ἐν Κρήτῃ.

Ἡ Κα Μπένση ἦτο κόρη ἐνὸς Πολωνοῦ συγγραφέως καὶ κάτοχος μεγάλης μορφώσεως. Ἡ πρὸς τὰ ζῷα συμπάθεια ἐθεωρήθη ἀνεκὰθεν ὡς καθήκον τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δὲ πρὸς ταῦτα καλὴ συμπεριφορὰ, εἶναι μία ἐκ τῶν ὑποχρεώσεων παντὸς πεπολιτισμένου ἀνθρώπου. Ἡ ὑπόδειξις αὕτη τῆς προστασίας ὅλων τῶν ζώων ἐγένετο τὸ πρῶτον ἐν Χανίοις, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὑπὸ τῆς Κοντέσσας Χβάρτσ, Ἐλπίς Μέλαινα, περιορίζετο ὁμως εἰς στενὸν κύκλον καὶ εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν, ἡμεῖς ὁμως ἰδρύσαμε σύλλογον ἀναγνωρισθέντα ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὑποστηριχθέντα ὑπ' αὐτῆς διὰ Νόμων, ὅπως γίνεται καὶ εἰς τὰ πεπολιτισμένα Κράτη.

Δι' ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἐπιθυμοῦν νὰ γνωρίσουν τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν δρᾶσιν τῆς ζωοφίλου Ἐταιρείας ἐν Χανίοις, θ' ἀναφέρω ἐν συνόψει τὸν λόγον μου ἀναγνωσθέντα εἰς τὸ διεθνὲς συνέδριον τὸ ὅποιον ἔλαβε χώραν ἐν Βιέννῃ τὴν 12-17 Μαΐου 1929.

«Ὁ Σύλλογος προστασίας τῶν ζώων ἰδρύθη τὸ πρῶτον ἐν Χανίοις ἐν ἔτει 1868 ὑπὸ τῆς Βαρωνίδος Χβάρτσ ἢ Ἐλπίδος Μελαίνης. Ὁ σύνδεσμος ὁμως οὗτος δὲν ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐπομένως παρέμεινεν ἰδιωτικὸς οὕτως εἰπεῖν, περιοριζόμενος εἰς ὀλίγους φίλους τῶν ζώων τὰ ὅποια κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦσαν ἐγκαταλελειμμένα εἰς τὴν σκληρότητα τῶν κυρίων των.

Ἡ βαρωνὶς εἶχεν μίαν ἔπανλιν ἐν Χαλέπα ἀπέχου-

σαν περὶ τὸ ἔν τέταρτον τῆς ὥρας τῆς πόλεως ὅπου διε-
τήρει Νοσοκομεῖον δι' ἐξόδων τῆς καὶ ὅπου περιέθαλπε
τὰ δυστυχή ζῶα πάσχοντα, βοηθουμένη ὑπὸ τινος Ἄ-
ραβος δούλου αὐτῆς Ἀμπτάλα ὀνομαζομένου. Ὁ σύλ-
λογος οὗτος ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν διατηρεῖτο εἰς τὴν
κατάστασιν ταύτην χωρὶς νὰ ἐπιτύχη σπουδαιότερα ἀπο-
τελέσματα. Κατὰ τὸ ἔτος 1893 ὁ σύλλογος οὗτος διε-
λύθη διὰ τῆς ἀναχωρήσεως τῆς Βαρωνίδος. Ἡ ἐναν-
τίον τῶν ζῶων σκληρότης ἤρχισε πάλιν πολὺ χειροτέρα
οὐδεὶς δὲ ἠσχολεῖτο πλέον διὰ τὰ δυστυχή ζῶα ἐγκατα-
λελειμμένα εἰς τὴν βαρβαρότητα μικρῶν καὶ μεγάλων.

Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1896—1897 ἡ Κρήτη
κατελήφθη ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Στρατευμάτων ἢ
Νῆσος ἐγένετο αὐτονομία ὑπὸ τὸν Πρίγκηπα Γεώργιον
τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐποχὴ αὕτη ὑπῆρξεν εὐτυχεστέρα καὶ
διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὰ ζῶα. Συνεστήθη Ἐ-
πουργεῖον τοῦ ὁποίου προΐστατο ὁ Εὐλ. Βενιζέλος. Ἐξ
Ἀθηνῶν, ἐστάλη ὡς Γενικὸς Εἰσαγγελεὺς ὁ Μπένσης
τούτου ἢ σύζυγος φίλη τῶν ζῶων συνέδραμε πολὺ εἰς
τὸ ν' ἀνασυστήσωμεν τὸν σύλλογον τῆς προστασίας τῶν
ζῶων, καὶ νὰ ἐγγράψωμεν μέλη. Τῇ συνδρομῇ δὲ τοῦ
συζύγου αὐτῆς κατορθώθη νὰ ψηφισθῇ Νόμος σχετι-
κὸς καὶ ν' ἀναγνωρισθῇ ὁ Σύλλογος οὗτος τοῦ ὁποίου
τὴν προεδρείαν ἀνέλαβε ἡ Κυρία Μπένση, ἐγὼ δὲ ὡς
γενικὸς Γραμματεὺς. Ἡ Ἀστυνομία συνέδραμεν ἡμᾶς
οἱ Ἴταλοι Καραβινιέροι μετὰ τῆς Κρητικῆς Χωροφυ-
λακῆς συνειργάσθησαν ὁμοίως καὶ ὁ σύλλογος ἤρχισε
τὴν λειτουργίαν του. Συνητηήσαμεν ἐν ἀρχῇ μεγίστας
δυσχερείας εἰς τὸ ἔργον μας,

Οἱ ἄνθρωποι κατετράνουν τὰ ζῶα φορτώνοντα αὐτὰ δι' ὑπερβολικῶν φορτίων τὰ ὁποῖα πεινασμένα καὶ πληγωμένα ἐβάδιζον ὑπὸ τὰ ἀνηλεῆ κτυπήματα χονδροειδῶν καὶ ὄζωδῶν ράβδων, πίπτοντα πολλάκις ὑπὸ τὸ βάρος τὸ ὁποῖον ἔφερον καὶ ὑπὸ τὰ θανατηφόρα κτυπήματα καὶ ἐκπνέοντα μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστραμμένους πρὸς τὸν Οὐρανὸν! Τὰ βάσανα ἐτελείωνον οὕτως, τὰ δὲ πτώματα ἐγκατελείποντο ὡς βωρὰ τῶν κοράκων ἢ τῶν πειναλέων σκύλων. Τότε ἀνέλαβον νὰ διδάξω τοὺς σκληροὺς τούτους ἀνθρώπους, ὑπέδειξα εἰς αὐτοὺς, ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχωσιν ὑγιῆ ζῶα ἰσχυρὰ καὶ καλῶς διατηρούμενα διότι αὐτὸ εἶναι τὸ συμφέρον αὐτῶν. Πολλάκις ἀνέπτυξα τὰς διδασκαλίας μου ἐν ταῖς πλατείαις ἢ καὶ ταῖς ὁδοῖς.—Αἱ συμβουλαὶ μου ἀπέφερον μετ' ὀλίγον τοὺς καρπούς των. Ὅταν ἐξερράγη ὁ Βαλκανικὸς πόλεμος ἢ Κρήτη ἔδωσε τὰ καλλίτερα ζῶα.

Ἡ Κυρία Μπένση ἀνεχώρησε δι' Ἀθήνας ὁπότε τὴν προεδρεῖαν ἀνέλαβεν ἡ Κ. Τσέμπερς σύζυγος τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀγγλικοῦ Τηλεγραφεῖου Τσέμπερς. Συνεπεία τοῦ Πολέμου τούτου καὶ τῆς γενομένης ἐπιστρατεύσεως αἱ ἐνέργειαι τοῦ Συλλόγου ἐχαλαρώθησαν μεγάλως καὶ τοῦτο διότι οὔτε ἡμεῖς, οὔτε οἱ Ἀστυνομικοὶ ἐπέμενον καὶ τόσον εἰς τὴν τήρησιν τῶν διατάξεων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ ζῶα, ἵνα μὴ δημιουργοῦνται σκηναί. Ἐν τῷ μεταξύ ἦλθεν τὸ 1914. Συνελήφθημεν καὶ ἐξορίσθημεν ἐκ Χανίων ὁπότε ὁ σύλλογος περιῆλθεν εἰς παντελῆ ἀδράνειαν καὶ ἀχρησίαν διότι ὁ κόσμος περιῆλθεν εἰς ἀπελπισίαν μὴ σεβόμενος τίποτα,

Καθ' ἣν ἐποχὴν εἴμεθα ἐν ἔξορίᾳ, εἰς Πελοπόννησον καὶ Γερμανίαν, ἡ ζφόφιλος ἔταιρεία διευθύνετο ὑπὸ τῆς Κας Ἀρτεμ. Ντόκου, ἀντιπροέδρου τῆς ἔταιρείας, συζύγου τοῦ τότε διευθυντοῦ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, καθὼς καὶ τοῦ Μποσδογιάννη καθηγητοῦ τῆς Ἀγγλικῆς ταμείου τῆς ἔταιρείας. Ἀμφότεροι οὗτοι, λίαν ἐξευγενισμένοι καὶ μεγάλης μορφώσεως, ἐδείκνυον πάντοτε ζωηρὸν ἐνδιαφέρον διὰ πᾶσαν φιλανθρωπίαν, καὶ ἀφιέρουν τὰς δυνάμεις αὐτῶν, δι' ὅλας τὰς εὐγενεῖς προσπαθείας. Εἰς τὴν ἔταιρείαν τῶν φιλοζφῶν, προσέφερον μεγάλας ὑπηρεσίας καὶ κατηνάλωσαν ἀρκετὰς δυνάμεις, ἐφ' ᾧ καὶ αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκφράσω πρὸς αὐτοὺς ἐγκαρδίους εὐχαριστείας ἐκ μέρους τοῦ Συλλόγου.

Κατὰ τὸ 1919 ἐπεστρέψαμεν ἐν Χανίοις. Ἐν ἔτει 1920 ἅπαντα τὰ μέλη τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον ἀκόμη, ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως βλέποντες τὴν πρὸς τὰ ζφᾶ σκληρότητα μὲ παρεκάλεσαν νὰ ἀνασυστήσωμεν πάλιν τὸν Σύλλογον καὶ νὰ θέσωμεν αὐτὸν εἰς λειτουργίαν. Εἰσήλθουσαν εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Νομαρχίας ὑπὸ τὴν προστασίαν δὲ τοῦ τότε Νομάρχου ἐξελέγησαν τὰ μέλη, ἐγὼ ἐξελέγην Πρόεδρος. Κατὰ τὸ ἔτος 1924 ἐδέχθημεν τὴν ἐπίσκεψιν τῆς Κυρίας Μίλλαρδ ἡ ὁποῖα μετὰ τοῦ Κυρίου αὐτῆς ἀνέλαβον τὴν προστασίαν τοῦ Συλλόγου, ἔκτοτε δὲ τῇ χρηματικῇ συνδρομῇ μάλιστα τούτων, ὁ σύλλογος ἐπετέλεσε προόδους.

Ὁ κ. Μίλλαρδ ἦτο Ἀγγλος ἰατρὸς διατελὼν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἀγγλ. Κυβερνήσεως ἐν Κύπρῳ.

Σήμερον ἔχομεν τὰ πλέον εὐάρεστα ἀποτελέσματα,

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀπέβην τὸ φόβητρον τῶν καταγωγέων, οἱ ὅποιοι μὲ ἐν νεῦμα τῆς χειρὸς σταματῶσι. Τοῦτο μὲ λυπεῖ ἀληθῶς, ἀλλὰ πρέπει οὕτω νὰ γίνεται.

Οἱ ἐξ Ἀθηνῶν ἐρχόμενοι ξένοι καὶ βλέποντες τὴν ἀρίστην κατάστασιν εἰς ἣν διατηροῦνται τὰ ζῶα μας θαυμάζουσι καὶ ἐρωτῶσιν ἐὰν ὑπάρχη σύλλογος προστασίας τῶν ζῴων ἐν Χανίοις καὶ ὅταν τοὺς ἀπαντήσῃ τις ναί, «Διὰ τοῦτο λέγουσι τὰ ζῶα διατηροῦνται οὕτως ἐνῶ τὰ ἐν Ἀθήναις εὐρίσκονται εἰς τόσον κακὴν κατάστασιν».

Μετὰ τὴν μικρὰν ταύτην παρέκβασιν ἅς ἐπανεέλθω εἰς τὸ θέμα μου, καὶ ἅς ἐξακολουθήσω τὴν βιογραφικὴν ἔκθεσίν μου.

Ἐν λίαν εὐχάριστον γεγονός ἦτο διὰ τὸν Κρητικὸν λαὸν καὶ ἡ ἐκ Κρήτης ἀναχώρησις τῶν Εὐρωπαϊκῶν στρατευμάτων, τὰ ὅποια ἐπὶ τέλους κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1909 ὕστερον ἀπὸ 10 ἔτη κατοχῆς τῆς Νήσου ἐγκατέλειπον αὐτήν.

Ἦτο τοῦτο σπουδαιότατον γεγονός, διότι διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς ἐγίνετο ἕν σημαντικὸν βῆμα πρὸς τὴν τελικὴν ἀποκατάστασιν τῆς Κρήτης, πρὸς τὴν ἔνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος.

Ὀλίγοι τινες μόνον, δὲν ἦσαν καὶ τόσον εὐχαριστημένοι ἐκ τῆς ἀναχωρήσεως ταύτης, οἱ τροφοδοταί τῶν Εὐρωπαϊκῶν στρατευμάτων ἐν Κρήτῃ ὅπως καὶ οἱ διατηροῦντες καφενεῖα ἢ ζυθοπωλεῖα, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς ἐν τῇ Νήσῳ διαμονῆς των εἶχον κάμει χρυσῆς δουλειᾶς κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον.

Τὸ σημαντικώτερον ὅμως ἐξ ὄλων, γεγονὸς, τῆς ὅλης ἱστορίας τῆς μακρᾶς καὶ ταραχώδους τῆς Κρήτης, εἶναι ἡ ἔνωσις αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Αὕτη ἔλαβε χώραν ὡς γνωστὸν, τὴν 14 Δεκεμβρίου 1913.

Ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη ἢ ὁποῖα ἐορτάσθη μὲ τόσην μεγαλοπρέπειαν, εἶναι καὶ θὰ παραμῆνη ἡ σπουδαιότερα ἡμέρα τῆς ζωῆς παντὸς Κρητὸς νέου ἢ γέροντος. Ἀκόμη καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, εἶναι ἡ σημαντικώτερα ἢ μᾶλλον ἀξιωματικώτερος ἡμέρα ἐξ ὧν ἐξήσαμεν ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τόσας δεκάδας ἐτῶν, συνδέσαντες τὴν τύχην ἡμῶν πρὸς τὴν τύχην τῆς Μεγαλονήσου, ἢ ἡμέρα ἐκεῖνη λέγω καθ' ἣν ἐνεφανίσθη τὸ θωρηκτὸν Ἀβέρωφ φέρων τὸν Βασιλέα Κων)τῖνον, κατερχόμενον, ὅπως ἐπισήμως κηρύξῃ τὴν ἔνωσιν ταύτην τῆς ἡρωϊκῆς Νήσου μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Ὁ Βασιλεὺς ἐπιβιβασθεὶς εἰς τὴν ξηρὰν ὑπὸ τὰς μυριοστόμοις ἐπεφημίαις χιλιάδων λαοῦ, κατηυθύνθη εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν Ναὸν ὅπου ἐψάλλη δοξολογία. Παρέστησαν ἐν αὐτῷ οἱ Πρόξενοι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὁ πρόεδρος τοῦ Ὑπουργ. Συμβουλίου Ἑλ. Βενιζέλος μεθ. ὄλων τῶν ὑπουργῶν, ὁ Πρόεδρος τῆς Κρητικῆς Βουλῆς, ἅπασαι αἱ Ἀρχαὶ τῆς πόλεως.

Ὁ κόσμος ἦτο ἀναρίθμητος. Ἐξ ὄλων τῶν μερῶν τῆς Κρήτης εἶχον συρρεύσει, ὅπως ἴδουσι τὸν Βασιλέα Κων)τῖνον ἐπὶ τοῦ ὁποῖου εἶχον στηριξοῦν ἅπασας τὰς ἐλπίδας τοῦ γένους, ἅπασα ἡ Ἑλλὰς, διότι οὗτος κατὰ τινὰ παλαιὸν χρησμὸν ἐμελλε ν' ἀνακτήσῃ τὴν πόλιν τῶν ὀνείρων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἐκδιόκων τοὺς Τούρκους ἐξ αὐτῆς καὶ ἐγκαθιδρύων πάλιν τὸν θρόνον, ἐκεῖ, τῆς δόξης τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ πλήθους, ὑποδεχομένου τὸν Βασιλέα του κατὰ τὴν ἀξιωματικὴν ταύτην ἡμέραν ἦτο ἀπερίγραπτος, καὶ θὰ παραμένῃ ἀληθῶς, ἀνεξάληπτος εἰς τὴν μνήμην μας, δι' ὅλης ἡμῶν τῆς ζωῆς.

Ὁ σύζυγός μου μοὶ διηγήθη ἔπειτα μὲν μεγάλον ἐνθουσιασμόν, τὰ περὶ ἀνυψώσεως τῆς Ἑλληνικῆς σημαίας ἐπὶ τοῦ Φρουρίου, ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως Κων(σταντίνου τῶν ἀρχῶν καὶ ὅλων τῶν παλαιμάχων ἀρχηγῶν καὶ καπετανέων, ἐξ ὅλης τῆς Νήσου, καὶ τοῦ ἀναριθμήτου πλήθους τὸ ὅποιον φρενιτιῶν ἐξέσπα εἰς οὐρανομήκεις ἐπεφημίας. Ἀληθῶς ἦτο κἄτι ὑπέροχον. Τὴν ἐσπέραν παρετέθη μεγαλοπρεπέστατον δεῖπνον εἰς τὸν Ἀβέρωφ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Κων(σταντίνου, ἐν τῷ ὁποίῳ προσεκλήθησαν καὶ οἱ Πρόξενοι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ὁ Βασιλεὺς ἐφαίνετο εὐχαριστημένος μηλίχιος προσηνὴς πρὸς πάντας, ἐνήμερος ὅλων τῶν πολιτικῶν ζητημάτων, λίαν συνετὸς, ἐνταύτῃ δὲ καὶ τελείως κάτοχος ὅλων τῶν Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Μετὰ τοῦ Ἄγγλου Προξένου ὠμίλησε τὴν Ἀγγλικὴν, μετὰ τοῦ Γάλλου Προξένου τὴν Γαλλικὴν, μετὰ τοῦ Ρώσου τὴν Ρωσικὴν, μετὰ τοῦ Ἰταλοῦ τὴν Ἰταλικὴν, μετὰ τοῦ συζύγου τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν. Ὅλοι οἱ Πρόξενοι μοὶ εἶπον μετὰ ταῦτα, ὅτι ὠμίλησε τὴν γλῶσσαν ἐκάστου ἀπταιστώσ καὶ μὲν τοιαύτην προφορὰν, ὥστε ἔμειναν ἐκπληκτοὶ θεωροῦντες ἕκαστος, ὅτι εἶχεν ἀπέναντί του συμπολίτην του.

Ἐπὶ τῆς Τραπεζῆς ἐκάθισαν οἱ Πρόξενοι ἀπέναντι τοῦ Βασιλέως. Μετὰ τὸ γεῦμα ὠμίλησαν μὲν πολλὴν εὐθυμίαν ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων. Ὅταν ἐπλη-

σίασεν εἰς τὸν σύζυγόν μου ἐξέφρασεν εἰς αὐτὸν τὴν ζωηρὰν ἐπιθυμίαν του, ὅτι θὰ ἀσκήσῃ ὅλην τὴν ἐπιρροὴν αὐτοῦ, ὅπως διοργανώσῃ τὸν Ἑλληνικὸν Στρατὸν κατὰ τὸ Γερμανικὸν σύστημα, καὶ ὅτι σκοπεῖ νὰ συγκροτήσῃ στρατεῖαν 400.000 ἀνδρῶν ἵνα καταστήσῃ τὴν Ἑλλάδα σπουδαῖον παράγοντα ἐν τῇ Βαλκανικῇ καὶ σεβαστῇ εἰς τὴν Εὐρώπῃν.

Τὴν προσκλητήριον κάρταν τὴν φέρουσαν τὸ ὄραϊον λιθογραφημένον Βασιλικὸν στέμμα φυλλάτω ὡς πολίτιμον ἐνθύμιον, ἐκείνης τῆς ἐπισήμου καὶ ἀλημονήτου ἡμέρας, εἰς τὸ ἡμερολόγιον μου.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Δ΄.

Ἡ ἐξορία μας

Τοιοιτοτρόπως παρήρχοντο τὰ ἔτη καὶ ἡμεῖς ἡσυχολούμεθα ὅτε μὲν εἰς τὴν ἐργασίαν μας ὅτε δὲ εἰς φιλανθρωπικὰς ἀσχολίας, ἕως ὅτου ἐξερράγη ὁ Πανευρωπαϊκὸς πόλεμος, ὁ ὁποῖος ἔφερεν εἰς ἡμᾶς, εὐθύς ἀμέσως ἐν Κρήτῃ, τόσον ἀδικοιολόγητον καταδρομὴν καθὼς καὶ εἰς ὄλους τοὺς Γερμανοὺς ἐνταῦθα, καὶ εἰς ὄλους ὅσοι ἐξεδήλωσαν τὴν πρὸς ἡμᾶς συμπάθειαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Βασιλέαν Κωνσταντῖνον. Εἶναι ἀδύνατον νὰ περιγράψω τὴν ὑπεφέρομεν ἐπὶ τόσον χρόνον ὑπὸ τῶν φανατισθέντων, τόσον, ἀντιθέτων μας, ἰδίᾳ δὲ ὑπὸ τῶν μισθοφόρων καισκόπων τῆς Ἀντιάντ τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν ἐπιθυμῶ ν' ἀναφέρω ἐνταῦθα. Οἱ τοὶ ἐργαζόμενοι ἀπὸ συστήματος καὶ κατόπιν ὑποδείξεων, διενεργοῦντες προπαγάνδα διέδιδον τὰ μᾶλλον ἀσύστολα ψεῦδη κατὰ παντὸς Γερμανοῦ, ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέρως κατ' ἡμῶν προσωπικῶς.

Ὑστερον ἀπὸ πολὺν χρόνον, βαθμηδὸν, ἐγνώσθησαν τίνα ἐλκεῖνὰ μέσα ἐτέθησαν εἰς ἐφερομὴν ὑπὸ τῶν ἀνιπάλων μας, ἵνα παρασύρῳσιν εἰρηνικοὺς λαοὺς εἰς τὸν πόλεμον.

Τοιοιτοτρόπως μὲ τὰ μέσα ταῦτα, ὄθησαν καὶ τὴν μικρὰν Ἑλλάδα νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν πόλεμον καὶ χωρὶς νὰ ἔχη οὐδένα λόγον νὰ πολεμήσῃ ἐναντίον τῆς Γερμανίας.

“Ολοι οἱ μορφωμένοι Ἕλληνες γνωρίζουν πολὺ καλῶς πόσον ὁ Γερμανικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ Γερμανικὴ ἐπισήμη συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ διατηρηθῆ καὶ διδάσκεται ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐν τοῖς Εὐρωπαϊκοῖς Πανεπιστημίοις καὶ πόσον συνέδραμεν εἰς τὸ νὰ ἐξερευνηθῆ ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς Πολιτισμὸς καὶ ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ τέχνη.

Μοῦ φαίνεται, ὅτι ἀρκοῦσιτὰ ἐπόμενα ὀνόματα, ὅπως ἀποδείξουν τὰ λεγόμενά μου. Βόλφ, Μύλλερ, Χούμαν, Σλήμαν, Δέρπφελδ, Βαρῶνος Μιλλαμόβιτς Μελενδωρφ καὶ ἄλλοι.

Ἄλλὰ— καὶ κατὰ τοὺς μεγάλους καὶ τραχεῖς ἀγῶνας τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὸ ἔτος 1822 καὶ ἀργότερον ὀκὸμη, ἔλαβον μέρος Γερμανοὶ ὡς Ἀξιωματικοὶ καὶ συναγωνισταί, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς ἐπιρροῆς αὐτῶν καὶ διὰ τῶν ὑλικῶν μέσωνσ υνέδραμον οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ἐνὸς τοιοῦτου μεγάλου ἐπιχειρηθέντος ἔργου. Εἰς τὴν σειρὰν αὐτὴν ἀνήκουσιν ὁ Βαβαρικὸς Βασιλικὸς οἶκος ἀπὸ τοῦ ὀποῦου κατήγετο ὁ πρῶτος Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Ὀθων. Ὁ κόμης Νόρμαν στρατηγός, Ἀξιωματικοὶ Στρίμπεκ, Λίππο, Μαντελσλὸ καλ.

Κατ' ἀπαίτησιν τοῦ ἐν Χανίοις Ἀγγλοῦ Προξένου, ἐζήτησε παρ' ἡμῶν ὁ τότε Νομάρχης Χανίων νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν πόλιν. Κατοικήσαμεν εἰς τὴν ἐν Περιβολίοις ἔπαυλίν μας, ἀλλὰ οἱ πολυάριθμοι κατασκοποὶ τῆς Ἀντάντ δὲν μᾶς ἄφινον καὶ ἐκεῖ ἡσυχίαν. Ὁ Νομάρχης ὅμως καὶ πάλιν μετὰ τινὰς μῆνας ἐζήτησε νὰ ἐγκατασταθῶμεν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Νήσου.

Ἄνεχωρήσαμεν καὶ ἔνεκατεστάθημεν μετ' ἄλλων Γερμανῶν καὶ Αὐστριακῶν εἰς Λάγκους φιλοξενηθέντες μὲ πολλὴν εὐγένειαν ὑπὸ τῆς οἰκογενείας Μαλινδρέτου.

Δὲν παρῆλθον ὁμως καὶ πολλαὶ ἐβδομάδες ὅποτε λαμβάνομεν τὴν διαταγὴν ν' ἀπομακρυνθῶμεν ἐντελῶς τῆς Κρήτης μεταβαίνοντες εἰς Παλαιὰν Ἑλλάδα. Ἄνεχωρήσαμεν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ συζύγου μου Μάξ καὶ τῶν ἄλλων Γερμανῶν καὶ Αὐστριακῶν κατὰ Μάϊον τοῦ 1916 δι' Ἀθήνας. Παρεμείναμεν ὀλίγον χρόνον εἰς Ἀθήνας διότι ἔνεκεν τοῦ μεγάλου καύσωνος τοῦ ἐπικρατοῦντος ἐν καιρῷ θέρους εἰς τὴν πόλιν ἀλλὰ καὶ ἔνεκεν τῶν ἀλλεπαλλήλων συγκινήσεων, ἐπὶ τόσον χρόνον ἠσθένησα ἐκ βαρείας νόσου. Αἱ σωματικαὶ καὶ αἱ ἠθικαὶ δυνάμεις μου ἤρχισαν νὰ ἐξαντλοῦται πλέον. Οἱ Ἴατροὶ μᾶς συνεβούλευσαν νὰ ἀλλάξω κλίμα. Κατὰ προτροπὴν τοῦ νῦν Γερουσιαστοῦ κ. Κων. Φούμη ἐξελέξαμεν τὰ Καλάβρυτα. μίαν ὄρεινὴν τοποθεσίαν μεταξὺ ὀνομαστῶν ἀρχαίων μνημείων κειμένην.

Ἡ ἐκ Κρήτης ἐξορία μας συνέβη καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Ἑλλὰς διετέλει ἐν οὐδετερότητι. Οἱ Ἄγγλοι ὁμως ἀπήτησαν τὴν ἐξορίαν μας ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Νήσου ὡς νὰ ἦσαν αὐτοὶ οἱ κύριοι αὐτῆς. Μόλις εἶχομεν ἀναχωρήσει μάλιστα, ναυτικὸν Ἀγγλικὸν ἄγημα μετ' Ἀξιωματικῶν τῆς θαλάσσης ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Προξενὸν τῆς Ἀγγλίας εἰσηλθὲν εἰς τὴν οἰκίαν μας, ἤνοιξαν τὸ Προξενικὸν Γραφεῖον εὔρον τρεῖς χρηματοκιβώτια τὰ ὁποῖα πρὸς βίασαν θραύσαντες τὰς θύρας. Τὰ χρηματοκιβώτια ταῦτα εὐρίσκονται ἀκόμη εἰς τὸν οἶκον μας μὲ τεθραυσμένας τὰς θύρας καὶ ἐντελῶς ἄχρηστα. Ἐζή-

τούν μυστικά ἔγγραφα τὰ ὁποῖα δὲν ὑπῆρχον. Οἱ κα-
τάσκοποι εἶχον καταδώσει εἰς τοὺς Ἄγγλους, ἵνα
φαίνωνται, ὅτι ἐπαξίως λαμβάνουσι τὸν μισθὸν, ὅτι
ἐφοδιάζομεν τὰ Γερμανικὰ ὑποβρύχια διὰ βενζίνης καὶ
ἄλλων τροφίμων, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἔλαβε χώραν ἐν
Κρήτῃ

Κατὰ τὸν βραχὺν χρόνον τῆς ἐν Ἀθήναις διαμο-
νῆς μας δηλαδὴ κατὰ τοὺς μῆνας Ἰούνιον καὶ Ἰούλιον
τοῦ 1916, τὸ τότε Ὑπουργεῖον ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν Ὑ-
πουργῶν Σκουλούδη, Γιανακίτσα, Θεοτόκη προέδρου
τῆς Βουλῆς.

Ὁ λαὸς ὀλοκλήρου τῆς Ἑλληνικῆς χώρας ἐξεδή-
λου, εἰς τὸ φανερὸν τὴν ἀποστροφὴν τοῦ ἐναντίου τῆς
πολιτικῆς τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου.

Εἰς τὸ ξενοδοχεῖον μας εὐρίσκετο ἐπίσης καὶ εἰς
μεγαλοκτηματίας ἐκ Βόλου ἢ Θεσσαλονίκης τοῦ ὁποίου
τὸ ὄνομα δὲν ἐνθυμοῦμαι ἀνήκων δὲ εἰς τὸ μοναρχικὸν
κόμμα καὶ ἄλλοι. Μίαν ἡμέραν ἦλθεν εἰς τὸ δωμάτιόν μας
ἄνθρωπός τις ὁ ὁποῖος μᾶς ἀνήγγειλεν ὅτι διοργανοῦται
σύνδεσμος ἐξ ἀνδρῶν ἀρκετῶν, ὁ ὁποῖος ἔχει σκοπὸν νὰ
φονεύσῃ τὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλου. Ἄπαντες αὐτοί,
φέρουσι τὴν εἰκόνα τοῦ Βασιλέως Κων)τίνου ἔσωθεν
τῶν ἐνδυμάτων αὐτῶν εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν.

Ἡ ἀγγελία αὕτη μᾶς ἐξέπληξεν. Ὁ σύζυγός μου
εὐθὺς ἀμέσως συνεβούλευσε τὸν ἄνθρωπον τοῦτον νὰ
ἀποτρέψῃ μίαν τοιαύτην πρᾶξιν συστήσας εἰς αὐτὸν
νὰ προσέξουν, καὶ ὑποδείξας τοὺς κινδύνους καὶ τὰς
συνεπείας τὰς ὁποίας θὰ εἶχεν αὕτη ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ
λαοῦ. Ὁ σύζυγός μου ἔκαμε γνωστὸν τοῦτο εἰς τὸν

Βαρῶνον Ἔσλιν τὸν ἔμπιστον τοῦ Βασιλέως Κων)τίνου τὸν γνωστὸν νομομαθῆ ὁ ὁποῖος κατήγετο ἐκ Βαβαρικῆς οἰκογενείας, ἡ ὁποῖα κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ Ὁθωνος.

Καὶ δευτέραν φορὰν ἐγένετο ἀπόπειρα καὶ συνεστήθη ὁ σύνδεσμος ἐναντίον τῆς ζωῆς τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου καὶ ἦλθον καὶ πάλιν εἰς τὸν σύζυγόν μου καὶ ἐζήτησαν τὴν συμβουλήν του. Καὶ πάλιν ὁ σύζυγός μου κατέφυγεν εἰς τὸν Βαρῶνον Ἔσλιν ὁ ὁποῖος καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις κατώρθωσε ν' ἀποσοβῆσῃ τὸ κακόν. Ὁ Βαρῶνος Ἔσλιν ἦτο εὐγενῆς τὸν χαρακτῆρα καὶ λευκὸς τὴν συνείδησιν καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀνεχθῆ οὐδὲ νὰ συμβουλευσῇ μίαν τοιαύτην πρᾶξιν. Εἶπε μάλιστα τὰ ἐξῆς ἀξιωμανημόνευτα. «Τοιαῦτα ἐλεεινὰ μέσα δὲν ἐπιθυμῶ νὰ μετέλθῃ οὐδαμῶς ὁ Βασιλεὺς. Ἡ ἐπιθυμία του εἶναι, ὅπως ἡ τύχη τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος, ἐξαρτηθῆ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐπιθυμῶ οὐδαμῶς νὰ βαρύνῃ τὴν συνείδησιν αὐτοῦ διὰ τοιούτων παρανόμων καὶ βιαιῶν πράξεων».

Ὅπως τὰ μετέπειτα γεγονότα ἀπέδειξαν μετὰ ταῦτα, οἱ ἀνίπαλοί του δὲν ἦσαν ποσῶς καθ' ὅμοιον τρόπον εὐαίσθητοι καὶ εἰλικρινεῖς. Συνελήφθη ὑπ' αὐτῶν ὕστερον ὁ ἴδιος, ἐνεκλείσθη εἰς τὰς φυλακὰς καὶ ἐκεῖ ὑπὸ τραγικὰς συνθήκας ἀπέθανεν.

Ὅπως βλέπει τις, ὁ σύζυγός μου πιστὸς εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ προσέφερε καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὰς ὑπηρεσίας του, καὶ ἔπραξεν ὅ,τι τοῦ ὑπηγόρευεν ἢ συνείδησίς του, ἀποσοβῆσας μετὰ τοῦ Βαρῶνου Ἔσλιν

τὴν μελετωμένην φονικὴν πράξιν καὶ τὰ μέλλοντα νὰ ἐπακολουθήσουν κακά.

Ἡ ἐν Καλαβρύτοις διαμονή μας παρετάθη μέχρι τοῦ Θέρους τοῦ 1917 ἂν καὶ ἐκεῖ ἀκόμη δὲν ἀφείθημεν ἡσυχοὶ ἀλλὰ παρενοχλούμεθα ἐκ τῶν μυστικῶν κατασκόπων οἱ ὅποιοι διαρκῶς διέσπειρον ψεύδη ἐναντίον μας, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἐν Κρήτῃ. Μὲ ὅλα ὁμως ταῦτα ἐζήσαμεν εὐχαριστημένοι ἐν τῇ φυσικῇ ζωῇ μας, ἐν τῷ μέσῳ τῆς μαγευτικῆς φύσεως, περιβαλλόμενοι ὑπὸ ὀρέων καταφύτων, καὶ ἐλατῶν καὶ ὑπὸ θαυμασίων τοπειῶν, ἐν θέρους δροσερώτατον καὶ ἓνα χειμῶνα παγερόν.

Ἐν Καλαβρύτοις εὗρομεν ὅμως καὶ ἀνθρώπους ἀγαθοὺς διατηροῦντας τὰς ἀρχαίας Ἑλληνικὰς ἀρετὰς τῆς φιλοξενίας, τῆς εἰλικρινείας καὶ τῆς ἀπλότητος. Θὰ ἀναφέρω μερικὰ ὀνόματα: 1) Σπηλιοτόπουλος καθηγητῆς τοῦ Γυμνασίου καταγόμενος ἐκ Μαζεῖκα τῆς Πελοποννήσου. Ἡ σύζυγός του ἦτο κόρη τοῦ γνωστοῦ φιλολόγου Ραζέλου ὁ ὅποιος εἶχε σπουδάσει εἰς τὸ Μόναχον παρὰ τῷ μεγάλῳ φιλέλληνι Τίρχ, καὶ ἀκολούθως διετέλεσε Γυμνασιάρχης ἐν Ἀθήναις. Τέσσαρες ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς κατεῖχον σπουδαιοτάτας δημοσίας θέσεις ἐξ ὧν ὁ εἰς ἀνώτατος Διοικητῆς τῆς Χωροφυλακῆς ἐν Ἀθήναις. 2) ὁ Ταμίας Σαραντόπουλος, 3) ὁ Ἔφορος, εἰς Κρής ἐξ Ἡρακλείου, 4) ὁ Φαρμακοποιὸς Μαυρογέννης καὶ ἄλλοι πρὸς τοὺς ὁποίους εἴμεθα ὑπόχρεοι.

Μερικὰς γραμμὰς ἐπιθυμῶ ν' ἀφιερῶσω, ἀναφέρων καὶ τὸν ἀξιαγάπητον, τὸν πάντοτε ἔτοιμον εἰς βοή-

θειαν ἢ φιλοξενίαν Δαλλιάνην τοῦ ξενοδόγου, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν δύσκολον ἐκείνην περίοδον καθ' ἣν, ἦτο ἔλλειψις τόσον τῶν μέσων τῆς ζωῆς καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸ ψωμί, τόσον πολὺ ἐφρόντιζεν οὕτως ὥστε πάντοτε εἶχομεν καὶ τι διὰ νὰ τραφῶμεν. Ἀκόμη θ' ἀναφέρω καὶ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ἀντωνιάδου μηχανικοῦ τῶν σιδηροδρόμων ὁ ὁποῖος εἶχε κάμει τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ μετὰ τῆς εὐγενεστάτης ἀδελφῆς αὐτοῦ Ὀλγας καὶ τοῦ πάντοτε αἰσιοδόξου υἱοῦ του ὁ ὁποῖος ἐσπούδαζεν εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον.

Μίαν ἡμέραν ἐνῶ ὁ Ἀντωνιάδης ἐργάζετο μετὰ τῶν ἐργατῶν εἰς τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν Πατρῶν-Κορινθίου ἐπιθεωρῶν τὰς γραμμὰς ἐνεφανίσθησαν αἴφνης μερικοὶ Γάλλοι Ἀξιωματικοὶ μετὰ τινῶν Στρατιωτῶν οἱ ὁποῖοι τρέχοντες δρομαίως ἐφώναξαν πρὸς αὐτὸν τι «ζητεῖς ἐδῶ.» Ἐγὼ, ἀπήντησεν ὁ Ἀντωνιάδης εἰς τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν, εὐρίσκομαι εἰς τὴν Πατρίδα μου καὶ ζητῶ ἐδῶ νὰ ἐπιθεωρήσω τὰς σιδηροδρομικὰς γραμμὰς, διότι εἶμαι μηχανικὸς ἐπὶ τούτῳ διορισμένος, ἀλλὰ θὰ ἤθελα νὰ ἐγνώριζον, σεῖς τι ζητεῖτε ἐδῶ! Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην οἱ Γάλλοι χωρὶς ν' ἀπαντήσωσιν ἀνεχώρησαν.

Δὲν θὰ λησμονήσω ἐπίσης τὸν χημικὸν οἰνολόγον, Κομνηνὸν ὁ ὁποῖος ἦτο διορισμένος ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ὅπως δίδει συμβουλὰς εἰς τοὺς οἴνου παραγωγούς, οὗτος μετὰ τοῦ συζύγου μου πολλάκις ἐξέδραμεν εἰς ἐκδρομὰς ἀνὰ τὰς διαφόρους τοποθεσίας, ὅπου εὐρίσκετο ὁ Ἀριμάνθειος Κάπρος καὶ ὅπου αἱ ἄλλαι ἀρχαῖαι τοποθεσίαι περὶ ὧν ἀναφέρει ὁ μῦθος τοῦ Ἡρακλέους.

Σημειωτέον, ὅτι ὁ οἰνολόγος δὲν ἐνδιεφέρετο καὶ τόσον διὰ τὴν ἀρχαιολογίαν ὅσον ὁ σύζυγος μου, οὗτος μετέβαινε μετὰ τοῦ συζύγου μου, ἵνα δοκιμάζη τοὺς ὠραίους οἴνους τῆς Ἀρκαδίας.

Ἐγνωρίσαμεν ἐπίσης κατὰ τὰς διαφόρους ἐκδρομὰς τὰς ὁποίας ἐκάμομεν μετὰ τοῦ συζύγου μου καὶ ἓνα ἰδιόρρυθμον τύπον, ἓνα ποιμένα ὁ ὁποῖος μᾶς ἐφιλοξένησε μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν μὲ τὸν ξηρὸν μέλανα ἄρτον τὸν ὁποῖον ἔφερεν εἰς τὸν σάκκον του καὶ μὲ τὸ δροσερὸ νερό του. «Ἐγὼ, μᾶς εἶπεν, συνιστῶν ἑαυτὸν πρὸς ἡμᾶς, μὲ πάρα πολὺν στόμφον καὶ ὑπερηφάνειαν, εἶμαι ἐκεῖνος, ποῦ λένε «Σαρανταυγά».

Ἀκόμη καὶ ἓνα μυλωνᾶν, ὁ ὁποῖος μὲ μεγάλην ἐπιμέλειαν μᾶς ἐφοδιάζε κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐλλείψεως δ' ἀλεύρων. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶχεν ἐργασθῆ εἰς Ἀμερικὴν μερικὰ ἔτη πλησίον ἐνὸς Γερμανοῦ ἐργοστασίου καὶ μᾶς ἐξεδήλου τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τοῦτον ὁ ὁποῖος τὸν ἐδίδαξε νὰ ἐργάζεται.

Συμβαίνει πολλάκις μερικαὶ ἐκδουλεύσεις παραμικραὶ καὶ ἀσήμαντοι, προσφερόμεναι, νὰ ἐπιδρῶσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ δεχομένου ταύτας, τόσον βαθέως, ὥστε νὰ παραμένωσιν εἰς τὴν μνήμην, ὡς ἐὰν ἦσαν σημαντικαὶ καὶ μεγάλαι πράξεις.

Ἐνθυμοῦμαι τὰς ἡμέρας τῆς εἰς Καλάβρυτα διαμονῆς μας μετὰ ἰδιαιτέρας εὐχαριστήσεως καὶ συγχρόνως μετὰ εὐγνωμοσύνης. Καὶ ἐν Καλαβρύτοις διεμείναμεν διελθόντες τὸν χρόνον ἡμῶν ὅπωςδὴποτε εὐχάριστα, ἐφ' ὅσον διηύθυνον ἐν Ἀθήναις οἱ Ἀγγλοὶ, ὅταν ὁμως ἀνέλαβον τὴν διεύθυνσιν οἱ Γάλλοι, τότε

πλέον, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ σταθῶμεν πλέον εἰς Ἑλληνικὴν Γῆν. Ἐλάβομεν διαταγὴν νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ μεταβῶμεν εἰς Ἀθήνας ἐν τὸς ὠρισμένης ταχθείσης προθεσμίας.

Ἐπρεπε νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὰ Καλλάβρυτα ὅπου ἐκρατούμεθα αἰχμάλωτοι, εἰς τὰ βουνὰ τῶν ὁποίων καθὼς καὶ εἰς τὰς Μονὰς, Ἀγίαν Λαύραν καὶ Μέγα Σπήλαιον διήλθομεν μὲ ὄλην τὴν αἰχμαλωσίαν μας πολὺ εὐχαρίστους ἡμέρας.

Καὶ ὁμῶς οἱ ἐν Γερμανίᾳ, κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εὐρεθέντες Ἕλληνες, ἦσαν ἐντελῶς ἐλεύθεροι. Ἦσκολοῦντο μάλιστα ἀνενόχλητοι εἰς τὰ ἔργα των καὶ μετὰ μεγάλης μάλιστα ἐπιτυχίας. Σχεδὸν ἅπαντες ἀπέβησαν πλούσιοι καὶ συγκεκριμένως ὅσοι ἠσχολήθησαν εἰς τὴν βιομηχανίαν σιγαρέτων, εἰς τὸ ἐμπόριον καπνοῦ καὶ γουναρικῶν, εἰς Δρέσδην, Λειψίαν, Ἀμβουργον, Ἀνόβερον, καὶ ἄλλας πόλεις τοῦ Γερμανικοῦ Κράτους.

Μετεφέρθημεν, ἅμα ὡς ἐφθάσαμεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς εἰς τὸ λοιμοκαθαρκτήριο τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ὅπου ἐτέθημεν ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν φύλαξιν Γάλλων πεζοναυτῶν. Ἐκεῖ ὑπέστημεν παντοειδεῖς στεργήσεις, τὸ ὅποιον δὲν ἐπεριμέναμεν. Βαθμηδὸν μετεφέρθησαν καὶ ἄλλοι ὁμοιοπαθεῖς. Ὁ 60ετῆς Πρόξενος τῆς Γερμανίας Τσάν ἐν Καλάμαις, μετὰ τῆς πολὺ μορφωμένης κόρης αὐτοῦ, μερικοὶ Ἀξιοὶ ἀνήκοντες εἰς τὸ Βασιλικὸν κόμμα τοῦ Στρατοῦ τῆς Ξηρᾶς. Ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Μερκούρη Δημάρχου Ἀθηνῶν Μάλωσις ὀνομαζόμενος, καὶ δύο Ἄνται Ἐφημεριδων, ὁ Γιάνναρης

τῆς Πρωϊνῆς τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὁ ἑβδομηκοντούτης Σακελλαρίου, ὁ Δ)ντῆς τῆς Ἐφημερίδος Πελοσος ἐν Πάτραις. Ὁ Σακελλαρίου οὗτος ἦτο ὁ γράφων τὰ λίαν δριμέα ἄρθρα καθ' ἑκάστην εἰς τὴν ἑφημερίδα του, τὰ ὁποῖα ἐγίνοντο πάντοτε ἀνάρπαστα, ἐναντίον τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γάλλων εἰς τὴν Πατρίδα του, ὅπως καὶ ἐναντίον τῶν Βενιζελικῶν πράξεων. Ἐνα τοιοῦτον ἄνθρωπον ὁ ὁποῖος καθ' ἑκάστην πρωΐαν χωρὶς φόβον ἐτόλμα νὰ ὀμιλῇ μετὰ τόσης παρρησίας, ἔπρεπε οἱ Γάλλοι νὰ τὸν θέσωσιν ἐκ ποδῶν.

Ἐστερον ἀπὸ μίαν διαμονὴν ὀλίγων ἑβδομάδων ὑπὸ ἓνα τόσον μεγάλον περιορισμὸν, μετεφέρθημεν εἰς ἓν ἔλειπνόν Ρωσικὸν ἀτμόπλοιον Τσιχια Τσιώφ ὀνομαζόμενον τὸ ὁποῖον διὰ μέσου Μήλου, Μάλτας, Μπιζέρτα, Μπόνε, Φιλιππούπολιν τῆς Ἀφρικῆς μᾶς ἔφερεν εἰς Μασσαλίαν. Τὸ ταξίδιον τοῦτο διήρκεσε 16 ἡμέρας. Νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐφέρομεν τὰ σωσίβια, τρεφόμενοι ἐλειπνῶς. Περιεμένομεν ἀπὸ στιγμὴν εἰς στιγμὴν καμμίαν κροῦσιν πρὸς πλωτὴν τορπίλλην ἢ καμμίαν ἀνατίναξιν ὑπὸ τροπίλλης ὑποβρυχίου, ἵνα πέσωμεν εἰς τὴν θάλασσαν. Τὰ περὶ τῆς Ὀδυσείας μας ἐκείνης, καὶ τῆς διαίτης μας, περιέγραψεν μετὰ ταῦτα ὁ Μάλωσσις, ἀνεψιὸς τοῦ Δημάρχου Ἀθηνῶν εἰς τινὰ Ἑλληνικὴν ἑφημερίδα.

Ἐκ Μασσαλίας οἱ μὲν Ἕλληνες μετὰ τινὰς ἡμέρας ὠδηγήθησαν εἰς Κόρσικὴν, ὅπου ὁ Γέρον Σακελλαρίου συνεπέα τῶν κακουχιῶν καὶ τῶν στερησέων ἐν τῷ ταξιδίῳ ἀπέθανε, θῦμα καὶ αὐτὸς τῆς περιστάσεως ἐκείνης, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι, οἱ δὲ Γερμανοὶ

παρμείναμεν ἀκόμη 14 ἡμέρας εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ἐπιβλεπόμενοι ὑπὸ μυστικῶν τινων Ἀστυνομικῶν Γάλλων καὶ τέλος ἐπετράπη εἰς ἡμᾶς ν' ἀναχωρήσωμεν διὰ τὴν Ἑλβετίαν καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὴν ἰδιαιτέραν Πατρίδα τοῦ συζύγου μου.

Ὁ Τσὰν ὅμως ὅπως ἐπίσης καὶ ὁ σύζυγός μου Πρόξενοι ὄντες ἐν ἐνεργίᾳ δὲν ἔπρεπε συμφώνως πρὸς τοὺς διεθνεῖς νόμους νὰ κρατηθῶσιν ὡς αἰχμάλωτοι, ἐὰν δὲ ἰσχυρισθῆ τις, ὅτι ἐκρατήθησαν, ἵνα μὴ ὑπηρετήσωσιν ὡς Στρατιῶται, εἰς τὴν Πατρίδα των Γερμανία μεταβαίνοντες, πάλιν τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν, διότι ὁ μὲν Τσὰν ἦγε τὸ 70ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὁ δὲ σύζυγός μου τὸ 55ον. Ἦτο τοῦτο μία χονδροειδὴς ἐκ μέρους τῶν Γάλλων παραβίασις τῶν διεθνῶν δικαίων.

Μόλις ἐπάστησαν οἱ πόδες ἡμῶν, εἰς τὸ Ἑλβετικὸν ἔδαφος ἠσθάνθημεν ὅτι ἀνεπνεύσαμεν, καὶ ὅτι ἐλύθησαν τὰ δεσμὰ τοῦ μαρτυρίου μας.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Σ(β)ρίου τοῦ ἔτους 1917 κατόπιν τόσων δεινοπαθημάτων καταβεβλημένοι καὶ συντετριμένοι ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν Πατρίδα τοῦ συζύγου μου Συλλισσίαν. Οἱ σύμμαχοι ἐξηνάγκαζον τὴν δύσμοιρον Ἑλλάδα ὄχι μόνον ἡμᾶς τοὺς ξένους νὰ παραδίδῃ εἰς τὰς χεῖρας των καὶ εἰς τὴν διάθεσίν των, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια τῆς τέκνα, τὰ ὅποια παραλαμβάνοντες οὗτοι, μετέφερον εἰς τὰς πατρίδας των, καὶ ἔρριπτον εἰς τὰς φυλακάς. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ἐφ' ὅσον διήρκεσεν ὁ Πανευρωπαϊκὸς πόλεμος, ὑπέστησαν πολλὰ οἱ Ἕλληνες. Εἶναι δὲ τοῦτο τόσον παράδοξον καὶ πρωτοφανὲς γεγονός ἐν τῇ ἱστορίᾳ, νὰ εἰσβάλουν ξένοι στρατοὶ διὰ

τῆς βίας, καὶ νὰ ὑποχρεώσωσι τὴν μεγάλην πλειοψηφίαν ἐνὸς λαοῦ, τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὃ ὁποῖος ἔχει μίαν τόσον ἐνδοξον ἱστορίαν, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν πόλεμον ὑπὲρ αὐτῶν ἐκὼν ἄκων. Παρόμοιον παράδειγμα δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Naί, νομίζω, ὅτι οἱ Ρόδιοι ὑπεχρεώθησαν διὰ τῆς βίας νὰ πολεμήσωσιν, ἀλλὰ ἦσαν Ἑλληνες, ὑποχρεωθέντες, ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, καὶ δι' Ἑλληνικὰ συμφέροντα.

Ἄπαντες οἱ Γερμανοὶ οἱ ὁποῖοι ἔζησαν, ἐν Ἑλλάδι, καὶ συνέζησαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐγνώρισαν τὰς ἀρετὰς αὐτῶν, ἐθεώρησαν τὴν Ἑλληνικὴν Πατρίδα ὡς δευτέραν πατρίδα αὐτῶν, ὑποχρεωθέντες δὲ νὰ ἐγ καταλείψωσι τὴν Ἑλλάδα, ἐκκραγέντος τοῦ μεγάλου πολέμου, πάλιν ἐπέστρεψαν εἰς αὐτήν, μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου, οὐδὲν μῖσος, οὐδὲν παράπονον διατηροῦντες εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἐναντίον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Κατὰ τὴν εἰς Γκαίρλιτς ἀφιξίν μας, ἡ ὁποῖα ἐγένετο κατὰ Σεβριον τοῦ 1917, εὔρομεν ἐκεῖ τὸ 4ον Σῶμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ τὸ ὁποῖον εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραδοθῇ ἐν τῷ μετώπῳ εἰς τοὺς Γερμανοὺς.

Τὰ Ἑλληνικὰ Στρατεύματα, παραδοθέντα, δὲν ἐθεωρήθησαν ὡς αἰχμάλωτοι πολέμου, ὡς γνωστὸν, ἀλλὰ ἔτυχον περιποιήσεων ὡς φιλοξενούμενοι. Συνεστήθησαν ἀμέσως σχολεῖα διὰ τοὺς στρατιώτας εἰς πλεῖστα μέρη, ὅπου ὠρίσθησαν 3 φιλόλογοι καθηγηταὶ ἵνα διδάσκωσι τακτικῶς εἰς αὐτοὺς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν διὰ δὲ τοὺς Ἀξιωματικοὺς κατηρτίσθησαν σειραὶ διαλέξεων καὶ μαθημάτων, ὅπως διδάσκονται οὗτοι τὴν ἐ-

πιστήμην τοῦ πολέμου.— Ἀναφορικῶς δὲ πρὸς τὴν διατροφὴν αὐτῶν, παρ' ὄλην τὴν ἔλλειψιν τῶν τροφίμων, οἱ Ἕλληνες στρατιῶται καὶ Ἀξιωματικοὶ ἐτρέφοντο πολὺ καλλίτερον, ὡς φιλοξενούμενοι ἢ ὁ Γερμανικὸς, λαὸς, τοῦτο δύνανται οἱ ἴδιοι νὰ τὸ ὁμολογήσωσιν. Πολλὰκις οἱ Ἕλληνες ἔδιδον μερικὰς τροφὰς εἰς γερμανικὰς οἰκογενείας.

Ὁ ἀδελφὸς τοῦ συζύγου μου, Μάξ Κρῦγκερ ὁ ὁποῖος ἔν ἔτος πρότερον, τὸν Αὐγούστου τοῦ 1916 εἶχεν ἀναχωρήσει ἐξ Ἀθηνῶν καὶ εὐρίσκετο εἰς Γκαίρλιτς, ἐφάνη πάρα πολὺ χρήσιμος εἰς τοὺς Ἕλληνας τοῦτους ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καὶ εἰς κάθε περίστασιν καθ' ἣν εἶχον ἀνάγκην.

Καὶ ἡμεῖς, ἐγὼ μετὰ τοῦ συζύγου μου, πᾶν ὅ,τι ἠδυνήθημεν ἐπράξαμεν, ἵνα βοηθήσωμεν τοὺς Ἕλληνας παρ' ὅλα ὅσα εἶχομεν ὑποφέρει ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων μας, καὶ ἵνα καταστήσωμεν εἰς αὐτοὺς ἐλαφροτέραν τὴν ξενητείαν.

Δύο ἄλλοι Γερμανοὶ ἐλθόντες εἰς Ἑλλάδα ὁ Χάουπτ καὶ Στολτενχῶφ ἐκ Πατρῶν καὶ ὁ Πρόξενος Χιέφελ ἐκ Βόλου προσέφερον τὰς ὑπηρεσίας των ὡς Γερμανεῖς εἰς τοὺς Ἕλληνας στρατιώτας καὶ Ἀξιωματικούς.

Σπουδαιοτάτας ὑπηρεσίας, ἠδυνήθη νὰ προσφέρῃ ὁ σύζυγός μου εἰς τοὺς Ἕλληνας, πρὸ πάντων κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1918 εἰς Γκαίρλιτς, ὅταν συνέβη ἐν Γερμανίᾳ ἡ μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος καὶ ἠτοιμάζετο ἡ ἀναχώρησις τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ.

Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Αὐτοκρατορίας, ὅλα τὰ Ἑλ-

ληνικὰ Στρατεύματα ὄφειλον νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν πατρίδα των.

Ὁ Γερμανικὸς λαὸς εὐρισκόμενος ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς πείνης ἀπῆτει νὰ μὴ καθυστερήσουν πλέον, ἐν γένει, οἱ ξένοι στρατοὶ, οἱ ἐν Γερμανία εὐρισκόμενοι, ἀλλὰ νὰ ἐπιστρέψουν τὸ ταχύτερον εἰς τὰς πατρίδας των, καὶ τοῦτο ὅπως ἔχωσι τὰ ἐπὶ πλέον τὰ τροφίμα τὰ ὅποια διετίθεντο πρὸς διατήρησιν αὐτῶν.

Ὁ σύζυγός μου ἦλθεν εἰς ἐπανειλημμένας συνεννοήσεις μετὰ τοῦ Δημάρχου τῆς πόλεως Γκαϊρλιτς καὶ τῶν Δημοτικῶν Συμβούλων, μετὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀστυνομίας, κ. λ. ὑπόστηριξας, ὅτι δὲν πρέπει νὰ σπεύσῃ ὁ λαὸς, ἀλλ' ὅπως ἐφιλοξένησεν ἐπὶ 2 ἔτη καὶ πλέον τὸν Ἑλληνικὸν Στρατὸν, οὕτω νὰ ὑπομείνῃ ἀκόμη ἐπ' ὀλίγον παρέχων τὴν ἰδίαν φιλοξενίαν εἰς αὐτὸν.

Ἐγραψεν ἐπίσης ἄρθρα δι' ὧν συνεβούλευε τὸν Γερμανικὸν λαὸν τοῦ Γκαϊρλιτς νὰ φανῆ γενναῖο ψυχὸς καθὼς καὶ ὅλους τοὺς ἐπὶ κεφαλῆς ἐργάτας τοὺς κατέχοντας τότε τὴν ἐξουσίαν, νὰ φανῶσιν ἀντάξιοι τῶν περιστάσεων, προστατεύοντες καθ' ὅμοιον τρόπον τοὺς Ἕλληνας, ὅπως καὶ οἱ προκάτοχοι αὐτῶν.

Ὁ Συνταγματάρχης Συνανιώτης, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι Ἀξιωματικοὶ οἱ ἐν Γκαϊρλιτς εὐρεθέντες τότε, δύνανται νὰ ὁμολογήσωσι, τίνας προσέφευγον ὁ σύζυγός μου ὑπηρεσίας πρὸς τὸ συμφέρον τῶν Ἑλληνικῶν Στρατευμάτων. Ἐν τέλει ἐπέισθησαν πάντες καὶ ἐξηκολούθησαν τὴν προστασίαν των καὶ τὴν φιλοξενίαν των, πρὸς τοὺς Ἕλληνας, μέχρις ὅτου ἠτοιμάσθησαν οὗτοι ἐντελῶς πρὸς ἀναχώρησιν.

Τὸ πρῶτον τμήμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ἀνεχώρησεν ἐκ Γκαϊρλιτς τὴν 22 Φεβρουαρίου 1919

Χιλιάδες λαοῦ Γερμανῶν εἶχεν συρρεύσει ν' ἀποχαιρετήσῃ τὸν Ἑλληνικὸν Στρατὸν φεύγοντα. Ἦτο πάρα πολὺ συγκινητικὴ ἡ στιγμή ἐκείνη καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες φεύγοντες, ἀπεχαιρέτουν τὴν ὡραίαν Γερμανικὴν πόλιν.

Πῶς συνεδέθησαν οἱ Ἕλληνες, μετὰ τοῦ Γερμανικοῦ λαοῦ παραμείναντες ἄνω τῶν δύο ἐτῶν εἰς Γερμανίαν, ὁποία συνπάθεια ἀνεπτύχθη κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα ἀμοιβαίως, εἰς τὰς καρδίας των, καὶ πόση λύπη ἐξεδηλώθη ἀμφοτέρωθεν ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει, γίνεται φανερὸν ἐκ τῶν ἄρθρων τῶν δημοσιευθέντων τότε εἰς τὰς ἑφημερίδας τοῦ Γκαϊρλιτς ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ.

Ἐκ τοῦ Ταχυδρόμου τοῦ Γκαϊρλιτς τῆς 23 Φεβρουαρίου 1919 παραλαμβάνομεν τὰ ἀκόλουθα.

“ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ ΤΟΥ ΓΚΑΙΡΛΙΤΣ,,

23 Φεβρουαρίου 1919

Ὁ ἀποχαιρετισμὸς τῶν Ἑλλήνων

Καὶ τώρα μᾶς ἀποχαιρετοῦν οἱ Ἕλληνες ξένοι μας. Ὁ χθεςινὸς ἀποχαιρετισμὸς αὐτῶν καὶ ἡ ἀναχώρησις ἐκ τῆς πόλεως ἡ ὁποία ὑπὲρ τὰ δύο ἔτη τοὺς ἐφιλοξένησε καὶ εἰς τὴν ὁποίαν διηλθον εὐχαρίστους ὥρας, ἦτο συγκινητικὸς καὶ ἐγκάρδιος. Μία ἡλιόλουστος μαγευτικὴ ἑαρινὴ ἡμέρα ἦτο ἡ χθεςινὴ, ἡ ὁποία ὑπὸ τὸν χαρῶπὸν καὶ ἀπαστρέπτοντα ἥλιον ἐδείκνυε διὰ τελευταίαν

φορὰν εἰς τοὺς Ἑλληνας τὴν ὠραιότητα τοῦ κεκοσμημένου ὑπὸ πάρκων ὠραίου Γκαϊρλιτς. Διὰ τοὺς πολλοὺς ὁ ἀποχαιρετισμὸς ἦτο βαρὺς, διότι οἱ περισσότεροι τῶν Ἑλλήνων Ἀξιωματικῶν εἶχον συνηθίσει καὶ εἶχον προσαρμοσθῆ κατὰ τὸ δυνατόν πρὸς τὰ Γερμανικὰ ἥθη καὶ ἔθιμα.

Τὸ ὅτι τὴν καλὴν των θέλησιν ἐνίστε ὑπεσχίασαν μερικὰ δυσάρεστα γεγονότα, τοῦτο ἦτο ἀναπόφευκτον. Συνέβησαν ἐνίστε προστριβαὶ καὶ παρεξηγήσεις μὲ τοὺς Ἑλληνας ξένους μας. Ἀλλὰ χθὲς τὴν ἡμέραν τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ, τὰ πάντα ἐλησμονήθησαν καὶ τὸ παρὸν ἀποχαιρετιστήριον ἄρθρον μας δὲν πρέπει ν' ἀπηχίση ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο. Ἀναμφισβητήτως ὀφείλομεν ν' ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων Ἀξιωματικῶν ὑπῆρχον πολλοὶ, πολὺ καλοὶ, εὐγενέστατοι καὶ ἐξαιρετικῶς μορφωμένοι, τῶν ὁποίων πολλοὶ Γκαϊρλιτσιῶτες καὶ ἰδίᾳ μάλιστα Γκαϊρλιτσιώτισσες θὰ τηρήσουν πιστὴν ἀνάμνησιν.

Δύο μιση ἔτη περίπου φιλοξενούμενοί μας! Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον πολλὰ ἐδοκίμασαν μαζύ μας. Μερικοὶ συνάδελφοί των εὗρον ἐδῶ τὸν θάνατον μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Διοικητὴς των, Χατζόπουλος ὁ ὁποῖος εἰς τὸ Νεκροταφεῖον τοῦ Γκαϊρλιτς, μὲ μίαν μεγαλοπρεπῆ κηδείαν πρωτοφανῆ εἰς ἡμᾶς, εὔρε τὴν τελευταίαν του ἡσυχίαν. Πολλοὶ Ἑλληνες Ἀξιωματικοὶ ἐσημάτισαν ἐδῶ εἰς τὸ Γκαϊρλιτς οἰκογένειαν καὶ παραλαμβάνουν τώρα μαζύ των εἰς τὴν Πατρίδα των τὰς νεαρὰς Γερμανίδας γυναῖκας των. Τοιοῦτοτρόπως πρόκειται διὰ τὸ μέλλον εἰς στενὸς δεσμὸς μεταξὺ Ἑλλά-

δος καὶ Γκαϊρλιτς, ὁ ὁποῖος δεσμὸς εὐχόμεθα καὶ δι' ἀμφοτέρω τὰ μέρη νὰ παραμείνῃ φιλικός. Πολλὰς ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Γερμανίαν καὶ ἀπὸ τὰ Γερμανικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα συναποκομίζουσι μεθ' ἑαυτῶν οἱ Ἕλληνες Ἀξιωματικοί. Θὰ διηγούνται διάφορα δι' ἡμᾶς, καὶ θέλομεν νὰ ἐλπίζωμεν, ὅτι ταῦτα θὰ εἶναι μόνον καλὰ καὶ εὐχάριστα ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀξιοπρεπείας μας καὶ τῆς καλῆς μας φήμης εἰς τὸ ἔξωτερικόν.

Ἡ εἶδησις τῆς μεταφορᾶς τῶν Ἑλλήνων, ἔνεκεν τῶν στενῶν σχέσεων αἰτινες ὡς εὐνόητον εἶχον ἀναπτύχθῃ μεταξὺ Γερμανῶν καὶ Ἑλλήνων, ἤρκεσε νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν ἑκατοντάδας περιέργων. Ἦδη ἀπὸ τὰς τρεῖς, ἡ πλατεῖα τοῦ σιδηροδρομικοῦ Σταθμοῦ εἶχε πληρωθῆ ἀσφυκτικῶς. Δίτροχα πλήρη ἀποσκευῶν καὶ ἀχθοφόροι μὲ τὰ φορτωμένα κατοτσάκια τῶν ἐσταμάτουσι πρὸ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ.

Ἐγκάρδιοι ἀποχαιρετισμοὶ ἀντηλάσσοντο μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ Γερμανῶν γνωστῶν. Ἄνθη καὶ ἀνθοδέσμαι προσεφέροντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ λεπτὰ χερᾶκια εἰς τοὺς ἀναχωροῦντας. Σχεδὸν κάθε Ἀξιωματικὸς ἐκράτει καὶ μίαν ἀνθοδέσμην ἀπὸ μενεξέδες ρόδα καὶ ναρκίσσους μαζὺ καὶ μὲ πολλὰ «μὴ μὲ λησμονεῖ».

Μετὰ κόπου συνεκρατοῦντο ἀπὸ πολλοὺς τὰ δάκρυα τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ, ὁ ὁποῖος διὰ τοὺς πολλοὺς θὰ ἦτο παντοτεινός. Εἰς τὴν αἴθουσαν ἀναμονῆς τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ ἀνέμενον μερικαὶ νεαραὶ γυναῖκες ἀπὸ τὸ Γκαϊρλιτς, σύζυγοι Ἑλλήνων Ἀξιωμα-

τικῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠκολούθουν τοὺς ἄνδρας των εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τὴν πατρίδα των Γκαϊρλιτς δὲν ἦτο εἰς αὐτὰς καὶ ἐλαφρὸς, ἀλλὰ διετήρησαν μίαν ψυχραίμον καὶ γενναίαν στάσιν. Μερικὰ σφυξίματα τῶν χειρῶν ἀπὸ τοὺς γνωστούς των καὶ ἀνήρχοντο ἐπὶ τοῦ τραῖνου τὸ ὁποῖον ἀνέμενον ἔξω.

Ἐκεῖ πλέον συνέβαινον ἄλλαι σκηναὶ πάλιν. Πρὸς ἀποχαιρετισμὸν εἶχον προσέλθει, ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς πόλεως Γκαϊρλιτς ὁ Δήμαρχος κ. Σνάϊ καὶ ὁ Δημοτικὸς σύμβουλος Φίμπεργκ, ὡσαύτως ὁ Στρατιωτικὸς Διοικητὴς τῆς πόλεως Συνταγματάρχης Ἐρξλέμπεν καὶ οἱ Ἀξιωματικοὶ τοῦ 19ου Πεζικοῦ συντάγματος ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν Διοικητὴν των λοχαγὸν Σχέρτσερ. Ἡ μουσικὴ τοῦ συντάγματος ἐπαιάνιζε πρὸ τοῦ σταθμοῦ διάφορα μουσικὰ τεμάχια, ὑπὸ τοὺς ἤχους τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνικοῦ Ὑμνου καὶ τοῦ Γερμανικοῦ τραγουδιοῦ. «Πρέπει ν' ἀφήσω ν' ἀφήσω τὴν πόλιν νὰ φύγω μακράν». Οἱ Ἕλληνες Ἀξιωματικοὶ συγκεκινημένοι μαζὺ μὲ τοὺς Γερμανοὺς φίλους των ἐπηγαινοῦρχοντο.

Ἡ ἀστυνομία ὅμως ἐπέτρεπε τὴν δίοδον μόνον εἰς τοὺς ἐφοδιασμένους μὲ εἰδικὴν ἄδειαν. Ἡ ἀναχώρησις εἶχεν ὀρισθῆ διὰ τὴν 4.10' ἐγένετο ὅμως καθυστέρησις ἡμισεῖας ὥρας. Εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς πόλεως ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ διήρχετο τὸ τραῖνον, εἶχε συναθροισθῆ πολὺ πλῆθος. Μεταξὺ τῶν Ἀξιωματικῶν ἔβλεπέ τις ἓνα ἰδιαιτέρως συγκεκινημένον καὶ παρακολουθοῦντα μὲ τὰ κιάλια του τὴν ὄλην κίνησιν.

Ἐπὶ τέλους δίδεται τὸ σύνθημα τῆς ἀναχωρήσεως

ένα σύριγμα τοῦ τραίνου, καὶ χιλιάδες χέρια καὶ μαντήλια ὑπεχαιρέτισαν τοὺς ἀναχωροῦντας καὶ μένοντας.

Σήμερον θὰ φέρη ἡ ἀμαξοστοιχία τοὺς Ἑλληνας ξένους μας εἰς τὰ Αὐστριακὰ Σύνορα, ἐκεῖθεν θὰ κατευθυνθοῦν εἰς τὸ Φιοῦμε ὅπου ἀτμόπλοιοι θὰ τοὺς μεταφέρη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ οὕτω ταχέως θὰ ἐκπληρωθῇ ὁ πόθος τῶν τέκνων μιᾶς μακρονηῆς χώρας. Ὑστερα ἀπ'ὄλιγον θὰ τοὺς φωτίζῃ ὁ θερμὸς ἥλιος τῆς Ἑλλάδος, θὰ τοὺς ὑποδέχεται ἡ μεγαλοπρεπὴς Ἑλληνικὴ ἄνοιξις».

Τριακόσιοι σαράντα τρεῖς Ἑλληνες Ἀξιωματικοὶ ἐγκατέλειψαν τὸ Γκαϊρλιτς. Ἐν μέρος τῶν Γερμανίδων αἵτινες εἶχον ὑπανδρευθῆ Ἑλληνας Ἀξιωματικούς ἔλαβον τὴν ἄδειαν παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Στρατιωτικῆς Διοικήσεως νὰ συνταξιδεύσουν μαζί.

Δι' αὐτὰς καθὼς καὶ διὰ τὰς ἄλλας οἰκογενεῖας τῶν Ἀξιωματικῶν εἶχε διατεθῆ ἓνα βαγόνι β' θέσεως.

Παρέμεινον 18 Ἑλληνες Ἀξιωματικοὶ τῆς Διαχειρίσεως καὶ τοῦ Οἰκονομικοῦ. Ἀμερικανοὶ Ἀξιωματικοὶ τοὺς συνώδευσαν.

Σήμερον ἀναχωρεῖ ὡσαύτως τὸ Νοσοκομειακὸν τραῖνον, αὔριον τὸ τραῖνον τοῦ ὕλικου, καὶ τὴν Δευτέραν τὸ τραῖνον μὲ ὅλους τοὺς Ἑλληνας Στρατιώτας».

Ἐπίσης παραλαμβάνομεν καὶ τοῦτο ἐξ ἄλλης ἐφημερίδος.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΓΚΑΙΡΛΙΤΣ

Ἡ ἐπάνοδος τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Πατρίδα των

«Τῇ ἐποπτεία δύο Ἀμερικανῶν Ἀξιωματικῶν ἤρ-

ξατο χθές ἢ μεταφορὰ τῶν ἐνταῦθα εἰσέτι παραμενό-
των Ἑλλήνων. Τὸ ἀπόγευμα εἰς τὰς 4.40' διὰ μιᾶς ἐκ-
τάκτου ἀμαξοστοιχίας ἐγκατέλειψαν τὸ Γκαϊρλιτς 350
περίπου Ἀξιωματικοὶ τοῦ 4ου Ἑλληνικοῦ Σώματος
Στρατοῦ.

Μέρος τῶν Γερμανίδων γυναικῶν αἵτινες εἶχον ὑ-
πανδρευθῆ Ἑλληνας Ἀξιωματικούς καὶ εἰς τὰς ὁποίας
ἡ Διοίκησις τοῦ Ἑλληνικοῦ Σώματος, ἐχορήγησεν ἄδειαν
ἀποχωρήσεως, συμμετεῖχον τοῦ ταξειδίου. Πρὸς ἀπο-
χαιρετισμὸν των, παρευρέθησαν εἰς τὸν σιδηροδρομι-
κὸν Σταθμὸν ἅπασαι αἱ Πολιτικαὶ καὶ Στρατιωτικαὶ
Ἀρχαὶ τῆς πόλεως καθὼς ἐπίσης καὶ ἄπειρον πλῆθος
κόσμου. Ἡ μεταφορὰ τῶν στρατιωτῶν θὰ λάβῃ χώραν
τὴν Δευτέραν».

Περαιτέρω μᾶς ἀνακοινοῦνται : « Ἡ μεταφορὰ τοῦ
4ου Ἑλληνικοῦ Σώματος Στρατοῦ ἤρχισε χθές διὰ τῆς
ἀναχωρήσεως ὄλων τῶν Ἑλλήνων Ἀξιωματικῶν, πλὴν
ἐλαχίστων, οἵτινες παρέμειναν ἵνα διεκπεραιώσωσι δια-
φόρους ἐκκρεμεῖς ὑπηρεσίας καὶ λογαριασμούς. Ἀπὸ
τῆς μεσημβρίας παρατηρεῖτο μία ἀσυνήθης κίνησις, φορ-
τηγῶν διτροχῶν καὶ ἀμαξῶν μὲ ἀποσκευὰς κατευθυνο-
μένας πρὸς τὸν σιδηροδρομικὸν Σταθμὸν.

Εἰς τὰς 3 μ. μ. ἔπρεπε νὰ ἔχωσι συναθροισθῆ εἰς
τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν ἅπαντες οἱ πρὸς ἀναχώ-
ρησιν Ἀξιωματικοί. Πρὸς ἀποχαιρετισμὸν των προσῆλ-
θον οἱ Ἀξιωματικοὶ τοῦ 19ου Πεζικοῦ Συντάγματος
μὲ τὸν Διοικητὴν του ἐπὶ κεφαλῆς Λοχαγὸν Σχέτσερ.
Ὁ Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Γκαϊρλιτς μεθ' ἑνὸς Δημο-
τικοῦ Συμβούλου.

Ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ τοῦ 19ου Πεζικοῦ Συντάγματος ἐπαιάνιζε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν διάφορα μουσικὰ τεμάχια. Δύο Ἀμερικανοὶ Ἀξιωματικοὶ ἐπὶ τούτῳ ἀφιχθέντες ἐσυνόδευσαν τὴν ἀποστολὴν.

Ἡ ἀναχώρησις τῆς ἀμαξοστοιχίας ἐκαθυστέρησεν ἐπὶ 1)2 ὥραν. Τὸ Σάββατον τὸ ἀπόγευμα θὰ ἀναχωρήσῃ ἓνα Νοσοκομειακὸν τραῖνον, καὶ τὴν Δευτέραν τὸ ἀπόγευμα θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν τὸ τελευταῖον Τμήμα».

Ἴδου καὶ τὸ εὐχαριστήριον τὸ ὁποῖον ἀπηύθυνον οἱ Ἕλληνες πρὸς τοὺς κατοικοὺς τοῦ Γκαϊρλιτς κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀναχωρήσεώς των.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ

«Κατόπιν παραμονῆς πλέον τῶν δύο ἐτῶν ὡς φιλοξενούμενοι τῆς πόλεως Γκαϊρλιτς, μᾶς πόλεως ἥτις χαίρει μᾶς πολὺ καλῆς φήμης, μᾶς ἐδόθη εὐκαιρία νὰ σπουδάσωμεν καὶ γνωρίσωμεν τὰ καλὰ προτερήματα τοῦ Γερμανικοῦ λαοῦ. Εἰς τοὺς κατοικοὺς τοῦ Γκαϊρλιτς καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὰς Ἀρχὰς ὀφείλομεν ἐγκαρδίους εὐχαριστίας διὰ τὴν φιλοξενίαν των, τὴν προστάσιαν καὶ τὴν ἀρωγὴν τὴν ὁποίαν διηνεκῶς μᾶς παρεῖχον.

Ἐπιστρέφοντες εἰς τὰς Πατρίδας μας δὲν θὰ λησμονήσωμεν ποτὲ τὰς ὁραίας ἐντυπώσεις τὰς ὁποίας ἀποκομίζομεν, καὶ θὰ προσπαθήσωμεν παντὶ σθένει νὰ δια φωτίσωμεν τοὺς ὁμογενεῖς μας περὶ τοῦ Γερμανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς Γερμανικῆς ἐργασίας.

Ἡ μακρὰ παραμονὴ ἐν Γερμανίᾳ 7.000 (ἐπτὰ χίλι-

άδων) περίπου Ἑλλήνων, ἀναμφιβόλως θὰ ἐπιδράσῃ ὥστε αἱ μελλοντικαὶ σχέσεις ἀμοτερόρων τῶν λαῶν νὰ καταστῶσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον φιλικώτεραι. Εὐχόμεθα ἐκ καρδίας, ὅπως αἱ πληγαὶ τὰς ὁποίας τὸ Γερμανικὸν κράτος ὑπέστη ἐκ τοῦ πολέμου ταχέως ἐπουλαθῶσι καὶ ὁ Γερμανικὸς λαὸς καταλάβῃ πάλιν τὴν ἡγήτορα θέσιν του μεταξὺ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Μετὰ τῶν ἐγκαρδίων εὐχῶν μας ἐπιπροσθέτομεν καὶ ἓνα ἐξ' ἴσου ἐγκάρδιον ἀποχαιρετισμόν».

23 Φεβρουαρίου 1919

Τὸ 4ον Ἑλληνικὸν Σῶμα Στρατοῦ.

Ὁ μέγας πόλεμος ὁ ὁποῖος ἤρξατο ἀπὸ τὸν Αὐγουστον τοῦ 1914 καὶ κατὰ τὸν ὁποῖον ἦλθον εἰς αἱματηρὰν σύρραξιν ἅπαντες οἱ λαοὶ καὶ ὅλαι αἱ φυλαὶ τῆς Γῆς, Λευκοί, Μαῦροι, Κίτρινοι καὶ Μελαψοί, ἔληξεν ἐπὶ τέλος ἀφοῦ ἔφερε τόσα δυστυχήματα καὶ τόσας συμφορὰς εἰς ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα τὰς ὁποίας ἀκόμη καὶ σήμερον ὕστερον ἀπὸ τόσα ἔτη ὑποφέρει. Συμφώνως πρὸς μίαν πρόσφατον στατιστικὴν ὁ μέγας οὗτος πόλεμος εἶχε τὰ ἐξῆς θύματα: 10 ἑκατομ. νεκρῶν, 21 ἑκατομ. τραυματίας, 3 ἑκατομ. ἐξαφανισθέντας, 10 ἑκατομ. ἀναπήρους.

Ἀξιότιμοι, καὶ ἀγαπητοὶ φίλοι μου διὰ τοὺς ὁποίους προορίζονται αἱ ὀλίγαι αὗται σελίδες, πιστεύω ὅτι δὲν θὰ σᾶς δυσαρεστήσῃ ἐὰν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐκφράσω τὰς ἀπόψεις μου γενικῶς περὶ τοῦ πολέμου.

Οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκόμη μὴ ἀνεπτυγμένοι πολιτικῶς, καὶ λίαν ἀφελεῖς ὄντες, θέλουσιν ὑπνῶσιζεσθαι ἐπὶ πολὺ ἀκόμη δυστυχῶς, ὑπὸ τῶν

σφαλερῶν ἐννοουμένων ἰδεῶν «Πατριωτισμός», «Πατρις», «Ἡρωϊσμός» κ.λ.π. Αἱ λαϊκαὶ μάζαι ἀκολουθοῦσι τυφλῶς τοὺς Δημαγωγοὺς καὶ πολιτικοὺς αὐτῶν οἱ ὁποῖοι διατείνονται, ὅτι εἶναι οἱ εὐεργέται τῶν λαῶν ἐργαζόμενοι μόνον διὰ τὴν εὐημερίαν αὐτῶν, ὡς ἄλλος Οὐίλσον ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁδῶν ἐν Ἀμερικῇ ἔκρουε τὸ τύμπανον συναγείρων τοὺς λαοὺς εἰς πόλεμον. Τὸ γνωμικὸν ἢ ἡ ἀρχὴ παντὸς διανοητικῶς καὶ ψυχικῶς ἀνεπτυγμένου ἀνθρώπου ἔπρεπε νὰ εἶναι «Ἐπιηρετῶ τὴν πατρίδα μου, μέσῳ τῆς Εἰρήνης καὶ Ὁμονοίας ἐπὶ τῆς Γῆς».

Δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀρνηθῇ τις, ὅτι ἅπαντες οἱ πόλεμοι καὶ πρὸ πάντων ὁ μέγας κοσμοϊστορικὸς πόλεμος τοῦ 1914 μόνον δυστυχίαν, πτωχείαν, νόσους, διαφθορὰν τῶν ἡθῶν καὶ ἄλλα τοιαῦτα κακὰ συνεπέφεραν εἰς τοὺς λαβόντας μέρος κατ' αὐτὸν, λαοὺς τῆς Γῆς.

Μόνον εἰς τοὺς Μεγάλους ἐκείνους κεφαλαιούχους, καὶ Μεγάλους Βιομηχάνους τοῦ εἴδους τοῦ Μόργκαν, Λέιβ, Ρότσιλδ, Ζαχάρωφ καὶ λοιποὺς προμηθευτὰς τηλεβόλων καὶ πολεμοφοδίων διαφόρων Ἐθνῶν ἐπέφεραν ὠφέλειαν πληρώσας τὰ θηλάκιά των χρυσῶν νομισμάτων.

Ἐπίσης, δέον νὰ μὴ περιμένῃ τις οὔτε ἀπὸ τοὺς μεγάλους στρατηγούς ἢ καὶ ἄλλους ἀνωτέρους Ἀξιωματικούς, ὅτι θὰ ταχθῶσι κατὰ τοῦ πολέμου, διότι καὶ οὗτοι ἔχουν νὰ ὠφεληθῶσι παντοειδῶς, θὰ ἀπαντήσωσιν δέ, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον κακὸν ὁ πόλεμος.

Οἱ ἀπὸ τοῦ 1899 γενόμενοι λόγοι ὑπὸ τῶσων σημαινόντων ἀνδρῶν, διαφόρων φυλῶν καὶ χωρῶν, οἱ ἐκ-

φωνηθέντες ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Εἰρήνης, εἰς Χάγγην τῆς Ὀλανδίας, ἀποδεικνύουσι, δόξα τῷ Θεῷ ἀπὸ τότε, ὅτι εἰς πλείστας χώρας τοῦ Κόσμου ἡ ἰδέα τῆς Εἰρήνης εὗρικεν ὁπαδοὺς καὶ κατέκτα διαρκῶς ἔδαφος.

Ὁ σύνδεσμος τῶν φίλων τῆς Εἰρήνης μετὰ τῆς Προέδρου αὐτοῦ Βαρωνίδος Σούττνερ, ἐκ Βιέννης καὶ τῶν δύο διασῆμων μεγάλων φιλανθρωπῶν, τοῦ Ἀνδρέου Κάρνεζι καὶ τοῦ πολυεκατομμυριούχου ἐκ Σουηδίας Χημικοῦ Ἀλφρέδου Νόμπελ γνωστοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ὡς ἐφευρέτου τῆς δυναμίτιδος, συνετέλεσεν ὥστε νὰ ἐξαπλωθῶσιν ἐφ' ὅλης τῆς Εὐρώπης αἱ περὶ Εἰρήνης ἰδέαι. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἱεροκήρυκες ἐτόλμησαν νὰ κηρύξωσιν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος χωρὶς νὰ λαμβάνωσι ποσῶς ὑπ' ὄψει τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τῶν χωρῶν των, ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ. Ἐπίσης ἐν Ἀγγλίᾳ πολλοὶ ἀρχιεπίσκοποι ἔκαμαν ἔκκλησιν πρὸς ἀπάσας τὰς Χριστιανικὰς ἔκκλησίας ὅπως καταδικάσωσι πάντα πόλεμον μεταξὺ Χριστιανικῶν λαῶν.

Δυστυχῶς συνέβη πολὺ ἀργὰ διότι τοῦτο ἔπρεπε νὰ εἶχε γίνῃ πρὸ 20 ἐτῶν. Κατὰ τὰ μεγάλα ταξεϊδιά μας, τὰ ὁποῖα ἐπεχειρήσαμεν μετὰ τοῦ συζύγου μου, ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, ἤλθομεν εἰς ἐπαφὴν πρὸς πολλοὺς ἀποστόλους τῆς Εἰρήνης, πρὸς συνδέσμους προστασίας τῶν ζώων καὶ ἄλλους φιλανθρωπικοὺς συνδέσμους. Ἐνεκύψαμεν εἰς ἰδιαιτέρας μελέτας σχετικὰς πρὸς τὰ θέματα ταῦτα. Ἴδωμεν τὰ μεγάλα ὀφέλη τὰ ὁποῖα ἐπιφέρουν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν αἱ ἰδέαι τῆς Εἰρήνης, τῆς Φιλανθρωπίας, καὶ τῆς Ἀγάπης πρὸς πάντα τὰ ζῶα.

Τοιαῦται ιδέαι ἐκκαθαρίζουσι τὸ ἔσω τῶν λαῶν καὶ διεγείρουσι τὴν συμπάθειαν καὶ συντελοῦσιν, ὅπως ἐξαστραψῇ ὁ σπινθὴρ τὸν ὁποῖον φέρει ἕκαστος ἐξ ἡμῶν εἰς τὴν ψυχὴν του, εἰς φῶς τῆς καθολικῆς Εἰρήνης καὶ Ἀγάπης. Ἄς ῥίψωμεν ἓν βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἄς ἴδωμεν τίνας ιδέας εἶχεν ἡ ἀνθρωπότης ἀνέκαθεν περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης. Πάντοτε, νομίζω, εἶναι ἐνδιαφέρον, νὰ γνωρίσῃ τις τὰς τάσεις τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ παρόντι καὶ εἰς ἓν λίαν ἀπομεμακρυσμένον παρελθόν.

Θὰ ἀναφέρω τὸν λόγον τοῦ μεγάλου φιλανθρώπου Κάρνεξι τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησεν οὗτος ἐνώπιον τῶν σπουδαστῶν καὶ καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου ἐν Σκωτείᾳ ἐν ἔτει 1907 καὶ ὁ ὁποῖος μετεφράσθη εἰς 12 γλώσσας καὶ διενεμήθη καθ' ὅλην τὴν Γῆν.

Ἄλλ' ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖ νὰ πλησιάσῃ ἐγγύτερον εἰς τὸ θέμα καὶ νὰ διεισδύσῃ βαθύτερον εἰς τὸ ζήτημα τοῦ πολέμου καὶ τῆς Εἰρήνης, ἐρευνᾶν αὐτὸ ἀπὸ πάσης πλευρᾶς, θὰ τὸν συνεβούλευον νὰ ἀναγνώσῃ ἓν περισπούδαστον ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ θεωρία τοῦ πολέμου καὶ τῆς Εἰρήνης» γεγραμμένον εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὁποῖον συνέγραψεν ὁ Ἑλληνας ἱατρός καὶ συγγραφεὺς φιλοσοφικῶν Ἔργων Γρηγ. Γ. Γεωργουδάκης ἐκ Χανίων,

Τὸ λίαν ἐνδιαφέρον τοῦτο ἔργον ἐξεδόθη ἐν ἔτει 1922 ἐν Ρεθύμνῃ, τυχὸν λίαν κολακευτικῶν ἐπαίνων ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊῶν κριτικῶν καὶ μόνον ἐν Ἑλλάδι παρέμεινε τοῦτο, ὡς φαίνεται, ἄγνωστον. Τοιοῦτοτρόπως πληροῦται καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ γραφή, ὅτι οὐδεὶς προφήτης δεκτὸς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ Πατρίδι.

Θεωρῶ ἑαυτὴν εὐτυχεῖ διότι ἐγνώρισα προσωπικῶς τὸν συγγραφέα. Ὁ Γεωργουδάκης εἶναι ἄνθρωπος πεπροικισμένος διὰ σπανιωτάτων διανοητικῶν χαρισμάτων καὶ ψυχικῶν ἀρετῶν. Εἶναι εἰς τέλειος τύπος χαρακτῆρος εὐγενοῦς.

Ὡς ἀκάματος συγγραφεὺς ἔχει γράψει καὶ ἕτερα λίαν ἐνδιαφέροντα ἔργα ὅπως π.χ. «Ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἐξελισσομένης». «Ἴδε ὁ ἄνθρωπος» «Ἡ θεωρία μου νόσου γήρατος καὶ θανάτου» «Ἡ θεωρία μου τῆς ἔσω ἐκκρίσεως καὶ τῆς κληρονομικότητος» πρὸ πάντων ὅμως ἔν βαθῆ φιλοσοφικὸν ἔργον, ὅπου ἐκδέτεται τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα. «Ἡ Κοσμοθεωρία μου», τῆς ὁποίας ὁ Α΄ τόμος ἐκδίδεται τώρα ἐν Γερμανίᾳ μεταφραζόμενος εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν.

Μία ἄκρα μετριοφροσύνη καὶ μία ἀσυνήθης πρὸς τὰς ἐπιδείξεις καὶ τὸν θόρυβον ἀποστροφῆ, κοσμοῦσι τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ ἢ πατρὶς αὐτοῦ ἢ Κρήτη δύναται νὰ σεμνύνεται κατατάσσουσα εἰς τὴν χορείαν τῶν καθολικῆν γνῶσιν ἐμφανισάντων τέκνων τῆς, μίαν τοιαύτην κορυφήν, ἢ ὅποια φθάνει εἰς τὸν τύπον τοῦ Ἐπιμενίδου.

Ἄς ἴδωμεν τώρα τὰς γνώμας διασήμων ἀνδρῶν πάσης ἐποχῆς ἀπὸ τῆς μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένης.

Ἦδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς τῶν βαρβαρικῶν χρόνων Φιλόσοφοι, μεγάλοι Νομοθέται καὶ θεμελιωταὶ θρησκευμάτων πολὺ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστοῦ ἀνεγνώρισαν τὴν ἀνάγκην τῆς Εἰρήνης καὶ εἰς γάσθησαν εἰς τὸ νὰ τὴν ἐπιβάλωσιν. Πάντες οὗτοι ἐθεώρησαν τὸν πόλεμον τὴν μᾶλλον βδελυρὰν καὶ τερατώδη μάστιγα τῆς ἀνθρωπότητος.

“Οσοι ἐκ τῶν ἀνεπτυγμένων φιλολόγων καὶ Θεολόγων ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐρευνήσωσι τὰς πηγὰς ἐν τῷ θέματι τούτῳ, θέλουσιν εὖρη εἰς τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων πλείστας ὄσας γνώμας ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο.

Ἐπειδὴ ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ βιβλίῳ γράφω τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἀπευθύνομαι πρὸς τοὺς φίλους ἡμῶν Ἑλληνας ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐπιθυμῶ νὰ ἀρχίσω ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων τοῦ ἐκλάμπρου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως πράττει ὁ Ἄνδρῆας Κάρνεξι. Ὁ πατὴρ τῆς ποιήσεως Ὅμηρος, λέγει, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται ἄνθρωπος μεμολυσμένος δι’ αἵματος νὰ προσεύχηται εἰς τοὺς Θεούς. Παριστᾶ δὲ τὸν Δία βλέποντα ὑπόδρα τὸν Θεὸν τοῦ πολέμου Ἄρηνα «Μή τι μοι, ἄλλοπρόσαλλε, παρεζόμενος μινύριζε. Ἐχθιστος δέ μοι ἔσοι Θεῶν, οἱ Ὀλυμπον ἔχουσιν. Ἄει γὰρ ταί ἔρις τι φίλη πόλεμοί τε μάχαι τε».

Ὁ Εὐριπίδης λέγει «᾿Ω ταλαίπωροι βροτῶν, τί κτᾶσθε λόγχας καὶ κατ’ ἀλλήλων φόνους τίθεισθε, παύσασθ’ ἀλλὰ λήξαντες πόνων ἄστη φυλάσεσθ’ ἥσυχον μεθ’ ἥσυχων».

Ὁ Θουκιδίδης λέγει «Ἄδηλατὰ των πολέμων καὶ ἐξ ὀλίγου τὰ πολλὰ καὶ δι’ ὀργῆς αἱ ἐπιχειρήσεις γίνονται». Εἶναι ἐναντίον τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ νὰ πολεμήσῃ τις.

Ὁ Ἀριστείδης θαυμάζει τὸν Περικλέα ὁ ὁποῖος ἴν’ ἀποφύγῃ τὸν πόλεμον ἦτο ἕτοιμος νὰ δεχθῆ Διαιτησίαν.

Ὁ Σωκράτης, ὁ βαθυστόχαστος οὗτος φιλόσοφος, λέγει, ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ εἶναι Κοσμοπολίτης.

Ὁ Ἰσοκράτης λέγει «Οὐδὲν δὲ τούτων οἶον τ' ἐστὶ γενέσθαι πρότερον, πρὶν ἂν πεισθῆτε τὴν μὲν ἡσυχίαν ὠφελιμωτέραν καὶ κερδαλεώτερον εἶναι τῆς πολυπραγμοσύνης, τὴν δὲ δικαιοσύνην τῆς ἀδικίας, τῶν δὲ τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίας».

Ὁ Ἀνδοκίδης λέγει πρὸς τοὺς Ἀθηναίους «Εἰρήνη σημαίνει ἀσφάλεια ἐν τῷ λαῷ, τοῦναντίον δὲ πόλεμος ἀναπόφευκτον καταστροφὴν».

Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὸν ἀρχαῖον πολιτισμὸν τῆς Δύσεως. Τὰ ἱερὰ βιβλία τῆς Ἀνατολῆς πολλοὺς αἰῶνας π. Χ. ἔχουσι τὴν Εἰρήνην καὶ τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην ὡς τὸ σπουδαιότερον αὐτῶν ἀντικείμενον. Ἀμφότεροι οἱ θεμελιῶται τῆς Θρησκείας Λαοσὲ καὶ Κοινοφύκιος 700 ἔτη π. Χ. διδάσκουσι «Ὅτι δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ μᾶς κάμωσι, τοῦτο νὰ μὴ πράξωμεν εἰς οὐδένα ἄνθρωπον».

Τὴν ἰδίαν ἔννοιαν ἔχουσι καὶ οἱ λόγοι τοῦ ΙΗΣΟΥ
«Ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν».

Ὁ μέγας Ἰνδὸς Βούδας προτρέπει ν' ἀποφεύγωσι τὸν φόνον παντὸς, τὸ ὅποιον φέρει ζωὴν καὶ διδάσκει τὴν ἀγάπην καὶ τὴν συμπάθειαν πρὸς σύμπασαν τὴν ζῶσαν δημιουργίαν. Μία μάλιστα Βουδιστικὴ προσευχὴ ἀρχίζει ὡς ἑξῆς : «Ἀγαπᾶτε ἐξ ἴσου σύμπασαν τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν πλᾶσιν».

Ὁ Ζωροάστρης, ὁ Πέρσης σοφὸς λέγει «Εἰρήνη καὶ ἀγαθότης πρὸς πᾶν ὅ,τι φέρει ζωὴν».

Ἐκ τῶν Ρωμαίων ποιητῶν, πολιτικῶν καὶ φιλοσόφων θὰ ἀναφέρω μερικοὺς. Τὸν Σαλούστιον, Σενέκαν, Τακίτον, Πλούταρχον, Κικέρωνα, κ.λ.π. Οὗτοι πάν

τες διδάσκουσιν, ὅτι ἡ συμπάθεια καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς πάντας χαρακτηρίζει τὸν ἀνώτερον βαθμὸν τῆς ἐξευγενίσεως καὶ τῆς τελειοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Βιργίλιος, ὁ ὁποῖος ἔζησεν κατὰ τὸν πρῶτον μ. Χ. αἰῶνα προβλέπει τὴν διαρκῆ Εἰρήνην, ὡς τὸ τέλος εἰς τὸ ὁποῖον κατευθύνεται ἡ ἀνθρωπότης.

Οἱ λόγοι τοῦ Εὐαγγελίου «Ἐπὶ Γῆς Εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία εἶναι ἀρκετὰ γνωστοὶ ὥστε νὰ μὴ ἔχουσιν ἀνάγκην νὰ τοὺς ἐπαναλάβῃ τις. Καὶ οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ὁμοίως καταδικάζωσι τὸν πόλεμον εἰς ὅλα τὰ συγγράμματα τὰ ὁποῖα ἔγραψαν οὗτοι. Ὁ Τερτουλιανὸς λέγει «Πῶς δύναται Χριατιανὸς νὰ στρατευθῆ; Πῶς δύναται νὰ φέρῃ ὄπλα ἀφοῦ ὁ Χριστὸς ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τοῦ ξίφους; Ὁ Στρατιωτικὸς ὄρκος καὶ ὁ τοῦ βαπτίσματος ἀντίκειται πρὸς ἀλλήλους, ὁ εἶς εἶναι τὸ σύμβολον τοῦ Χριστοῦ, ὁ ἄλλος τοῦ Διαβόλου.

Ὅμοίως ἐκφράζονται οἱ Ἀμερικανοὶ καὶ Ἀγγλοσοφοὶ ὁ Κονβράϊ λέγει «Ἐν ἐκάστῳ πεδίῳ μάχης, βλέπομεν ἄδοξον κονίστραν ἀνθρωπίνου ἐξευτελισμοῦ».

Ἐκ τῶν Γάλλων θ' ἀναφέρω τὸν Βολταῖρον καὶ τὸν Βίκτ. Οὐγγὼ εἶναι καὶ οὗτοι θιασῶται τῆς Εἰρήνης.

Ἦδη ὁ Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Ἐρρῖκος ΙV συνέλαβε σχέδιον Εἰρήνης πρὸς ἡσυχίαν τῆς Εὐρώπης, καὶ ὁ Κάντιος ὁ ὁποῖος ἐν ἔτει 1595 ἔγραψεν τὸ περὶ «Αἰωνίας Εἰρήνης».

Ἐν τῇ αἰσιοδοξίᾳ μου δὲν ἀμφιβάλλω ποσῶς δι' ἓν πολὺ καλλίτερον μέλλον, καὶ ὅτι οἱ Χριστιανικοὶ λαοὶ μέλλουσιν ἐπὶ τέλους ν' ἀναγνωρίσωσιν εἰς ποίαν πα-

2765
183

ρέκκλησιν εύρίσκονται ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς ὀρθοφροσύνης ἐρχόμενοι, 2000 ἔτη μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς θρησκείας τῆς Εἰρήνης, ἀκόμη εἰς αἱματηρᾶς πρὸς ἀλλήλους συρράξεις, κατασφάζοντες Χριστιανοὶ τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἐπιφέροντες τόσας συμφορὰς πρὸς ἀλλήλους.

Τὸ ὄνειρον τῶν μεγάλων ἐκείνων φιλανθρώπων καὶ σοφῶν τῆς καθολικῆς Ἀγάπης καὶ Εἰρήνης μέλλει νὰ πραγματοποιηθῇ ἀληθῶς.

Ἡ εὐδαιμονία τῶν κατοίκων τῆς Γῆς ἔγκειται ἐν τῇ ἀγάπῃ ὅλων ὅσα ἐγκλείουσι ζωὴν. Τὸ μῖσος δὲν εἶνε δυνατὸν παρὰ νὰ ἔχη ὀλεθρίας συνεπειάς. Ὁ ποιητὴς Σίλλερ ὁ τόσον τιμώμενος ὑπὸ τοῦ μεγάλου φιλοσόφου Γκαίτε, λέγει: «Ἡ κατηραμένη κακὴ πρᾶξις δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ γεννήσῃ ἐτέραν κατηραμένην πρᾶξιν».

Αὕτη εἶναι μία χριστιανικὴ ἰδέα τὴν ὁποίαν ὁ Αἰσχύλος ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι δι' ἄλλων λέξεων ἐξέφρασεν, Ὁ πανευρωπαϊκὸς σύνδεσμος τῆς Εἰρήνης μετὰ τοῦ Προέδρου αὐτοῦ κόμητος Κούντενχόβε Καλέργη τοῦ πρῶην Αὐστριακοῦ διπλωμάτου δρᾶ, ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν πρὸς ἐπίτευξιν καθολικῆς Εἰρήνης. Ὁ σύνδεσμος οὗτος ἐπιδιώκει νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν του τοῦτον διὰ μιᾶς πανευρωπαϊκῆς συνομοσπονδίας, διὰ μιᾶς Πανευρώπης.

Διὰ τοὺς Κρητὰς εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον ἴσως νὰ μάθωσιν, ὅτι ἡ προμάχη τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἀπετέλει τὸ τελευταῖον μέλος μιᾶς Κρητικῆς οἰκογενείας, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῆς ἐν Κρῆτῃ Ἐνετικῆς κυριαρχίας λαβὼν τὸν τίτλον τῆς Εὐγενείας ἐνεκατεστάθη ἐν Βενετία.

Ὁ κόμης Κουντενχόβε ἔλαβεν εἰς γάμον τὴν νεαρὰν ταύτην Κρηῖσαν τὴν κληρονόμον τοῦ γένους Καλέργη ἐξ' οὗ οἱ ἐξ αὐτῶν ἀπόγονοι Κουντενχόβε Καλέργη. Μετὰ τῶν ἐν Κρήτῃ καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι τυχόν ὑπαρχόντων Καλέργηδων, φαίνεται, ὅτι δὲν ἔχει οὐδεμίαν συγγένειαν ἢ ἐν Βενετία οἰκογένεια Καλέργη, τοῦλάχιστον οὐδεμία ἀπόδειξις πρὸς τοῦτο ὑπάρχει.

Ἐν Βενετία ὁμως, φέρει καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς ἐκ τῶν ὠραιότερων οἰκῶν τῆς μεγάλης πλωτῆς ὁδοῦ, τὸ ὄνομα «Ἀνάκτορον Καλέργη» καὶ τὸ ὅποιον βλέπουσιν οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν ὠραίαν πόλιν Λαγοῦνεν.

Τὰ Ἐθνικὰ μάλιστα Ἑλληνικὰ χρώματα Κυανοῦν καὶ Λευκὸν λέγεται ὅτι ἔχουσι τὴν προέλευσιν αὐτῶν ἐκ τοῦ διακριτικοῦ οἰκογενειακοῦ συμβόλου τῆς Κρητικῆς οἰκογενείας τῶν Καλέργηδων.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Ε΄.

*Ἡ ἐπάνοδός μας. — Τὶ ἀπεκομίσαμεν ἀπὸ τὴν
ζωὴν μας.*

Εἰς Γκαϊόλιτς παρέμεινεν ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ μία Ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἐξ Ἀξιωματικῶν τῆς διαχειρήσεως πρὸς διεκπεραίωσιν ἐκκρεμῶν ὑπηρεσιακῶν ζητημάτων.

Ἡ διὰ Χανία Κρήτης ἀναχώρησις μας ἐγένετο

κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1919, ὅτε ἀκριβῶς ἀνεχώρησε καὶ ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη τῶν Ἀξιωματικῶν. Ἐταξειδεύσαμεν σιδηροδρομικῶς μέσφ Τσεχοσλοβακίας, Αὐστρίας μέχρι Τεργέστης, καὶ ἐκεῖθεν δι' ἀτμοπλοίου μέχρι Χανίων.

Πρὶν ἢ ἐπιχειρήσωμεν ὁμως τὸ διὰ Κρήτην ταξείδιόν μας, ἐθεωρήσαμεν φρόνιμον νὰ ζητήσωμεν πρὸς τοῦτο τὴν ἄδειαν τοῦ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν πάρα πολὺ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως Ἑλ. Βενιζέλου, ὁ ὁποῖος κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, εὐρίσκετο, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὸ συνέδριον τῆς Εἰρήνης, ἐν Παρισίοις. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποίαν ἀπέστειλον πρὸς αὐτὸν κατ' ἰδίαν, μοὶ ἀπήντησε λίαν εὐγενῶς ὁ νεώτερος ἐκ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Σοφοκλῆς Βενιζέλος ἀμέσως ὡς ἐξῆς.

Παρίσιοι 25 Ἰουνίου 1919

Ἀγαπητὴ Κυρία Κερῦρε

Ἀνεκοίνωσα εἰς τὸν πατέρα μου τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς σας, ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἐν Χανίοις ἐπιστροφῆς σας. Ὁ πατὴρ μου, προσωπικῶς δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἀντίρρησην πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ ἐκ μέρους ὁμως τῶν συμμάχων θὰ εὑρετε δυσκολίας. Ἐλπίζω, ὅτι μετὰ τὴν ὑπογραφήν τῆς Εἰρήνης ὑπὸ τῆς Γερμανίας, ἡ ἐπιθυμία ὑμῶν θὰ ἐκπληρωθῇ ἀμέσως.

Μετὰ φιλικωτέρων αἰσθημάτων

Σοφοκλῆς Βενιζέλος

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν εἶχομεν τὴν συγκατάθεσιν πλέον τοῦ ἄλλοτε ποτε φίλου καὶ συμπολίτου μας ἐκ Χανίων

τοῦ ἀνελθόντος τὰ ὑπάτα ἀξιώματα τῆς πολιτείας, καὶ παντοδυνάμου καταστάντος, ἐχρησιμοποίησαμεν τὴν πρώτην εὐκαιρίαν νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν δευτέραν ἡμῶν Πατρίδα. Οἱ Στρατοὶ τῶν συμμάχων, εἶχον πρὸ πολλοῦ ἐγκαταλείψει τὴν Νῆσον Κρήτην, καθὼς καὶ τὴν λοιπὴν Στερρεὰν Ἑλλάδα.

Ἡ ἄφιξις ἡμῶν ἐν Χανίοις, συνέπεσε, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ τότε Γενικὸς Διοικητὴς τῆς Νήσου Σωτ. Κροκιδᾶς ἀπουσίαζεν ἐξ αὐτῆς, εὐρισκόμενος δι' ὑπηρεσιακοὺς λόγους ἐν Ἀθήναις.

Ἐπεσκέφθημεν τὸν ἀναπληρωτὴν αὐτοῦ, γενικὸν Γραμματέαν τῆς Διοικήσεως Πολυχρονίδην, μετὰ τοῦ ὁποίου ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εὐρισκόμεθα εἰς φιλικὰς σχέσεις, καὶ ὁ ὁποῖος πρὸ μικροῦ ὡς βουλευτῆς ἀπέθανεν. Οὗτος μᾶς ὑπέδεχθη εὐγενέστατα καὶ μᾶς διεβεβαίωσεν, ὅτι ἔχομεν πᾶσαν ἐλευθερίαν νὰ διαμείνωμεν ἐν τῇ Νήσῳ ὅπως καὶ πρότερον, μὴ κωλυομένης πλέον τῆς παραμονῆς μας παρ' οὐδενός.

Ὅμοίως καὶ ἅπαντες οἱ παλαιοὶ ἡμῶν γνώριμοι, ἔμποροι, ὑπάλληλοι καθὼς καὶ οἱ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, μᾶς ἐδέχθησαν λιαν φιλοφρόνως καὶ ἐξέφρασαν τὰς πλέον ἐγκαρδίου αὐτῶν ἐκδηλώσεις ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ μας.

Ἀληθῶς, πάντες οὗτοι ἠσθάνθησαν μεγάλην καὶ εἰλικρινῆ χαρὰν ἐπαναβλέποντες ἡμᾶς, ὕστερον ἀπὸ τόσον χρόνον νὰ ἐπιστρέψωμεν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν.

Ἄπαντες ἔσπευσαν νὰ ἐκδηλώσωσι τὴν εὐχαρῆστικα αὐτῶν καὶ νᾶ μᾶς προσφέρωσι βοήθειαν, καὶ τὸν νίζω τοῦτο ἰδιαίτερος πρὸς τιμὴν τοῦ Κρητικῆς λαοῦ καὶ τῶν πολιτῶν τῆς πόλεως Χανίων. Ὁ τόσον προῶ-

ρος πρὸ μικροῦ ἀποθανῶν ἔμπορος Ἄνδρέας Κοκκολάκης προσεφέρθη ἀμέσως νὰ μᾶς βοηθήσῃ καὶ ὑποστηρίξῃ διὰ χρημάτων. Εἶχομεν ἀληθῶς ἀνάγκην καὶ ἐδέχθημεν τὴν τόσον φιλοφρόνως προταθεῖσαν εἰς ἡμᾶς προσφορὰν, ἕως οἷου ἠδυνήθημεν νὰ ἐνισχυθῶμεν οἰκονομικῶς, ἐκ τῆς ἐξωφλήσεως λογαριασμῶν μερικῶν ἐντίμων ἐμπορῶν.

Εἰς τὴν ἐν τῇ παραλίᾳ κειμένην οἰκίαν μας δὲν ἦτο δυνατὸν, ἀμέσως, δυστυχῶς, νὰ ἐγκατασταθῶμεν, διότι ἦτο κατελιγμένη αὕτη καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς Ἐφορία Χανίων καὶ ὡς κατοικία τοῦ τότε Ἐφόρου Κυριακού Μητσοτάκη. Ὁ Ἐφορος ὁμοῦς ὁ ὁποῖος ἦτο ἐκ τῶν παλαιῶν γνωρίμων μας διεβεβαίωσεν ἡμᾶς, ὅτι τὸ ταχύτερον θέλει μεριμνήσει ὅπως ἐξεύρη ἕτερον οἶκημα ἐν τῇ πόλει διὰ τὴν Ἐφορίαν καὶ δι' ἐαυτὸν.

Τοῦτο καὶ συνέβη ἀμέσως, ὁμοῦς ἡ οἰκία μας, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἐν Περιβολίοις ἔπανλις μας εἶχε κατασχεθῆ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως εἰς τρόπον ὥστε ὑπεχρεώθημεν νὰ καταφύγωμεν προσωρινῶς εἰς ἓν μικρὸν δωμάτιον τῆς οἰκίας μᾶς ἄλλοτε ὑπηρετρίας μας Μαριγῶς ὀνομαζομένης, ἡ ὁποῖα μᾶς ὑπεδέχθη μὲ τὸν πλέον ἐγκάρδιον τρόπον.

Ἄπασαι ἡμῶν αἱ προσπάθειαι καὶ ὅλα τὰ διαβήματα μας πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Κυβέρνησιν, ὅπως λάβωμεν ὀπίσω τὴν ἰδιοκτησίαν μας, ἀπέβησαν μάταιαι καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον παρέμενον ἀνωφελεῖς. Διὰ τοῦτο δὲ ἀκριβῶς ἔχομεν παράπονα ἐναντίον τοῦ Πρωθυπουργοῦ, διότι, ἐνῶ εἶχε λήξει ἐπὶ τέλους ὁ πόλεμος δὲν ἐνεθυμεῖτο οὗτος τὰς πρὸς τὴν ἰδιαίτεράν του Πατρίδα

πόλλαπλὰς καὶ πολυχρονίους ὑπηρεσίας μας καθὼς ἐπίσης καὶ τὰς πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιον προσωπικῶς, ὅπως ἀνωτέρω ἀνεφέρομεν. Διήλθομεν ὀδυνηρὰς ἡμέρας πολλὰς ἐπὶ δύο ἔτη σχεδόν, ἀναλογιζόμενοι, ὅτι μᾶς ἐκδιώκωσιν ἐκ τῆς οἰκίας μας καὶ μᾶς στεροῦσι ὀλοκλήρου τῆς περιουσίας μας, εἰς ἓνα τόπον τὸν ὅποιον ἴσως εἴχομεν εὐεργετήσει.

Ἦτο δι' ἡμᾶς ἀβαστάκτως βαρὺ τὸ συναίσθημα, τὸ ὅποιον ἐγεννᾶτο εἰς τὴν ψυχὴν μας, ὅταν ἐσκεπτόμεθα τὴν ἀχαριστίαν τοῦ κόσμου.

Ἦσθησάμεν καὶ οἱ δύο βαρέως ζήσαντες ἐν τῷ μέσῳ φόβων καὶ ἀμφιβολιῶν καὶ ὑπὸ ἐκτάκτως θλιβερὰς τοιαύτας συνθήκας, εἰς μίαν τοιαύτην ἡλικίαν τὴν ὁποίαν διήγομεν.

Μία παρηγορία μᾶς ἀπέμεινεν ἡ στάσις ἀπέναντι ἡμῶν τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ τῆς Κρήτης κ. Σωτ. Κροκιδᾶ.

Ὁ Κροκιδᾶς διὰ τοῦ πρὸ ἐτῶν συμβάντος θανάτου αὐτοῦ, ἀφῆκεν εἰς τὴν πατρίδα του Κίαθον τῆς Πελοποννήσου, ἓν κενὸν τὸ ὅποιον δὲν εἶναι διόλου εὐκόλον, νὰ πληρωθῇ πάλιν.

Ὁ ἄνθρωπος οὗτος κάτοχος εὐρείας πείρας, μεγάλης παιδεύσεως, συνετός, χαρακτὴρ ἀδαμάντινος, κεκαθαρμένος τὴν ψυχὴν, πεπροικισμένος δι' ἰδεωδῶν, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλανθρωπίας εἰς βαθμὸν ἐκπληκτικόν, διέβλεπε τὸ μέγεθος τῆς ἀδικίας τὸ ὅποιον οἱ σύμμαχοι διέπραξαν εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς συνθήκης τῶν Βερσαλιῶν, νὰ ἀπαιτήσωσι τὸν ἐκτοπισμὸν ἡμῶν καὶ τὴν κατάσχεσιν τῆς περιουσίας μας.

Ἀπετάνθημεν δι' ἐπιστολῆς, τὸ πρῶτον, πρὸς αὐτὸν καὶ οὗτος ἀπήντησεν ἐν τῷ ἅμα διὰ τηλεγραφήματος διατάσσων ἄνευ περαιτέρω χρονοτριβῆς, νὰ ἐπιτραπῇ εἰς ἡμᾶς νὰ ἐγκατασταθῶμεν εἰς τὴν οἰκίαν μας, ἣ ὁποία ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε κενωθῆ.

Ἐποῖαν ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν εἰς ἡμᾶς μία τοιαύτη εὐγενὴς χειρονομία, μόνον ἐκεῖνος δύναται νὰ αἰσθανθῆ, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἡμεῖς, εἶχεν ἔνεκεν τοῦ πολέμου, ἐκδιωχθῆ ἐκ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐστίας του.

Ἐνεκατεστάθημεν ἐν τῇ οἰκίᾳ μας ὡς ξένοι, διότι ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀκόμη, ἐκρατεῖτο ἐκκρεμῆς ἢ ὑπόθεσις τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῆς εἰς ἡμᾶς. Τοῦτο δὲν ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ Διοικητοῦ πλέον, ἀλλὰ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Μόλις ἀντικρούσαμεν τὸ ἐσωτερικὸν τῆς οἰκίας περιήλθομεν εἰς ἀπελπισίαν. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας δὲν ἠδυνάμην νὰ πατηγορηθῶ. Μολονότι δὲ δὲν ἀποδίδω μεγάλην ἀξίαν ἐπὶ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, δὲν κατώρθωσα νὰ περιορίσω τὰ δάκρυά μου, βλέπουσα τὴν καταστροφὴν τὴν ὁποίαν ἐπέφερον εἰς αὐτὴν οἱ ἀλλεπάλληλοι ἔνοικοι.

Τὰ πλεῖστα τῶν ἐπίπλων μας ἔλειπον, αἱ περισσότεραι θύραι καὶ τὰ παράθυρα ἦσαν κατεστραμμένα, ἅπαντα τὰ σκευὴ τῆς μαγειρικῆς δὲν ὑπῆρχον, Βιβλία, κάρδα εἶχον ἐξαφανισθῆ. Ὅλοι οἱ ὑελοπίνακες τεθραυσμένοι.

Ἐκ τῆς Ἐφορίας παρελάβομεν μερικὰ ἔπιπλα τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιοῦν διὰ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν, μερικὰ εἶχον μετακομισθῆ εἰς Σφακιὰ ὅπου καὶ σήμερον ἀκόμη εὐρίσκονται ἐκεῖ.

Εὔρομεν μίαν ντουλάπαν τῶν ἐνδυμάτων, ἀργότερον, ὅπως τυχαίως, εἰς μίαν οἰκίαν, ἐν Χαλέπα ἢ ὁποία ἐχρησιμοποιήθη ἐν καιρῷ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου ὡς κατοικία καὶ Γραφεῖον τοῦ Στρατηγοῦ.

Ἐὰν ὁμως, λάβῃ τις ὑπ' ὄψει, ὅτι ἐκ τῶν οἰκιῶν μας διήλθον ἀλληλοδιαδόχως Ἕλληνοὶ στρατιωτικοί, Γάλλοι, Κρητικὴ Χωροφυλακὴ, Κρηῖτες ὑπάλληλοι, καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς διαρκείας τοῦ πολέμου, τότε δὲν πρέπει, φυσικά, ν' ἀπορῆ τις ἐὰν οἱ διάφοροι οὔτοι ἔνοικοι δὲν ἐφείσθησαν μιᾶς ξένης περιουσίας, καὶ μάλιστα ἐν καιρῷ πολέμου.

Εἰς τὸ διαμέρισμα μάλιστα ὅπου εἰργάζετο ὁ ἀδελφὸς τοῦ συζύγου μου Μάξ, εὐθύς ἅμα τῇ ἀναχωρήσει μας, εἰσῆλθεν ὁ Ἕλληνοὶ Πρόξενος, καὶ ἀνεσκάλεψεν ὅλα τὰ ἀρχεῖα τοῦ Γραφείου του, ζητῶν ὡς φαίνεται ν' ἀνακαλύψῃ τὸ μυστικὸν τοῦ διενεργουμένου ἐν Κρήτῃ Γερμανικοῦ ἐμπορίου.

Καθὼς μᾶς ἐπληροφόρησαν ἔπειτα, ὀλοκλήρῃ κάρῃ καταλόγων Γερμανικῶν Ἐργοστασιῶν, ὀλοκλήρους σειρὰς ἐτῶν ἐπιστολῶν καὶ βιβλίων ὅπου γράφονται αἱ ἐπιστολαί, μετεφέρθησαν εἰς τὸ ἐν Χαλέπα Ἕλληνοὶ Προξενεῖον. Εἶναι πιθανώτατον ὅτι ἅπαντα ταῦτα ἀπεστάλησαν τότε πρὸς τὸ ἐν Λονδίῳ Ἕλληνοὶ Υπουργεῖον τοῦ Ἕλληνοὶ ἐμπορίου ἢ πρὸς τὸ ἰδιαιότερον ἐμπορικὸν Τμῆμα τῆς ἐν Ἀθήναις Ἕλληνοὶ Πρεσβείας.

Οἱ τόσον ἄμοιροι τοῦ ἐμπορίου ἄνθρωποι οὔτοι δὲν ἠδύναντο νὰ κρίνωσιν, ὅτι πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ Ἕλληνοὶ ἐμπορίου ἐν Κρήτῃ, ὅλα αὐτῶν αἱ προσπάθειαι κατ' οὐδὲν θὰ ἠδύναντο νὰ συμβάλωσιν, ἐὰν δὲν εἰργάζοντο

πρότερον ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐρευνῶντες μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας τὸν τρόπον τοῦ διεξαγομένου ἐν Κρήτῃ Γερμανικοῦ ἐμπορίου, λαμβάνοντος ὑπ' ὄψει τὰς ἰδιαίτερας ἀπαιτήσεις τοῦ τόπου, διὰ τὴν ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς αὐτάς.

Μετὰ τὴν μικρὰν ταύτην παρέκβασιν ἃς ἐπιστρέψω καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐν Κρήτῃ νέαν ζωὴν μας.

Ἐλάβομεν πολλάκις τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπισκεφθῶμεν ἐπανειλημμένως τὸν Διοικητὴν Σωτ. Κροκιδᾶν κατ' οἶκον καὶ νὰ γνωρίσωμεν ἐπίσης καὶ τὴν εὐγενεστάτην Κυρίαν του. Αὕτη ἦτο πεπροικισμένη διὰ σπανίας μορφώσεως καὶ εἶχε ζήσει πολλά ἔτη ἐν Βιέννῃ μετὰ τῶν ἀριστοκρατικωτέρων οἰκογενειῶν. Ἦτο ἀπεριττος, ἀπηλλαγμένη πάσης ὑπερηφανείας, ὑποδεχομένη εἰς τὴν οἰκίαν της μὲ τὸν πλέον φιλόφρονα τρόπον πάντας καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρας καὶ ἐκ τῆς κατωτέρας τάξεως.

Εἰς τὸν ἀποθανόντα διοικητὴν Σωτήριον Κροκιδᾶν, καθὼς καὶ εἰς τὴν εὐγενεστάτην κυρίαν του, εἴμεθα βαθύτατα εὐγνώμονες, διὰ τὰς συμβουλὰς αὐτῶν, διὰ τὰς παρηγορίας, διὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν παρασχεθεῖσαν ὑποστήριξιν πρὸς ἡμᾶς, εὐρεθέντας τότε εἰς τὴν πλέον δύσκολον περίοδον τοῦ βίου μας.

Τὸ πρὸς τοὺς καλοκαγάθους καὶ εὐγενεστάτους τούτους ἀνθρώπους αἴσθημα τῆς εὐγνωμοσύνης ἡμῶν δὲν θέλει ἐξαλειφθῆ οὐδέποτε ἀπὸ τὴν καρδίαν μας.

Ἡ ἐκ Κρήτης ἀναχώρησις τοῦ Κροκιδᾶ, ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ἀνεξαρτήτως κομματικῆς ἀποχρώσεως ὡς μεγίστη ἀπώλεια διὰ τὰ συμφέροντα τῆς Νήσου. Ὁ Διοικητὴς οὗτος ἀληθῶς, ἐνεφορεῖτο

ὑπὸ τῶν μᾶλλον προοδευτικῶν ἀρχῶν, ἠγάπησε τὸν Κρητικὸν λαὸν καὶ διοίκησε αὐτὸν κατὰ τρόπον ἰδιάζοντα ὄλως πρὸς τὸν ἰδιαίτερον χαρακτῆρα αὐτοῦ.

Πολλάκις συνέβη νὰ λύσῃ ἐν τῷ Γραφείῳ του ὑποθέσεις Χωρικῶν ἀμέσως καὶ κατὰ τὸν τρόπον τοῦ σοφοῦ Βασιλέως Σολομῶντος χωρὶς νὰ ἔχωσιν ἀνάγκην οὔτοι νὰ καταφύγωσι καὶ περιπλακῶσιν εἰς δίκας.

Κατὰ τὰς μετὰ τοῦ συζύγου μου συνομιλίας του, ἐδείκνυε ζωηρὸν ἐνδιαφέρον νὰ μάθῃ τὰ περὶ ἀνατροφῆς τῶν νέων ἐν Γερμανίᾳ. Ὁ σύζυγός μου ἐπέστησε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὸ ὅτι ἐν Γερμανίᾳ ὄχι μόνον τὰ θήλα μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν αὐτῶν, φοιτῶσιν εἰς χειροτεχνικὰς σχολὰς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄρρενα ἀπὸ 10—14 ἐτῶν ὑποχρεοῦνται νὰ φοιτήσωσιν εἰς τοιαύτας σχολὰς πρὸς ἐκμάθησιν τῶν στοιχειωδῶν γνώσεων τῶν χρησιμοτέρων τεχνῶν π.χ. κτιστικῆς, μαραγκικῆς, βαφικῆς, κηπουρικῆς καὶ ἄλλων παρομοίων λίαν χρησίμων τεχνῶν.

Τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἐπωφελήθη ὁ σύζυγός μου καὶ ἐξέθεσεν εἰς μίαν ἐκθεσιν αὐτοῦ τὴν μέθοδον τὴν ἠσπαστικῆς ἀκολουθοῦν ἐν Γερμανίᾳ καὶ τὴν κατεύθυνσιν τὴν ἠσπαστικῆς διδασκαλίας οἱ Γερμανοὶ εἰς τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ μετὰ τὴν ἐπιφοίτησιν αὐτῶν ἐκ τῶν κατωτέρων σχολείων.

Ἡ ἐκθεσις αὕτη ἔχει ὡς ἐξῆς.

Προτάσεις τινὲς περὶ βελτιώσεως τῆς καταστάσεως τοῦ πληθυσμοῦ ἐν Ἑλλάδι

17 Νοεμβρίου 1922

Ὑπὸ Ριχάρδου Κρυγερ (ἐν Χανίοις Κρήτης)
(Ὑπόμνημα ὑποβληθὲν εἰς τὴν Α. Ε. τὸν Ὑπουργὸν
Κ. Κροκιδᾶν

Μόνον δι' ἐργασίας καὶ φιλοπονίας ὄλων τῶν κοι-

νωνικῶν τάξεων τοῦ πληθυσμοῦ της, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνεγερθῇ πάλιν ἡ Ἑλλάς ἐκ τῆς καταστάσεως εἰς ἣν εὐρίσκεται. Θεμελιώδης βῆσις τούτου εἶναι ἡ γεωργία, ἀλλ' ἀναγκαῖον φαίνεται, ἵνα προαχθῶσι καὶ τὰ χειροτεχνικὰ ἐπαγγέλματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ τῆς νεολαίας. Πρέπει ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας νὰ ἐμφυτευθῇ εἰς τοὺς κατοίκους ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ χειροτεχνικὰ ἐπαγγέλματα. Ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο, φαίνεται εἰς ἐμὲ, ἡ ἴδρυσις, εἰς τὰς διαφόρους Ἐπαρχίας, εἰς Δήμους, εἰς μεγάλα Χωρία, καὶ μικρὰς πόλεις χειρονακτικῶν σχολῶν, ἀπλουσιᾶτος εἶδους, παραδείγματος γάριν διὰ ξυλουργούς, ράπτας, σιδηρουργούς, κλειθροποιούς, ἀμαξοποιούς, ὑφαντάς, σαγματοποιούς, κτίστας, καθεκλοποιούς, κ.λ.π. εἰς τὰς ὁποίας σχολὰς ὅλη ἡ νεολαία εὐθύς ὡς τελειώσῃ τὸ σχολεῖον νὰ εἶναι ὑποχρεωμένη ἐπὶ δύο ἔτη νὰ φοιτᾷ, καὶ δὴ οὕτως ὥστε ἕκαστος ἀναλόγως τῶν σωματικῶν του δυνάμεων θὰ ἐξέλεγε μερικὰ χειρονακτικὰ ἐπαγγέλματα τ. ἔ. θὰ ἐμάνθανε στοιχειώδεις γνώσεις τούτων, ἔπειτα δὲ ἀναλόγως τῆς κλίσεώς του εἰς τὸ ἓν ἢ εἰς τὸ ἄλλο χειρονακτικὸν ἐπάγγελμα, θὰ ἐξήτη νὰ τελειοποιηθῇ, εἰς τὸν κατάλληλον τεχνίτην.

Ἐκεῖνος ὅστις ἔπειτα ἀργότερον ἠθέλεν ἀσχοληθῆ εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὰ ἀγροτικὰ ἐπαγγέλματα ἢ εἰς ἄλλο τι ἐπάγγελμα διὰ νὰ κερδίξῃ τὸν ἄρτον του, θὰ ἠδύνατο πλειστάκις ἐκ τῆ οἰκία του καὶ ἐκτὸς αὐτῆς νὰ χρησιμοποιῆ ἄριστα τὰς κτηθείσας γνώσεις.

Εἰς τὰς σχολὰς ταύτας θὰ ὄφειλον νὰ φοιτῶσιν οἱ παῖδες ἀμφοτέρων τῶν φύλων καθ' ἡμέραν ἐπὶ 2—3

ώρας, ἴν' ἀναπτύξωσι δεξιότηας αἱ ὁποῖαι ἐν ἐκάστω ἀνθρώπῳ εὐρίσκονται ἐν λανθανούσῃ καταστάσει, καὶ μάθωσι νὰ ἐκτιμῶσι τὴν ἀξίαν τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ χρόνου.

Δὲν θὰ συμβαίη οὕτω, τὸ παρατηρούμενον συνήθως νῦν ἄτοπον, τοῦ νὰ βλέπῃ δηλαδὴ τις εἰς τὰ χωρία, ὅταν ὁ καιρὸς εἶναι κακὸς ἢ εἰς ἐποχὴν ὅτε δὲν εἶναι δυνατὰ αἱ γεωργικαὶ ἐργασίαι, τοὺς ἀνθρώπους, νὰ κάθωνται εἰς τὰ καφφενεῖα καὶ νὰ παίξωσι χαρτιά ἢ τάβλι ἢ τὰς γυναῖκας νὰ κάθωνται μὲ ἐσταυρωμένα τὰ χέρια πρὸ τῶν οἰκιῶν τῶν.

Τὰ ἔξοδα τῆς ὀργανώσεως καὶ διατηρήσεως τῶν ἀπλουσιῶν τούτων σχολῶν θὰ ἦσαν ἐλάχιστα καὶ δὲν θὰ ἐπεβάρυνον διόλου οὐσιωδῶς τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ Κράτους, θὰ ἦσαν ἐπὶ τέλους ἔξοδα τὰ ὁποῖα προάγουσιν ἀληθινὰς ἀξίας, καὶ τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο νὰ ἀναλάβωσι καὶ τὰ ταμεῖα τῶν πόλεων καὶ τῶν Δήμων, ἐὰν ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας ἢ ἡ Βουλὴ προέβαινον εἰς τὰ κατάλληλα νομοθετήματα.

Καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ὑπάρχει μία παροιμία ὅτι «ἡ τέχνη εἶναι χρυσὸ βραχιόλι» καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτῆς κατανοοῦμεν καλῶς τώρα ὅτε οἱ κτῖσται καὶ ξυλλοργοὶ κ.λ.π. κερδίζουσι σχεδὸν Ὑπουργικὰς ἀνταμοιβάς.

Εἰς τοὺς σημερινοὺς Ἕλληνας εὐρίσκει κανεὶς, ὡς γνωστὸν, πολὺ ὀλιγωτέραν καλλιτεχνικὴν κλίσιν ἢ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας. Διὰ τῆς μορφώσεως τῆς νεολαίας εἰς τὰς ἀνωτέρω πρακτικὰς μαθήσεις κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἐκτεθέντα τρόπον, θὰ ἐγεννᾶτο καὶ ἀνεπτύσ-

σετο εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων καὶ πάλιν ἢ ἀντίληψις καὶ ἢ αἴσθησις τῆς τάξεως, ὠραιότητος, ρυθμοῦ, καὶ πολλὰ ἄλλα ἐν λανθανούσῃ καταστάσει εὐρισκόμενα ἰδιοφυταί, αἱ ὁποῖαι τόσον ἀφθόνως ἀνευρίσκοντο καὶ ἐκαλλιεργοῦντο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι. Θὰ ἐμειοῦτο οὕτω σοβαρῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν παρ' ἡμῖν ἐν Ἑλλάδι σήμερον εὐρισκομένων δικηγόρων, ἡμιδιδάκτων, φλυάρων, ἀργομισθῶν. Δὲν θὰ ὑπῆρχον τόσοι ἀργόμισθοι δημαγωγοί, αἰσχροκερδεῖς, καὶ τὰ παρόμοια. Ἄλλ' ἀντὶ τούτων θὰ ὑπῆρχον πρακτικοὶ ἄνθρωποι μὲ ἀγάπην πρὸς τὴν ἐργασίαν, ἣτις ἀγάπη γενναῖα καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν Πατρίδα.

Ἡ μεταβολὴ αὕτη θὰ ἐγένετο αἰσθητὴ ἤδη εἰς τὴν δευτέραν γενεάν. Ἡ παρατηρουμένη νῦν ἔλλειψις τῶν χειρονάκτων ἐν Ἑλλάδι, εἶναι εἰς πάντας αἰσθητὴ, θὰ ἔβλεπέ τις οὕτω μετὰ τινα ἔτη, ἐν τῇ Χώρα ὠραιότερας καὶ καθαροτέρας οἰκίας, μὲ εὐαρεστοτέραν καὶ ὠραιότεραν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν διαρρυθμῆσιν τὴν ὁποῖαν ὁ ἰδιοκτῆτης ἀνευ δαπίνης, ὁ ἴδιος, θὰ ἔκαμνε εἰς τὰς ὥρας τῆς σχολῆς αὐτοῦ, ἐκ τῆς κυρίας ἐργασίας του.

Τὰ ἐν ἀρχῇ ὀλίγα παραδείγματα θὰ εὕρισσκον ταχέως μίμησιν παρ' ἄλλοις, ἐνῶ τὴν σήμερον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Χώρας συναντᾷ τις σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἀκόμψους, ῥυπαρὰς καὶ ἀνθυγιεινὰς οἰκίας, αἱ ὁποῖαι κάμνουσι πενιχρωτάτην ἐντύπωσιν, ἐνῶ ὁ ἰδιοκτῆτης ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θὰ εἶχε τὰ μέσα νὰ παρασκευάσῃ εἰς ἑαυτὸν καλλίτερον περιβάλλον.

Δυσστυχῶς αἱ λίαν ἀνώμαλοι τότε περιστάσεις

καθώς και ὁ προώρως ἐπισυμβὰς θάνατος τοῦ Διοικητοῦ Κροκιδᾶ διέκοψαν τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος τούτου καὶ ἐματαίωσαν τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ.

Ὅταν ἐνεκατεστάθηνεν εἰς τὰς οἰκίας μας, ὑπεχρεώθημεν νὰ πληρῶνουμεν ἐνοίκιον καὶ διὰ τὰς δύο, εἰς τὴν κατέχουσαν αὐτὰς Κυβέρνησιν.

Εὐρέθημεν εἰς λίαν δυσχερῆ οἰκονομικὴν θέσιν. Ἡ ἐν Εὐρώπῃ περιουσία μας, συνεπεία τῆς πτώσεως τοῦ μάρκου ἐξεμηδενίσθη σχεδόν, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἐν Κρήτῃ ὑπέστημεν πολλὰς νέας ζημίας.

Ὁ σύζυγός μου ἐπεχείρησε ν' ἀρχίσῃ πάλιν τὰς διακοπείσας ἐργασίας του μετὰ τῶν ἐν Εὐρώπῃ καταστημάτων, ἀλλὰ τὰ παρεμβαλλόμενα ἐμπόδια, ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων, ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε τὰ ἀποφερόμενα κέρδη δὲν ἐπῆρκουν εἰς τὴν συντήρησιν ἡμῶν. Παρῆλθον μερικὰ ἔτη ἕως ὅτου ἡ ἐργασία αὐτοῦ καταστῆ πάλιν ἐπικερδῆς.

Πλεῖσται ὅσαι πιστώσεις αἱ πρὸ τοῦ πολέμου δὲν ἐστάθη δυνατὸν νὰ εἰσπραχθῶσιν οὐδόλως. Μερικοὶ, οἱ ὅποιοι εἶχον λάβει χρήματα εἰς χρυσὸν, συμφώνως πρὸς τὸν ψηφισθέντα, ὡς γνωστὸν, νόμον, ἐπλήρωσαν ἔπειτα τὰ χρέη αὐτῶν εἰς χάριτινον νόμισμα. Εἰς ἐκ τῶν ἐμπόρων τῆς πόλεως ἐδανείσθη παρ' ἡμῶν π. χ. πρὸς ἀγορὰν οἰκίας του 10.000 φράγ. χρυσᾶ πρὸ τοῦ πολέμου τὰ ὅποια σήμερον ἔχουν ἀξίαν 150.000 δραχμ. χαρτίνας.

Ἡ οἰκία του αὕτη δὲν ἔχασε τὴν ἀξίαν της σήμερον τῶν 10.000 φράγκων χρυσῶν δηλ. τῶν 150.000 δραχ. χαρτ. ἀλλ' οὗτος ἔδωσε τὸ χρέος του εἰς ἡμᾶς ὄχι

10.000 φράγκ. χρυσᾶ, ἀλλὰ 10.000 δραχμὰς χαρτίνας δηλ. ἔδωκε τὸ 1)15 τῆς ἀξίας τῆς πραγματικῆς τῆς οἰκίας του. Ἐκ τοῦ μικροῦ παραδείγματος τούτου ὁμοία τοῦ ὁποίου, δυνάμεθα νὰ φέρωμεν καὶ ἕτερα ἀκόμη σπουδαιότερα ἀποδεικνύεται ὁποίας ζημίας ὑπέστημεν καὶ μεταπολεμικῶς ἐν Κρήτῃ, συνεπεὶα τοῦ ψηφισθέντος Νόμου.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1921 κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους ὁ σύζυγός μου νὰ λάβῃ ὀπίσω τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἀκινήτου περιουσίας μας, τῇ ἐπεμβάσει καὶ τῇ ἐπιρροῇ τῆς οἰκογενείας Φούμη καὶ ἄλλων φίλων παρὰ τῇ τότε Κυβερνήσει, ἡ ὁποία ἐφάνη πολὺ προθυμοτέρα καὶ πολὺ δικαιότερα τῆς προκατόχου της, λαβοῦσα ὑπ' ὄψει τὰς ὑπηρεσίας ἡμῶν, τὰς ὁποίας εἶχομεν προσφέρει ἐν Κρήτῃ.

Ἐκράτησεν ὁμοῦς ἡ Κυβέρνησις τὰ ἐνοίκια τὰ ἐκ τῆς οἰκίας καὶ τῆς ἐν Περιβολίοις ἐπαύλεώς μας, τὰ ὁποῖα ἐλάμβανεν ὡς κάτοχος ἐπὶ 4 ἔτη καὶ τὰ ὁποῖα ἀνῆρχοντο εἰς 10.000 χρυσὰ φράγκα περίπου.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψει πόσον ἐχθρικῶς διέκειντο ἐναντίον παντὸς Γερμανικοῦ, εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Ἀντάντ καὶ εἰς ἐκείνας αἱ ὁποῖαι εἶχον συμπράξει μετ' αὐτῶν καὶ πόσον τὰ πνεύματα εἶχον διατεθῆ δυσμενῶς καὶ κυρίως τῶν κυβερνώντων τὰς Χώρας ταύτας ἐναντίον τῶν Γερμανῶν, τότε πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἡ ἀπόδοσις τῆς περιουσίας μας ἦτο μία ὅλως ἐξαιρετικῶς γενναία, εὐγενής καὶ φιλόανθρωπος πράξις, ἐκ μέρους τῆς τότε Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Ἄλλ' ἐξ ἄλλου ἡ εὐγενής αὕτη πράξις δὲν ἀπέβη

οὐδαμῶς πρὸς βλάβην τῶν συμφερόντων τοῦ τόπου διότι ἀνεπτυξάμεν πάλιν καὶ ἐνετείναμεν ἀπάσας τὰς δυνάμεις καὶ τὴν πείραν ἡμῶν, ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ μας, πρὸς ἐξυπηρέτησιν καὶ πρόοδον τῆς Νήσου, ὅπως ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἀκολούθων.

Ἐν ἔτει 1924 ἔλαβε μέρος ὁ σύζυγός μου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Μάξ εἰς τὴν ἴδρυσιν καταστήματος μηχανοποιήτων σιγαρέττων, ὅπου ἀρκετὸς ἀριθμὸς ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐργατῶν ἀπησχολήθησαν καὶ ἐκέρδιζον τὸν ἄρτον αὐτῶν.

Ὀλίγον ἀργότερον ἔλαβον τὴν ἀπόφασιν καὶ οἱ δύο μετὰ τῆς οἰκογενείας Ἀναστασάκη, Θείου καὶ ἀνεψιοῦ, ὅπως ιδρῦσωσιν Ἐργοστάσιον διϋλίσεως ἐλαίου εἰς τὸ ὁποῖον ἔλαβε μέρος καὶ ὁ ἐκ. Μυτιλήνης ἔμπορος Ἐμμανουὴλ Καλδῆς. Σκοπὸς τῆς ιδρύσεως τοῦ ἐργοστασίου τούτου ἦτο ἡ μετατροπὴ τοῦ ἐμπεριέχοντος μεγάλην ὀξύτητα Κρητικοῦ ἐλαίου εἰς ἀρίστης ποιότητος ἐδώδιμον ἔλαιον, ὅπως γίνεται ἤδη ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς Ἰταλίαν, Γαλλίαν καὶ Ἰσπανίαν.

Τὸ Κρητικὸν ἔλαιον εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν Ἐπαρχιῶν ὅπου παράγεται, ἐμφανίζει ποσότητα ὀξύτητος τοιαύτην, ὥστε ἐνίοτε ἀνευρίσκει τις ἐν αὐτῇ καὶ μέχρι 200)ο, οὕτως ὥστε νὰ καθίσταται ἀκατάλληλον πρὸς βρωσιν. Ὡς γνωστὸν, ἔλαιον, ἐμπεριέχον ὀξύτητα ἄνω τῶν 50)ο εἶναι βλαβερὸν εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ ἀνθρώπου, συμφώνως πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ὑγιεινῆς, ὡς ἐπιφέρουν ἐπὶ τοῦ στομάχου, τῶν νεφρῶν, καὶ ἄλλων ὀργάνων σοβαρὰς ἀλλοιώσεις καὶ ἀνωμαλίας.— Ἐφ' ὄλων τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, τοιαῦτα ἔλαια, ἐμπεριέχοντα μεγά-

λην ὀξύτητα, ἄνω τοῦ ἐπιτρεπομένου βαθμοῦ, θεωροῦνται ἀκατάλληλα καὶ τίθενται εἰς ἀπαγόρευσιν, καὶ δὲν δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ὡς ἐδώδιμα.

Ἐκ τοιούτου ἀκαθάρτου ἐλαίου κατεσκευάζετο εἰς παλαιότερους χρόνους σάπων καὶ μάλιστα εἰς μεγάλας ποσότητες, ἔξαποστελλόμενος εἰς τὰς Τουρκικὰς χώρας. Ἐν Κρήτῃ ὑπῆρχον ἄνω τῶν 20 ἐργοστασίων σάπωνος τότε, παρασκευάζοντα ἀρίστης ποιότητος σάπωνα, πρὸ πάντων τὰ ἐν Ἡρακλείῳ τὰ ὁποῖα ἐπρομήθευον τὸν σάπωνα εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σεράϊον τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Κρητικὸς σάπων εἶχε μεγάλην φήμην θεωρούμενος ὁ ἀριστος ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Γενομένης ὁμως τῆς Ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔπαυσεν ἀμέσως ἡ κατανάλωσις τοῦ Κρητικοῦ σάπωνος εἰς τὰς Τουρκικὰς χώρας ἕνεκεν τοῦ ἐπιβληθέντος μεγάλου τελωνειακοῦ δασμοῦ. Τὰ Κρητικὰ ἔλαια ἔκτοτε ἐξήγοντο πρὸς κατανάλωσιν δι' Ἰταλίαν, Γαλλίαν κ. λ. π. ἔνθα ἠγοράζοντο εἰς σχετικῶς εὐθηνὰς τιμὰς.

Ἐκεῖ δὲ κατεργαζόμενα μετετρέποντο εἰς ἔλαια ἀρίστης ποιότητος διὰ διύλισεως, ὅπως εἶπομεν, διατιθέμενα, τὰ ἴδια, κεκαθαρμένα ἔπειτα, εἰς τιμὰς λίαν ὑψηλὰς, ὡς γνήσια Ἰταλικά ἢ Γαλλικά ἔλαια, δι' Ἀμερικὴν ἢ τὰς βορείους χώρας.

Πρὸς καθαρισμὸν τῶν Κρητικῶν ἐλαίων καὶ τέλειον διύλισμὸν αὐτῶν πρὸς παραγωγὴν ἐλαίου ἀρίστης ποιότητος, πληροῦντος ἅπαντας τοὺς ὄρους τῆς ὑγιεινῆς ἰδρυθῆ τὸ εἰρημένον Ἐργοστάσιόν μας, εἰς τρόπον ὥστε δὲν εἶναι ἀνάγκη πλέον νὰ φεύγωσι τὰ ἔλαια διατιθέ-

μενα εἰς ἔξευτελιστικὰς τιμὰς ὡς ἀκατάλληλα πρὸς βρωσιν ἀλλὰ διυλιζόμενα μετατρέπονται εἰς ἓν προῖδον περιζήτητον. Πλὴν ὁμως τοῦ Καταστήματος τούτου πρὸς διυλισμὸν τοῦ ἐλαίου ιδρύθη παραπλευρῶς καὶ κατάστημα πρὸς παραγωγὴν σάπωνος ἀρίστης ποιότητος, ἕτερον πρὸς ἐκθλιψιν τοῦ εἰς τὴν πυρῆνα ἐναπομένοντος ἐλαίου, καὶ ἄλλον πρὸς παραγωγὴν ἠλεκτρικῶν στηλῶν διὰ τὰς γνωστὰς ἠλεκτρικὰς λυχνίας τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι ἰδρυόμενον κατάστημα τοῦ εἴδους τούτου.

Τὰ τέσσαρα ταῦτα ἐργοστάσια παρέχουσι διαρκῶς ἐργασίαν εἰς πλείστους ὄσους ἐργάτας καὶ ὑπαλλήλους ἄνδρας καὶ γυναῖκας.

Πρὸ δύο ἐτῶν ἐγένετο τὸ ἐργοστάσιον ἀνώνυμος ἐταιρεία, ἀυξηθέντων τῶν κεφαλαίων αὐτοῦ ἐκ τούτου. Οἱ κυριώτεροι μέτοχοι τῆς μεγάλης ταύτης ἐπιχειρήσεως πλὴν τῶν δύο ἀδελφῶν Κρυγερ ἦτο καὶ ὁ πρόην Διευθυντῆς τῆς Τραπεζῆς Ἰωάννης Ἀναστασάκης ἐκ Χανίων, ὁ ἔμπορος Ἐμμανουὴλ Καλδῆς, οἱ ὁποῖοι δυστυχῶς πρὸ μικροῦ ἀπέθανον. Ὁ ἀνεψιὸς Κων. Ἀναστασάκης.

Ὁ Ἰωάννης Ἀναστασάκης εἶχε τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐμπορικοῦ τμήματος τῶν Ἐργοστασίων, Ὁ Κων. Ἀναστασάκης τὴν διεύθυνσιν τῆς λειτουργίας αὐτῶν, ὁ σύζυγός μου ἀνέλαβεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἐργοστασίου ὡς τεχνικὸς σύμβουλος. Μ' ὄλον δὲ ὅτι τὰ ἐργοστάσια ταῦτα ἐφάνησαν τόσον χρήσιμα ἐν τῇ Νήσῳ καὶ ἐθεωρήθησαν ὅτι συμβάλλουν τόσον εἰς τὴν βιομηχανικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τόπου ἐν τούτοις ἐνίοτε δὲν ἔτυ-

χον ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως τῆς δεούσης προστασίας. Ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν διὰ τῆς μεγάλης δραστηριότητος καὶ ἄκρας συνετῆς δαχειρίσεως, τῆς διευθύνσεως, ἐσημειώθη ἐν τῇ ἐπιχειρήσει μεγάλη ἐπιτυχία. Σήμερον τὸ ὅλον ἐργοστάσιον, ὅπως εἶναι κατηρητισμένον, προβάλλει ὡς ἐν σπουδαιότατον ἴδρυμα καὶ μίαν ἀξιοθέατον, μὴ ἔχων ὁμοιον ἐν ὅλῃ τῇ Ἑλληνικῇ Χώρα.

Κατόπιν τῆς ἀσθενείας, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Ἀναστασάκη, περιῆλθεν ἡ διεύθυνσις τοῦ Ἐργοστασίου εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κων(τίνου) Ἀναστασάκη τοῦ συζύγου μου, καὶ τοῦ πρώτου Λογιστοῦ Ν. Προγούλη.

Οἱ ἄνω μνημονευθέντες, ἀποθανόντες, μέτοχοι ἐν τῷ ἐργοστασίῳ, Ἰωάννης Ἀναστασάκης καὶ Ἐμμανουὴλ Καλδῆς, ἦσαν καὶ οἱ δύο ἕκαστος ἐν τῷ εἶδει αὐτοῦ, δραστηριώτατοι καὶ φιλεργότατοι.

Μετὰ τοῦ συζύγου μου, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς συνεργασίας αὐτῶν, ἔζησαν οὗτοι ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ.

Ὅπως ἤδη ἀνωτέρω ἀνεφέρομεν, ὁ σύζυγός μου ὡς ἐκ τῶν σπουδῶν αὐτοῦ ἐν τῇ ἀρχαιολογίᾳ εἰς τὰς ὁποίας εἶχεν ἐνσκήψει κατὰ τὴν νεότητά του, ἐδείκνυε πάντοτε ζωηρὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην. Μία ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τὸν ὑπεχρέου νὰ καταρτίσῃ, μίαν ὁλόκληρον βιβλιοθήκην πρὸς τοῦτο. Πολλὰκις ἐπεχειρήσαμεν ἐκδρομὰς ἀνὰ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Νήσου, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐπισκεφθῶμεν καὶ νὰ μελετήσωμεν τὰ ἀρχαιολογικὰ τῶν ἀρχαιοτάτων Μηνωϊκῶν πόλεων, ὅπως ἐπίσης καὶ ἐκεῖνα, τῶν Ρωμαϊκῶν χρό-

νων, και να εντρυφώσωμεν εις τὰς καλλονὰς τῆς Φύσεως, ἢ ὁποῖα, τόσον πλουσιοπαρόχως ἐφιλοδώρησε τὴν Κρήτην.

Ὁ σύζυγός μου ἐπεσκέφθη ἀκόμη και τὴν Κυρήνην τῆς Νοτείου Ἀφρικῆς κειμένην μεταξὺ τῆς σημερινῆς Δέρνας και Βεγγάζης, ὅπου ἐδέησε νὰ παραμείνη ἐπὶ τρεῖς μῆνας. Ἦτο ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν δὲν εἶχον καταλάβει ἀκόμη οἱ Ἴταλοὶ τὸ τμήμα τοῦτο τῆς Ἀφρικανικῆς Ἡπείρου.

Ἡ Κυρηναϊκὴ, ἦτο ὡς γνωστὸν, μία ἀρχαιοτάτη Ἑλληνικὴ ἀποικία ἢ ὁποῖα ἤκμασε μεγάλως τότε ἐν τῷ πολιτισμῷ. Αὕτη ἰδρῦθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἑλλήνων, προερχομένων ἐκ Θήρας 630 π. χ. ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Βάττου.

Ἐκ τῆς Κυριναϊκῆς μετεκόμισεν ὁ σύζυγός μου εἰς Χανία διάφορα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἐκ μαρμάρου, ἀγγεῖα πῆλινα και ὑάλινα διάφορα.

Ὅταν μετὰ τὴν ὀποκατάστασιν τῆς Κρήτης και τὴν ἔνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἤρχισαν νὰ ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν ἀρχαιολογίαν και ν' ἀποδίδωσι τὴν ἐμπρέπουσαν σημασίαν εἰς τὰ ἀρχαῖα εὐρήματα και ὄχι ὅπως συνέβαιναν ἐπὶ τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως, και ὅταν κατήρτισαν εἰς τὰς τρεῖς κυριωτέρας πόλεις τῆς Νήσου Μουσεῖα εἰς τὰ ὁποῖα περιέλαβον ἅπαντα τὰ εὐρεθέντα πολύτιμα λείψανα τοῦ ἀρχαίου Κρητικοῦ πολιτισμοῦ, κατέθεσεν ὁ σύζυγός μου τὰ μέχρι τότε εἰς χεῖρας του ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα και διάφορα νομίσματα, εἰς τὸ ἐν Χανίοις Μουσεῖον, ὅπως ἐπίσης και μερικὰ βιβλία ἐκ τῶν ἀρχείων τῆς Κρητικῆς ἱστορίας.

Ἡ Ἐφορεία Κρήτης καὶ τὸ ἱστορικὸν ἀρχεῖον εὐχαρίστησαν αὐτὸν διὰ τῶν ἐπομένων ἐγγράφων.

ΕΦΟΡΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΡΗΤΗΣ

Ο ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΧΑΝΙΩΝ

Ἄριθ. Πρωτ. 11 Ἐν Χανίοις τῇ 13 Μαρτίου 1930

Π ρ ό ς

τὸν Ἀξιότιμον Κύριον ΡΙΧΑΡΔΟΝ ΚΡΥΓΓΕΡ

Εὐγενέστατε Κύριε,

Αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκφράσω πρὸς ὑμᾶς τὰς ἀπείρους εὐχαριστίας τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας, διὰ τὴν εὐγενῆ χειρονομίαν μεθ' ἧς αὐτοπροαιρέτως ἠθελήσατε νὰ πλουτίσητε τὸ Μουσεῖον τῆς πόλεως ἡμῶν δι' εὐρημάτων οὐχὶ μικρᾶς ἀξίας, συμπεριλαμβανομένης καὶ αὐτῆς τῆς προθήκης.

Ἡ δωρεὰ ὑμῶν αὕτη τιμᾷ ὑμᾶς καὶ θέλει προβάλει πρὸς μίμησιν τὸ ὠραῖον παράδειγμά σας πρὸς πάντας.

Μεθ' ὑπολήψεως

Ὁ Ἐπιμελητῆς

Ἄριστ. Κατσούλης

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΑΡΧΕΙΟΝ ΚΡΗΤΗΣ

Ἄριθ. Πρωτ. 1337 Ἐν Χανίοις τῇ 18 Μαΐου 1930

Π ρ ό ς

τὸν Ἀξιότιμον Κύριον ΡΙΧΑΡΔΟΝ ΚΡΥΓΓΕΡ

Ἀξιότιμε Κύριε Κρυγγερ,

Ἐλάβομεν τὸ ὄπερ ἔσχετε τὴν εὐγενῆ καλωσύνην, νὰ μᾶς πέμψητε Τεῦχος πινάκων τοῦ διασῆμου Ζωγράφου

φου Δομηνίκου Θεοτοκοπούλου.

Διὰ τὸ πολύτιμον τοῦτο δῶρον ὑμῶν, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ νέαν ἀπόδειξιν τοῦ μεγάλου σας ὑπὲρ τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου μας ἐνδιαφέροντος, αἰσθανόμεθα τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐκφράσωμεν ἀπείρους εὐχαριστίας καὶ θερμότητα συγχαρητήρια.

Μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως καὶ πλείστων

εὐχαριστιῶν

Ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κρήτης

Ν. Ι. Παπαδάκης

Εἰς ἓν ἐκ τῶν ἀνὰ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Νήσου ταξείδιόν μας ἀνεκαλύψαμεν ὅλως τυχαίως ἓν Μωσαϊκὸν δάπεδον. Τοῦτο συνέβη εἰς τὸ Χωρίον Ἀργυρούπολιν, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου ἦτο ἐκτισμένη ἡ πόλις Λάππα, ἡ ὁποία ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἔπαιξε σπουδαϊότατον ρόλον.

Τὸ μωσαϊκὸν τοῦτο δάπεδον παρίστα κυνήγιον Κρητικοῦ αἰγάγου, μετὰ δρυμῶν, κηνυγῶν, καὶ σκύλων, ἔκειτο δὲ ἐπὶ μιᾶς τοποθεσίας θαυμασίας, ὅπου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦτο ἰδρυμένος Ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος.

Τὸ εὐρεθὲν Μωσαϊκὸν τοῦτο, εὐρίσκετο εἰς μίαν γωνίαν τοῦ δαπέδου τοῦ Ναοῦ καὶ διητηρεῖτο τόσον καλῶς, ὥστε ἐφαίνετο ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν παρίστα καὶ τὸ πλαίσιον (κορνίζα) καθαρότατα.

Τοῦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνήκεν εἰς τὰς μετέπειτα Κρητικὰς ἀρχαιότητας τὰς π. χ. ἢ ὀλίγον μ. Χ. δηλονότι. Ἐπειδὴ ὅμως τοιαῦτα Μωσαϊκὰ σπανιώτατα

εὐρίσκονται ἐν Κρήτῃ ἔχει τὸ ἀρχαιολογικὸν τοῦτο εὖρημα ἱστορικὴν τινα ἀξίαν.

Ἐφροντίσαμεν ἀμέσως καὶ μετέφερον τοῦτο μέσῳ τῆς Κυβερνήσεως εἰς Ρέθυμνον ὅπου καὶ εὐρίσκεται ἀκόμη ἐν τῷ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Μουσεῖῳ.

Πόσον ὀλίγον ἐνδιαφέρον δεικνύει ἀκόμη ὁ λαὸς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Νήσου διὰ τὰς ἀρχαιότητας ἀποδεικνύει καὶ τὸ εὖρημα τοῦτο, χαρακτηριστικώτατα.

Τὸ λείψανον τοῦτο τοῦ ἀρχαίου Ναοῦ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς σταυλὸς ὅπου ἐπεριώριζον τὰ πρόβατα οἱ Χωρικοὶ καὶ ὡς κοπρῶν, ἐξ οὗ καὶ τὸ Μωσαϊκὸν ἦτο ἐντελῶς κεκαλυμμένον διὰ παχέως στρώματος κόπρου τῶν ζώων καὶ μόνον εἰς τινα μικρὰν γωνίαν, ὅπως τυχαίως ἔμενε τὴν στιγμὴν καθ' ἣν εὐρέθημεν ἐκεῖ, ἀκάλυπτον, ὁπόθεν, ἠδυνήθημεν, παραμερίζοντες τὴν ἀκαθαρσίαν ἢ ἀποκαλύψωμεν τὴν ὡραιότατην ταύτην ἀρχαίαν Μωσαϊκὴν παράστασιν.

Ἀναφορικῶς πρὸς τὰς προσπαθείας μου διὰ τὴν γενικὴν ὠφέλειαν, ἐπιθυμῶ ἀκόμη νὰ προσθέσω, ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐν Κρήτῃ διαμονῆς μου, τῆς πρὸ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου καὶ μετ' αὐτὸν, ἔλαβον μέρος εἰς πλείστους φιλανθρωπικοὺς συλλόγους.

Ἐπειδὴ ἀπασαὶ αἱ προσπάθειαι, αἱ τείνουσαι πρὸς προαγωγὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς εἶναι εἰς ἡμᾶς λίαν εὐχάριστοι καὶ ὅλαι αἱ κλίσεις καὶ ροπαὶ πρὸς τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς συνειδήσεως εἶναι λίαν συμπαθεῖς, εὐχαρίστως ἔλαβον μέρος καὶ εἰς τὸν ἐν Χανίοις σύνδεσμον τῶν προσκόπων ἐκλεγείσα Πρόεδρος αὐτοῦ.

Μετ' εὐχαριστήσεως ἀπεδέχθην τὴν τιμὴν ταύτην καὶ διέθεσα τὰς ἐξησθηνιμένας πλέον σωματικὰς δυνάμεις μου εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ σκοποῦ τοῦ προσκοπισμοῦ. Ὁ σκοπὸς οὗτος εἶναι ἱερὸς διότι προτίθεται νὰ φέρῃ εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν τοὺς νέους πάσης χώρας πρὸς ἀλλήλους, τοὺς ὁποίους ἄλλωστε συνδέει καὶ εἰς ἀόρατος δεσμὸς, μία ἐνδόμυχος καὶ βαθεῖα ἀμοιβαία συμπάθεια τὴν ὁποίαν δυστυχῶς ἡ Ἐθνικὴ Ἀγωγὴ τῶν Ἐθνῶν ἀποφεύγει νὰ καλλιεργήσῃ.

Τοιοιτοτρόπως ἐκτὸς τῆς σωματικῆς ἀσκήσεως ἡ ὁποία γίνεται διὰ τὰ σώματα τῶν προσκόπων, καλλιεργοῦνται καὶ αἱ ψυχαὶ αὐτῶν καὶ ἐξημεροῦνται, οὕτως ὥστε διὰ τῆς ἐπικοινωνίας ταύτης ἀνορθώνει τὸ συναίσθημα ἐκεῖνο τῆς ἀλληλεγγύης καὶ ἀναπτύσσονται οἱ ἀδιάσπαστοι δεσμοὶ μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς καθολικῆς Εἰρήνης καὶ Χριστιανικῆς Ἀγάπης. Ὁ προσκοπισμὸς ἐγένετο διεθνὴς προσπάθεια πλέον.

Ἄλλὰ ποῦ εἶναι ἡ Εἰρήνη αὕτη καὶ ἡ Χριστιανικὴ ἀγάπη;

Αἱ προσπάθειαι ἡμῶν εἶναι θαυμασταὶ ἀλλὰ θέλουσιν ἀποβαίνει αὗται ἄκαρποι ἐφ' ὅσον κυβερνοῦνται οἱ λαοὶ τῆς Γῆς ὑπὸ Σημιτικοῦ πνεύματος. Ὅ,τι δὲ ἐννοῶ σημιτικὸν πνεῦμα, δύναται νὰ ἐννοήσωσιν ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἔχουσιν ἀσχοληθῆ μετὰ τὴν ψυχολογίαν τῶν λαῶν. Τὸ σημιτικὸν πνεῦμα εἶναι πτωχὸν εἰς Ἰδανικά. Τοῦτο πρὸ παντὸς προσκυνεῖ τὸν χρυσοῦν μόνσχον, ὅπως ἄλλοτε τὸ ἴδιον πνεῦμα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ προσεκύνησεν αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μωϋσέως.

Τις θὰ ἀρνηθῆ, ὅτι δὲν κυβερνᾷ εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀντάντ τὸ πνεῦμα τοῦτο; Εἰς τὰς κεντρικὰς Δυνάμεις ὁμως, εἰς τὴν Γερμανικὴν φυλὴν δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναπτυχθῆ τὸ φυτὸν τοῦτο. Ἡ Γερμανικὴ φυλὴ ἔχει ἐν ἰδανικόν. Ἡ Γερμανία ἐνικήθη κατὰ τὴν μεγάλην σύρραξιν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο προτιμώτερον νὰ ἐνικάτο ἡ ὕλη καὶ τὸ Ἰουδαϊκὸν πνεῦμα; Παρατηρήσατε τὴν μικρὰν Ἑλλάδα, προσέφερεν ἀφειδῶς καὶ εἰς αἷμα καὶ εἰς χρῆμα διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ κοινοῦ σκοποῦ, τὴν συντριβὴν τῆς Γερμανικῆς δυνάμεως, καὶ ὁμως εἰς τὸ τέλος τί ἔλαβεν; Ἀνεγνωρίσθησαν εἰς αὐτὴν αἱ προσφερθεῖσαι θυσίαι; Ἐθεωρήθη αὕτη σύμμαχος καὶ συμπολεμιστῆς; δὲν συμπεριεφέρθησαν πρὸς αὐτὴν ὕστερον, ὡς εἰς ἔχθρικήν χώραν; Εἶναι τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου τὸ ὁποῖον ἰσχύει. Εἶναι τὰ ὕλικά συμφέροντα. Τοῦτο εἶναι τὸ κυβερνῶν σημιτικὸν πνεῦμα. Τὸ πνεῦμα τοῦτο δὲν δημιουργεῖ ἀλλὰ καταλύει, δὲν προσβλέπει πρὸς τὰ ἄνω ἀλλὰ πρὸς τὰ κάτω. Δὲν ἀντλεῖ ἐκ τοῦ ἔσω, ἐκ τῆς ψυχῆς ἀλλὰ ἐκ τοῦ θηλακίου. Δὲν δρᾷ ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ τῆς ψυχῆς ἀλλὰ ἐκ τοῦ ποταμοῦ τοῦ χρυσοῦ.

Καὶ τώρα ἔχω φθάσει εἰς τὸ τέρμα τῆς βιογραφικῆς ἱστορίας μου. Ὁ σύζυγός μου, ὅπως καὶ ἐγὼ ἔχομεν ὑπερβεῖ ἤδη τὸ 70ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας μας. Ἐχομεν συμπληρώσει σχεδὸν τὸν κύκλον τῆς ζωῆς μας. Θὰ ἐπεθύμουν νὰ διατυπώσω ἐνταῦθα τὴν γνώμην ἡμῶν, τὴν ὁποίαν ἀπεκομίσαμεν ἀπὸ τὴν ζωὴν, ὕστερον ἀπὸ τόσον ἀριθμὸν χρόνων διάστημα. Δὲν ὑπάρχει, λοιπόν, ἀγαπητὴ ἀναγνώστα, γλυκύτερον ἐν τῷ κόσμῳ, διὰ τὸν ἀνθρώπον, παρὰ ἡ συμπάθεια καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς πάντας

ἀδιακρίτως τοὺς ἀνθρώπους. Δὲν ὑπάρχει ἱκανοποιητικώτερον παρὰ νὰ ἀφιερῶση τις, ἀπάσας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ψυχικὰς διανοητικὰς καὶ σωματικὰς πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀνεξαρτήτως ἐθνικότητος καὶ θρησκευάματος. Ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς Γῆς, ἔγκειται, ἐν τῇ Εἰρήνῃ, Ἀρμονίᾳ, καὶ Ἀγάπῃ ὄλων τῶν ἀνθρώπων, ὄλων τῶν λαῶν.

Τοῦτο εἶναι τὸ Ἰδανικὸν τὸ ὁποῖον ἐνυπάρχει εἰς τὸ βαθύτερον μέρος τοῦ ἔσω ἡμῶν καὶ τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τοῦ Οὐρανοῦ ἀληθῶς.

Ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἀπὸ τῶν Ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἐκαλλιέργησεν ιδεώδη, διότι ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐξαντικειμενίκευσις τοῦ ὑποκειμενικοῦ τούτου ιδεώδους, τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐκείνου ἰδανικοῦ. Ὅταν ἤρχισε νὰ ἀτονῇ πλέον ἡ ψυχὴ ἢ Ἑλληνικῇ, ἐκδηλώνουσα ὑλιστικὰς τάσεις, τότε ἐξήστραψεν ὡς ἀστραπὴ ἐκ τοῦ ἔσω τῆς ψυχῆς τῶν Ἑλλήνων, τὸ ἰδανικὸν ἐκεῖνο, καὶ ἐτόνωσε τὸ Ἑλληνικὸν δαιμόνιον καὶ τὸν Ἑλλην. πολιτισμὸν.

Ἀλλὰ δὲν συνέβη μόνον ἅπαξ τότε τοῦτο, ὡσάκις ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὑφίστατο ἡ ψυχὴ τῆς ἀνθρωπότητος, κάματον ἐνεφανίζετο τὸ Ἑλληνικὸν ιδεῶδες καὶ ἔδιδε τόσην ῥώμην εἰς τὴν ψυχὴν καὶ ἐξύψωνε αὐτὴν εἰς ἰδανικὰς σφαίρας.

Σήμερον, κατόπιν τοῦ μεγάλου πολέμου, ὁπότε κατέπεσεν ὁ ἄνθρωπος πανταχοῦ τόσον καὶ ἀπώλεσε τὰ ἰδανικά αὐτοῦ ὀλοτελῶς, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θέλει ἐξαστράφει πάλιν τὸ ἴδιον ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ἰδανικὸν ὥραϊον καὶ μεγαλειῶδες ὅπως ἦτο καὶ θὰ δώσῃ πάλιν, εἰς τὴν ψυχὴν τῆς ἀνθρωπότητος ὅλην τὴν δυνάμιν της, καὶ ὅλην τὴν ὠραιότητα.

«Wo rohe Kraefte sinnlos walten,
Da kann sich kein Gebild entfalten.»

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς συγγενεῦει πρὸς τὸν Γερμανικὸν κατὰ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα, διότι ἀμφοτέροισι λαοὶ οὗτοι ἐγκλείουσιν εἰς τὸ Ἔνδον αὐτῶν, τὸν σπιν θῆρα τοῦτον τοῦ Οὐρανίου Ἰδεώδους.

Εὐχομαι, ὅπως ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῆς εὐτυχίας αὐτοῦ καὶ τῆς προόδου καὶ τοῦ ἰδανικοῦ του, νὰ μὴ θεωρήσῃ ὡς ἀντίπαλον αὐτοῦ τὸν Γερμανικὸν λαόν, ἀλλὰ ἀδελφόν, τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ πάντοτε πάλλεται ὑπὸ τῶν ἰδανικωτέρων αἰσθημάτων διὰ τὸν ἐκπολιτισμὸν καὶ τὴν ἐξευγένισιν τοῦ ἀνθρώπου.

Πόσον ἐπίκαιροι ἔρχονται οἱ ἐπόμετοι στίχοι καὶ πόσον ζωηροὶ ἀναβαίνουνσιν εἰς τὴν συνείδησίν μου τώρα ὅτε εὐρίσκομαι εἰς τὸν τέρμα! Εἶναι διδακτικοὶ τόσο καὶ ἀξίζει ἀληθῶς νὰ τοὺς θέσω ὡς κατακλεῖδα τῆς βιογραφικῆς ἱστορίας μου.

«Ἡ ζωὴ στὸν κόσμον τοῦτον, ἔτσι εἶναι καμωμένη
νᾶχη βάσανα, φροντίδες, νὰ μὴ εἶν' εὐτυχισμένη
Δῆτ' ἀκόμη κι' εἰς τοὺς κήπους, μέσ' τὰ ρόδα μεσ' τὰ ἄνθη
κι' εἰς αὐτὰ θὰ βρῆτε ἀκόμη νὰ μὴ λείπη ἡ ἀκάνθη
Ἔλθετε, καὶ εἰς τὴν σκέψιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν καρδιάν,
πλάττει ὄνειρα ἢ δόλεια, ἔχει κάθε ἀσχολία,
γιὰ νὰ βρῆ ὅ,τι δὲν ξέρει, γιὰ νὰ βρῆ τὴν εὐτυχία.
Κ' ὕστερα ἀπὸ τόσοις κόπους κι' ἀπὸ λυπηρὰς φροντίδες
ἀφοῦ βρῆς ὅ,τι ξετρέχεις, κάπως, πάνε ἡ ἐλπίδες!
Γιατὶ ἔρχεται ἡ ὥρα, ὅλα ταῦτα νὰ τ' ἀφήσῃς
καὶ ἀπ' ὅλα, πλοῦτη, δόξα, καὶ τιμὲς νὰ ξεχωρήσῃς
καὶ τὰ πάντα, διὰ πάντα, τότε ν' ἀποχαιρετήσῃς

Κι' ὅμως...κάτι τι, πὺ εἶναι στὰ ἐνδότερά μας μέρη
τὸ ὁποῖον ἔχει θέσει, ἐκεῖ κάποιος, ποῖος ξέρει...
μᾶς φωνάζει πάντα, κάνε τὸ καλὸ μὴ ἀμελήσης
σ' ὄλους, πάντα, ἀνεξαίρετως, ἔστ' ἂν φύγης καὶ τ' ἀφήσης

Χανία Χριστούγεννα 1930

ΤΕΛΟΣ

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Ἐκ τῶν παροραμάτων διορθοῦνται μόνον τὰ κυριώτερα τὰ ἀλλοιοῦντα τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου.

Σελίς 7. Ἀντὶ Βουλῆς γράφ. Βοκλὺς

» 89. Ἀντὶ τοῦ Θερίσου. Ὀλη, γράφ. τοῦ Θερίσου, ὄλη

» 109. Ἀντὶ Καλιὰν γράφ. Κάλιον

» 113 προσπαθήσει ὁ Φλέγελ, ἀφιερωθείς ἀντὶ προσπαθήσει ἀφιερωθείς

» 119 Ἀντὶ 1876 γράφ. 1896

» 128 Ἀντὶ 1917 γράφ. 1916

» 132 Ἀντὶ τοῦ ξενοδόχου γράφ. τὸν ξενοδόχον

» 154 Σειρὰ 4,5,6,7, ἐκ τῶν κάτω. Ἑρρῖκος ὁ ΙΥ συνέλαβε κατὰ τὴν 16ην ἑκατονταετηρίδα τὸ σχέδιον μιᾶς πανευρωπαϊκῆς ὁμοσπονδίας, ὅμως δὲν ἔφερεν εἰς πέρας τὸ ἐπιχειρηθὲν μέγα ἔργον του. Οὗτος ἔπεσε θῦμα μιᾶς δολοφονίας τὴν 13ην Μαΐου 1610.

Ἐκ τῶν Γερμανῶν θὰ ἀναφέρω μόνον τὸν μέγαν Λαϊβνίτιον ὁ ὁποῖος συνέλαβε σχέδιον Εἰρήνης πρὸς ἡσυχίαν τῆς Εὐρώπης καὶ τὸν Κάντιον ὁ ὁποῖος ἐν ἔτει 1795 ἔγραψε τὸ περὶ «Αἰωνίας Εἰρήνης».

Σελίς 162 Ἀντὶ μετεφέρθησαν γράφ. μετέφερον

6-12.

73

2-5

16-8

24-6

31-3

